

LOKÁLIS IDENTITÁSKONSTRUKCIÓK VIZSGÁLATA SOPRONBAN LOCAL IDENTITY CONSTRUCTION ANALYSIS IN SOPRON

Balázs Ferenc

PhD hallgató

Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Szent István Egyetem

E-mail: fbalazs2001@yahoo.com

Összefoglalás

Az elmúlt években zajló külső és belső migrációs folyamatoknak köszönhetően Sopron és térsége két irányból nyitott kaputelepüléssé vált Ausztria és Magyarország között. Ez a folyamat kihatással van a város lakosságának és térszerkezetének alakulásán túl az ott élők mindennapjaira is. Ezen okból kifolyólag jelen kutatás azt hivatott vizsgálni, hogy Sopronnak, a „hűség és szabadság” városának lakossága lokális identitásában hogyan jelenik meg a városba érkező betelepülőkhez való viszony.

Abstract

Due to the external and internal migration processes in the recent years, Sopron and its region have become a „gateway” city in two directions between Austria and Hungary. This process has an impact on the population of the city and its spatial structure and the everyday life of the citizens. According to this research, it is necessary to examine how can the incoming connection to the city is formed in the local identity of the population of Sopron, as the city of "loyalty and freedom".

Kulcsszavak: migráció, Sopron, lokális identitás, településszerkezet, letelepedés

JEL besorolás: R23

LCC: HB848-3697

Bevezetés

Amint azt az elmúlt években zajló különböző mozgások és népvándorlások is alátámasztják, a migráció ma már nem statikus állapottal záruló egyirányú, egyszeri folyamatként fogható fel, hanem dinamikus mozgásként, a lokalitások közötti elmozdulásként, ingázásként, mely lehetőségeket, perspektívákat nyit (Feischmidt – Zakariás 2010). Mindez többek között köszönhető a munkamegosztás elmélyülésének, az életmód gyökeres megváltozásának éppúgy, mint a térbeli mobilitás feltételeinek javulásának, a közlekedés fajlagos költségeinek csökkenésének és az államhatárok szerepének elhalványulásának, valamint a neoliberais piaci környezet kiépülésének. (Kovács et al, 2015). A migráció jelenségének komplexitásából is adódik, hogy máramár nemcsak az országhatárok átlépésével járó folyamatot jelöli, így a köztudatba is sokkal összetettebb jelentéstartalommal bír.

A migráció ugyanakkor nemcsak nemzetgazdasági szempontból fontos, hiszen külpolitikai, nemzetpolitikai és nemzetbiztonsági kérdéseket is maga után von.

A rendszerváltás óta a szabad határátlépés lehetősége megsokszorozta a „szerencsevadászok”, a jobb munkalehetőség és életfeltételek reményével Sopron városába érkezők számát. Majd ezt követően Magyarország európai uniós csatlakozása nemcsak gazdasági szempontból volt meghatározó az áruk, a szolgáltatások és a tőke szabad áramlásának lehetősége miatt, hanem a

munkaerő migrációjának kérdése is kulcsfontosságúvá vált, hiszen Ausztria és Németország is megnyitotta munkaerőpiacát kelet-közép-európai országok munkavállalói, így a magyar munkavállalók előtt is.

Az ingázás, az osztrák munkavállalás lehetősége miatt dinamikusan nő a városba érkezők száma, hiszen Sopron a magyar-osztrák határtól csupán 8 km-re, Bécestől 60 km-re fekszik, tehát a város mint három ország között elterülő határmenti térség, kétirányú kontaktzónává vált.

Ezt a folyamatot a tősgyökeres, városukhoz jellemzően öntudatos lokálpatrióta módon kötődő Soproniak sokszor változó attitűddel fogadják. Jelen kutatás célja, hogy bemutassa Sopronnak, a „hűség és szabadság” városának tősgyökeres lakossága lokális identitásában hogyan jelenik meg a városba érkező „idegenekhez” való viszony.

A kutatásról és annak módszertanáról

Az elmúlt évek során számos, migrációs témával foglalkozó hazai tanulmány született, melyek azonban elsődlegesen a Magyarországra irányuló migrációs tendenciákat – kitüntetetten a határon túli magyarok anyaország felé irányuló etnikai migrációját – vizsgálták (lásd például Hárs, 2015, Marien 2015, Kincses 2015) a Magyarországról kifelé irányuló migrációs tendenciák elemzése a hazai szakirodalomban sokkal kevésbé reflektált, néhány kivételtől eltekintve (lásd például Hajdu – Kristóf 2015, Lakatos – Rédei – Kapitány 2015 Molnár és társai 2015) alapvetően hiányzik. Továbbá a migrációs kutatások irányultsága esetén azt is fontos kiemelni, hogy a vizsgálódások orientációja az országotól a kistérségi felé tolódott el.

Fentiek tükrében elmondható, hogy jelen kutatás némiképp hiánypótlást jelenthet a hazai migrációs szakirodalomban, hisz lokális szinten – Sopron térsége viszonylatában – vizsgálja azt, hogy a hazai belső migráció, illetve a külföldre irányuló munkavállalási migráció hogyan rajzolja át egy település lokális identitásának mintázatát, illetve a helyi lakosság idegenekkel, migránsokkal szembeni elfogadó vagy éppen elutasító attitűdjeit. A helyi lakosok álláspontját – amint az a későbbiekben is ismertetésre kerül – nagyban képes befolyásolni a média, de legnagyobb hatást mégis az gyakorolja az ott élőkre, ha a hétköznapi életükben találkoznak bevándorlókkal. Mindez nemcsak gazdasági, urbanisztikai és szociális kérdéseket vet fel, hanem biztonsági szempontból is jelentős hatással van a helyi lakosok életére és véleményalkotására.

A kutatás célja az, hogy személyek és közösségek szintjén megrajzolja a lokális otthon, haza, Sopron kisajátításának, óvásának, az „idegenektől” való elzárkózásnak szimbolikus cselekvéseit.

A vizsgálódás kitér arra, hogy milyen a migrációs hullám hatása a személyes, lokális identitáskonstrukciók alakulására a különböző kognitív, társadalmi és kulturális tényezők mentén.

Azon konkrét cselekvési gyakorlatoknak a feltérképezéséhez, amelyek kirajzolják a helyiek és a betelepülők közötti viszonyt, illetve az identitásgyakorlatok közötti eltéréseket, fókuszcsoporthoz interjúk lefolytatására volt szükség.

A fókuszcsoporthoz interjúk jellemzője, hogy bár az abban megjelenő minta tekinthető reprezentatívnak a teljes sokaságra nézve, a legtöbb szerző egyet ért abban, hogy a kapott eredményeket viszont nem szabad annak tekinteni. Ezzel párhuzamba állítható a mikrocenzus kistérségi becslése is, miután viszonylag nagy elemszámú a mintavétel, - ugyanakkor, ha a

kutatás témáját a vándorlást vesszük alapul – nem fedik le teljes egészében a migráns népeiséget miután a migránsok körében csekély a mintába való bekerülési esélyük, illetve magának az interjú lefolytatásának az esélye (KSH, 2016).

Azok a szituatív, dinamikus viszonyok, melyek egy-egy interjú lefolytatása során jelentkeznek, még korreláló eredmények esetén sem teszik indokolttá a következtetést, hogy az a teljes sokaságra érvényesül. Ettől a fókuszcsoportos interjúk még alkalmasak a kutatási eredmények alátámasztására, hiszen egy pontos elemzési metódus révén kvantifikálhatók és érvényesnek tekinthetők.

A fókuszcsoportos interjúk statisztikai elemzése során leíró statisztikai mutatóként skálaváltozók esetében az átlag és szórás adatai, kategóriaváltozóknál a gyakorisági adatok (% és fő) kerültek feltüntetésre. A két csoport különbségének vizsgálata skálaváltozó mentén független mintás t-teszttel került elvégzésre, amennyiben a szóráshomogenitás feltétele nem teljesült a Welch-féle d-próba eredményei alapján lehetett következtetni. Két nominális és/vagy ordinális változó függetlenségének vizsgálata keresztábra-elemzéssel történt. 2x2-es keresztábránál Fisher-féle egzakt próba, 2x2-esnél nagyobb keresztábránál Pearson-féle khi-négyszet statisztika került alkalmazásra. Amennyiben a keresztábra-elemzés alkalmazási feltételei (minden kategória várható gyakorisága legalább 1, és a kategóriák nem több mint 20%-ban a várható gyakoriság nem kevesebb, mint 5) nem teljesültek, a gyakorisági adatok vizsgálatára volt szükség. A statisztikai elemzések során a rögzített szignifikancia szint $p = 0.05$ volt. A statisztikai elemzések elkészítése IBM SPSS 20 statisztikai programmal történt (IBM SPSS Statistics, IBM Corporation, Chicago, IL).

A felmérésben 60 fő vett részt, 43.3%-uk (26 fő) új soproni és 56.7%-uk (34 fő) régi soproni. Jelenlegi lakhelyükön 1-50 éve laknak ($M = 14.92$, $SD = 13.82$). A résztvevők több mint fele 1-10 éve él ott (52.5%, 31 fő), 32.2%-uk (19 fő) 11-30 éve és további 9 fő (15.3%) 31-50 éve. A későbbi elemzések során az új és régi soproni csoportok közötti különbségek vizsgálatára kerül sor. A vártak megfelelően a régi soproniak szignifikánsan több éve laknak ($M = 19.24$, $SD = 15.20$) jelenlegi lakhelyükön, mint az új soproniak ($M = 9.43$, $SD = 9.54$) ($t(57) = -3.030$, $p = 0.004$).

Lakóhely és munkahelyváltás

Sopron városa a Kelet és Nyugat között húzódó vasfüggöny lebontását követően, Nyugat-Magyarország addig zárt határvárosából, két irányban nyitott, ún. gateway településsé vált, vagyis jelen esetben egy intenzív, nagy hatókörű, preferált célokhoz köthető népességmozgást figyelhetünk meg, ami migrációs szempontból aktív zónává alakította Sopront és környékét.

A nyugati térség lendületes dinamikája nemcsak kedvező földrajzi fekvésének köszönhető, hanem annak is, hogy gazdasági szerkezete is korszerűbb más keletebbre eső területekéhez képest. (Nemes Nagy, 1998)

Elsőként a lakóhely-váltás és munkahelyváltás közti kapcsolat, valamint a lakóhely és munkahely változtatás szándékának vizsgálatára került sor a teljes mintán, illetve az új és régi soproniak körében. Ezt a kérdéskört tovább bővítve, elemzésre került a családtagok közelségének fontossága a megkérdezett személyek körében.

A résztvevők többségének legutóbbi lakóhely-váltása független jelenlegi munkahelyétől (80.4%, 45 fő), 11-en jelezték (19.6%), hogy a jelenlegi munkavégzés helye az egyik oka a korábbi lakóhelyváltásnak. Az új soproniak esetében közel fele-fele arányban tapasztalható ez,

44%-uk (11 fő) munkahely miatt váltott lakóhelyet, a régi soproniak körében egyetlen személy sem adott igen választ erre a kérdésre.

A jelenlegi lakóhely változtatását 2-3 éven belül 20%-uk tervezi (12 fő) és további 6 fő (10%) bizonytalan ebben a kérdésben. Munkahelyváltást 2-3 éven belül 28.3%-uk (17 fő) tervez, további 4 fő bizonytalan. A lakóhely ($\chi^2(1) = 0.193$, $p = 0.661$) és/vagy munkahelyváltást ($\chi^2(1) = 0.001$, $p = 0.992$) az új és régi soproniak közel azonos aránya tervezi 2-3 éven belül. Lakóhelyét az új soproniak 25%-a, a régi soproniak 20%-a tervezi megváltoztatni, munkahelyet az új soproniak 30.4%-a, a régi soproniak 30.3%-a váltana.

Többségük (58.3%) esetében sok családtagjuk él a közelben és 48.3%-uknak fontos is, hogy közel legyenek tágabb családjukhoz. A régi soproniak nagyobb arányára jellemző ($\chi^2(1) = 14.343$, $p < 0.001$), hogy sok családtagjuk él a közelben (79.4%), mint az új soproniakra (30.8%). Ugyanakkor mindkét csoport számára egyaránt fontos, hogy a közelséget fenntartsák tágabb családjukkal ($\chi^2(1) = 2.419$, $p = 0.120$). A régi soproniak 60.6%-a, az új soproniak 40%-a jelezte ezt.

A migráció és a migránsok

A migráció esetében egyrészt a migráció kifejezés jelentésének vizsgálatára került sor, valamint arra, hogy a megkérdezett személyek véleménye szerint mikor találkoztak először migrációval életükben és mit gondolnak a belső migrációról. Ezt követően több oldalról igyekezett a kutatás feltárni a migránsokkal kapcsolatos véleményeket és attitűdöket, úgymint a híradásokban megjelenő migránsok, illetve a betelepülők megítélése és támogatása, valamint az országon kívülről és belülről érkezők elfogadása.

Itt megemlítendő, hogy a véleményalkotást sokszor a kor, a nem, az iskolai végzettség is befolyásolja, továbbá az sem elhanyagolható szempont, hogy a betelepülők melyik országból vagy országrészből érkeztek. Azonban jelen fókuszcsoporthoz kutatás nem tér ki a résztvevők struktúrájából adódó differenciálódásra, erre későbbi vizsgálatok során kerül sor.

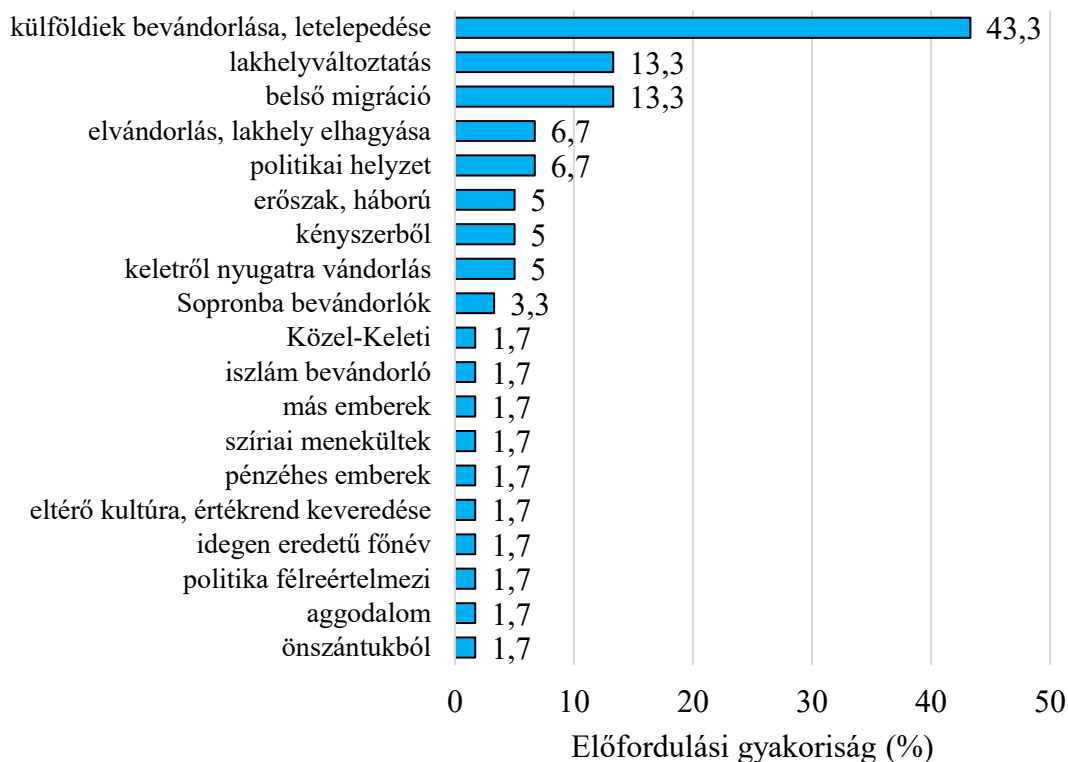
A migráció jelentése és a migráció jelensége

A migráció kifejezés esetében a megkérdezett személyek többsége egyértelműen a külföldiek bevándorlására és letelepedésére gondol (1. ábra; 43.3%, 26 fő), így ebből lehet arra következtetni, hogy ez nagyobb hatással van a megkérdezett személyek véleményalkotására. Viszonylag gyakori válasz volt még a lakhelyváltoztatás és a belső migráció (13%, 8 fő). Érdeemes megjegyezni, hogy a válaszok nagyfokú heterogenitása volt jellemző, amint azt az alábbi ábra is mutatja.

A három leggyakoribb válasz közül (1. táblázat) a külföldiek bevándorlása és letelepedése volt statisztikailag is vizsgálható az új és régi soproniak körében. Ebben az esetben a válaszadók aránya az új és régi soproniak körében szignifikáns mértékben nem különbözött ($\chi^2(1) = 0.443$, 0.602).

Érdeemes megjegyezni, hogy a belső migrációt az új soproniak 7.7%-a adta, a régi soproniak 17.6%-a, valamint a belső migráció választ adók mindegyike az új soproniak csoportjába tartozott (1. táblázat).

Összességében az tapasztalható, hogy a régi soproniak több negatív tartalmú véleményt fogalmaztak meg a migráció kifejezésével kapcsolatban az új soproniakhoz képest.

1. ábra: „Mire gondol Ön akkor, amikor a migráció kifejezést hallja?” kérdésre adott válaszok előfordulási gyakorisága

Forrás: Saját szerkesztésű ábra

1. táblázat: „Mire gondol Ön akkor, amikor a migráció kifejezést hallja?” kérdésre adott válaszok előfordulási gyakorisága az új és régi soproniak körében

	új soproni % (fő)	régi soproni % (fő)
külföldiek bevándorlása, letelepedése	38,5 (10)	47,1 (16)
lakhelyváltoztatás	30,8 (8)	
belső migráció	7,7 (2)	17,6 (6)
elvándorlás, lakhely elhagyása		11,8 (4)
politikai helyzet	3,8 (1)	8,8 (3)
erőszak, háború	11,5 (3)	
kényszerből	7,7 (2)	2,9 (1)
keletről nyugatra vándorlás		8,8 (3)
Sopronba bevándorlók	7,7 (2)	
Közel-Keleti	3,8 (1)	
iszlám bevándorló	3,8 (1)	
más emberek	3,8 (1)	
szíriai menekültek		2,9 (1)
pénzéhes emberek		2,9 (1)
eltérő kultúra, értékrend keveredése		2,9 (1)
idegen eredetű főnév		2,9 (1)
politika félreértelmezi		2,9 (1)
aggodalom		2,9 (1)
önszántukból		2,9 (1)

Forrás: saját szerkesztésű táblázat

A vasfüggöny lebontását követően kialakult népességi, kereskedelmi mozgások, a gazdasági jellegű szolgáltatások igénybe vétele mind Magyarország, mind Ausztria irányából kétirányú, lépcsőzetesen egymásra épülő mobilitási tapasztalásokat hozott magával (Rechnitzer 2014.).

Így nem véletlen, hogy a migráció jelenségével a válaszadók többsége 15-20 éve (30%, 18 fő), valamint 2 éve (31.7%, 19 fő) találkozott először, ami arra utal, hogy vagy már a rendszerváltás óta a köztudatban él a migráció jelensége, vagy az elmúlt évek menekült helyzetével került be az emberek életébe. Ennek megítélése a két vizsgált csoportban jelentős eltérést nem mutatott. Az új soproniak 30.8%-a (8 fő) adta meg a fenti két választ erre a kérdésre, a régi soproniak 29.4%-a (10 fő), illetve 32.4%-a (11 fő).

Összességében a megkérdezett személyek további 8.3%-a (5 fő) jelezte, hogy 7-8 éve találkozott először a migráció jelenségével, ami az európai uniós csatlakozás következtében meginduló munkavállalási célú migrációval is összefüggésbe hozható, akárcsak azzal, hogy Ausztria ezekben az években törölte el a munkavállalási engedélyhez kötött osztrák munkavégzést. Szintén 5 fő jelezte, hogy idén/pár éve találkozott először a migráció jelenségével. További 6.7%-uk (4 fő) 5-6 éve, valamint „évek óta a munkalehetőség miatt” választ adta, végül 2 fő nyilatkozott úgy, hogy 3-4 éve találkozott először a migrációval.

A belső migráció megítélése

Az elmúlt nagyjából 10 évben a Győr-Moson-Sopron megyében jelentkező demográfiai többlet a szabad áramlás terének kibővülésével magyarázható: a korábbi határtelepülések Magyarország egészét tekintve alakultak a szegényebb régiók lakosságainak célvárosává. A többlet nem a természetes szaporulatnak, hanem az országon belül zajló migrációnak köszönhető (KSH 2013).

Éppen ezért a kutatás során külön kérdések irányultak – az általános migráció-fogalmon túlmenően – az országon belül zajló népvándorlás megítélésének vizsgálatára.

Az országon belüli lakhelyváltotatást a jobb munkalehetőség reményében a megkérdezett személyek 45%-a (27 fő) nem tekinti migrációnak, míg 53.3%-uk (32 fő) igen, 1 fő adott talán, bizonytalan választ.

Az országon belüli lakhelyváltotatást migrációnak tekintők és nem tekintők aránya az új és régi soproniak körében statisztikailag szignifikáns különbséget nem mutatott ($\chi^2(1) = 1.224$, $p = 0.303$). Bár a két csoport jelentős eltérést nem mutatott, ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a régi soproniak viszonylag nagyobb aránya (60.6%, 20 fő) tekintette ezt a lakhelyváltotatást is migrációnak az új soproniakhoz képest (46.2%, 12 fő).

Általánosságban elmondható, hogy a munkaerő-áramlás a befogadó és kibocsátó régiók között működő tényezőkön és a közöttük lévő kölcsönhatásokon is alapul, így jelen esetben is az egyik országrészben jelentkező munkaerő-hiányt a másik országrészből érkező áttelepülők elégítették és elégítik ki. Ez a fajta migráció, részben az egyéni életminőség javítását célozza, így kifejezi a kibocsátó és a befogadó terület lakosainak az életkörülményekkel való elégedettségi szintjét is.

A megkérdezett személyek véleménye arról, hogy egyesek országon belül áttelepülnek a jobb munkalehetőségek reményében oda, ahol igény van a munkaerejükre, azt mutatja, hogy összességében a személyek többsége megérti és elfogadja ezt (75%, 45 fő), „csak” 3 személy adott egyértelmű nem választ erre a kérdésre (a további 12 fő válasza nem volt értelmezhető,

mert nem a kérdésre válaszoltak). A régi soproniak 79.4%-a (27 fő) jelezte, hogy megérti és támogatja, az új soproniaknál ennek aránya 69.2% (18 fő) volt. A nem támogatók aránya az régi soproniak körében 5.9% (2 fő) volt, az új soproniak közül 1 fő adott ilyen választ.

A migránsok megítélése

A „*Találkozott-e már migránssal?*” kérdésre a megkérdezett személyek döntő többsége (80%, 48 fő) azt a választ adta, hogy már találkozott Sopronban migránsokkal. További 11 fő (18.3%) jelezte, hogy még nem és 1 fő nem tudja, vagyis bizonytalan választ adott. A régi és új soproniak ebben a kérdésben statisztikailag szignifikáns különbséget nem mutattak ($\chi^2(1) = 2.101$, $p = 0.147$).

A vártak megfelelően, azoknak, akik régebb óta laknak Sopronban, viszonylag nagyobb aránya jelezte, hogy már találkozott migránsokkal (87.9%, 29 fő), az új soproniakhoz képest (73.1%, 19 fő). Jelen kutatás azonban nem tért ki arra, melyek voltak a migránsok ismertető jegyei, vagyis, hogy a megkérdezettek - a bevándorlók megjelenésén kívül – honnan tudták kikövetkeztetni, hogy migráns személyről volt-e szó.

A migránsok motivációja kényszerből is fakadhat éppúgy, mint önkéntes alapon, de ezen a két alapvető dimenzió mellett Ernest Ravenstein fogalmazta meg a push- és pull-elméletet, vagyis azokat a gátló és ösztönző tényezőket, amelyek befolyásolják a migránsok indíttatásait (Hautzinger et al, 2014). Az ösztönző tényezők közé sorolhatók a magasabb bérek, a családgyegetés, a gazdasági fejlettség, a munkalehetőségek a jobb élet reménye, de a biztonság, a nyelv ismerete, a rokoni-etnikai kapcsolatok és a jobb egészségügyi ellátás is (Heintel et al, 2005).

A híradásokban megjelenő migránsok a résztvevők jelentős többsége szerint (80.8%, 42 fő) migránsnak tekinthetők. További 5 fő jelezte (9.6%), hogy csak abban az esetben, ha nem országon belülről érkezik és 1 fő szerint a híradásokban szereplők nem tekinthetők migránsoknak. Érdekes, hogy „csak” 4 fő (7.7%) jelezte, hogy nem akarja/nem tudja ezt megítélni a híradások alapján.

A tömegkommunikáció főbb jellemzője, – nevéből adódóan is - hogy egyszerre nagy tömegekhez képes eljutni ugyanaz az információ mennyiség közvetett kapcsolat, vagyis technikai eszközök útján, ráadásul egyoldalúan, így nincs meg a visszajelzés vagy a viszontválasz lehetősége, vagyis az egyes információk egyéni értelmezésének csak a képzelő erő szabhat határt bizonyos esetekben (Utry, 1999). Mindebből következik, hogy a média nagy mértékben képes befolyásolni az emberek megítélését és nem garantálja, hogy az egyének tisztán lássanak a migráns-ügy tekintetében, hiszen ezek a közvetett információk gyakran nem felelnek meg a valóságnak, torzítottak, ezáltal negatívan hathatnak a külföldről betelepülők megítélésére a helyi lakosság körében. Továbbá a befolyásolás egyik eszköze a média esetében, hogy ritkán közli konkrétan hol, mikor és kiket kérdeztek meg, így a média által megkérdezettek „tömege” aligha tekinthető reprezentatív véleménynek – még egy olyan kisváros esetében sem, mint Sopron.

A fentiek alapján is látható, hogy a híradásokban megjelenő migránsok megítélését statisztikailag nem lehetett a két csoport esetében megvizsgálni. Érdemes azonban megjegyezni, hogy az új soproniak csoportjában 1 bizonytalan személy kivételével mindenki a híradásokban megjelenő migránsokat migránsnak tekintette.

A híradásokban megjelenő migránsok megítélése mellett a felmérés vizsgálta a személyek véleményét azon osztrák állampolgárok vonatkozásában is, akik Magyarországon vállalnak munkát. A magyarországi munkát vállaló osztrák állampolgárokat a megkérdezett személyek több mint fele (57.1%, 32 fő) nem tekintette migránsnak, 19.6%-uk (11 fő) azonban igen. További 10 személy (17.9%) bizonytalan volt ebben a kérdésben, igen is-nem is választ adott, valamint hárman jelezték, hogy nem tudják ezt megválaszolni.

Az új és régi soproniak körében az osztrák állampolgárok megítélése jelentős különbséget nem mutatott, a régi soproniak körében viszonylag nagyobb volt azok aránya, akik az osztrák állampolgárokat is migránsnak tekintették, de az eltérés nem volt jelentős (2. táblázat).

2. táblázat: Magyarországon munkát vállaló osztrák állampolgárok migránsként való megítélése az új és régi soproniak körében

	új soproni % (fő)	régi soproni % (fő)
igen	13,6 (3)	23,5 (8)
nem	59,1 (13)	55,9 (19)
igen is, nem is	27,3 (6)	11,8 (4)
nem tudja	–	8,8 (3)

Forrás: saját szerkesztésű táblázat

A betelepülők megítélése

Ezt követően annak a feltárására került sor, hogy mi a személyek véleménye arról, ha az országhatáron kívülről, vagyis Európa más országaiból, esetleg harmadik országból települnek be mások Sopronba a jobb munkalehetőségek reményében.

Az eredmények alapján a felmérésben résztvevők döntő többsége (87.9%, 51 fő) megéri és támogatja a betelepülést Sopronba, ha ennek oka a jobb munka lehetősége. Csupán 5 fő jelezte, hogy egyértelműen nem támogatja és ketten adtak igen is-nem is választ.

Bár statisztikailag, a minta homogén válasza miatt, ezt a kérdést a két csoport között nem lehetett megvizsgálni, az a tapasztalat mutatkozott, hogy a régi soproniak alapvetően befogadóbb attitűddel jellemezhetők, miután a személyek mindegyike úgy nyilatkozott, hogy megéri és támogatja Sopronba való betelepülést.

Az új soproniak körében ennek aránya 70.8% (17 fő) volt és a fentieknek megfelelően az elutasítók és bizonytalanok is ebben a csoportban voltak.

Az ellenszenv abból is fakadhat, hogy a nem régen Sopronba betelepülők konkurenciát láthatnak a további ideérkező betelepülőkben, ami kihatással lehet a munkájukra és a megélhetésükre.

A migráció elfogadása mellett a migránsok támogatásával kapcsolatos véleményeket is vizsgálta a felmérés, a „*Kapjanak-e valamilyen támogatást a betelepülők?*” kérdésre adott válaszokkal, tekintve, hogy az esetleges támogatásuk részben elősegíthetné a beilleszkedésüket, valamint a szociális helyzetük javulását.

Az eredmények azt mutatják, hogy összességében bár nem utasítják el azokat a betelepülőket, akik a jobb munkalehetőség reményében érkeznek hazánkba, vagy Sopronba, mégis támogatást döntő többségük (71.7%, 43 fő) csak a külföldi menekülteknek adna, illetve 15%-uk (9 fő)

jelezte, hogy nem ért egyet azzal, hogy a betelepülők bármilyen támogatást kapjanak. Csak 4-en adtak igen választ, és további 4 személy igen is-nem is, vagy nem tudja választ adott.

Ebben az esetben is a minta viszonylag homogén válasza miatt statisztikai összehasonlításra nem került sor.

Amit a gyakorisági adatok alapján érdemes kiemelni, hogy a 4 igen választ adók közül, tehát azok közül, akik egyetértenek azzal, hogy a betelepülők valamilyen támogatást kapjanak, 3-an az új soproniak csoportjába tartoztak (3. táblázat).

3. táblázat: A betelepülők támogatásának megítélése az új és régi soproniak körében

	új soproni % (fő)	régi soproni % (fő)
igen	11,5 (3)	2,9 (1)
nem	15,4 (4)	14,7 (5)
ha külföldi menekült	61,5 (16)	79,4 (27)
igen is, nem is	3,8 (1)	2,9 (1)
nem tudja	7,7 (2)	–

Forrás: saját szerkesztésű táblázat

Végül annak vizsgálatára került sor, hogy a megkérdezettek elfogadnák-e az országon belülről, illetve kívülről érkezőket, ha az utcájukba vagy a szomszédjukba költöznének, valamint milyen okokkal magyarázzák a kialakult véleményüket.

Az országon belülről érkezők esetében többségük elfogadja (43.1%, 25 fő), vagy elfogadja, de feltételekhez köti (41.4%, 24 fő). A kényszerből elfogadók aránya 10.3% volt (6 fő), valamint csak hárman adtak egyértelműen nem választ erre a kérdésre.

Az országon kívülről érkezők esetében is többségük elfogadást (35.7%, 20 fő), vagy feltételekhez kötött elfogadást (58.9%, 33 fő) fejezett ki. Szintén csak hárman adtak egyértelműen elutasító választ és egyetlen olyan személy sem volt, aki a „kényszerből elfogadja” választ adta volna.

Érdemes megjegyezni, hogy a felmérésben szereplő régi és új soproni személyeket összességében elfogadó attitűd jellemzi a betelepülőkkel kapcsolatban. Fontos kihangsúlyozni, ugyanakkor hogy az elfogadás nem egyenértékű a befogadás tényével. Utóbbi attitűd vizsgálatára későbbi kutatások témája lehet, akárcsak annak a kérdésnek a feltárása, hogy az elfogadó hozzáállás mögött milyen személyes indítatások állnak.

A fenti állítást alátámasztja az is, hogy viszonylag nagy volt azon személyek aránya, akik mind az országon belülről, mind az országon kívülről érkezőket elfogadnák utcájukba vagy szomszédjukba, ennek aránya 29.1% volt, továbbá azok aránya, akik elfogadják, de bizonyos feltételekkel szintén nagynak tekinthető (36.4%). E két válasz keresztmetszetében összességében a megkérdezett személyek 88.7%-a volt jellemezhető elfogadó attitűddel. Csupán két olyan személy volt, aki mind az országon belülről és mind az országon kívülről érkezőket „elutasítaná” (4. táblázat).

4. táblázat: Az országon belülről és kívülről érkezők elfogadása a teljes mintában

		országon kívülről érkezők		
		igen, de feltételekhez köti % (fő)	nem % (fő)	igen % (fő)
országon belülről érkezők	igen, de feltételekhez köti % (fő)	36,4% (20)	1,8% (1)	5,5% (3)
	kényszerből elfogadja % (fő)	7,3% (4)		1,8% (1)
	nem % (fő)	1,8% (1)	3,6% (2)	
	igen % (fő)	12,7% (7)		29,1% (16)

Forrás: saját szerkesztésű táblázat

Az országon belülről, illetve kívülről érkezőkkel szembeni jellemzően inkább „elfogadó” attitűd miatt az új és régi soproniak statisztikai összehasonlítása nem volt megvalósítható.

A gyakorisági adatok alapján az tapasztalható, hogy azok, akik úgy érzik, kényszerből elfogadják az országon belülről érkezőket utcájukba, vagy szomszédjukba, 6 személyből 5-en a régi soproniak csoportjába tartoztak és körükben viszonylag magasabb volt azok aránya, akik bár elfogadják az országon belülről érkezőket, de csak bizonyos feltételekkel (43.8%, 14 f). Ennek aránya az új soproniak körében 38.5% (10 fő) volt. Ennek megfelelően a régi soproniak kisebb aránya mutatott egyértelműen elfogadó attitűdöt, azaz adott igen választ (31.3%, 10 fő), ez az új soproniaknál 57.7% (15 fő) volt. Az országon kívülről érkezők esetében ilyen eltérés a két csoport között nem volt tapasztalható a gyakorisági adatok vizsgálata alapján (5. táblázat).

5. táblázat: Az országon belülről és kívülről érkezők elfogadása az új és régi soproniak körében

	új soproni % (fő)	régi soproni % (fő)
országon belülről érkezők		
igen, de feltételekhez köti	38,5% (10)	43,8% (14)
kényszerből elfogadja	3,8% (1)	15,6% (5)
nem	–	9,4% (3)
igen	57,7% (15)	31,3% (10)
országon kívülről érkezők		
igen, de feltételekhez köti	64,0% (16)	54,8% (17)
nem	4,0% (1)	6,5% (2)
igen	32,0% (8)	38,7% (12)

Forrás: saját szerkesztésű táblázat

A „soproni” jelentése és „soproniság” megítélése régi és új soproniak körében

A válaszok kódolását és kategorizálását követően elsőként a „Mit jelent Önnek az, hogy soproni?” kérdésre adott válaszokat vizsgálata valósult meg.

A nemzeti identitás külső meghatározó tényezői a területiség, a gazdaság és a politika, a belső funkciók ugyanakkor az egyént és a közösséget érintik. Az identitás az egyik legfontosabb pszichikus közvetítő konstrukció az egyén és társadalom között. (Csepeli 1997). Éppen ezért Bamberg és társai szerint az identitáskonstrukciók vizsgálata és identitáselemzések készítése során három fő kérdéskör szempontjából érdemes vizsgálni. Elsőként a tevékenység és az irányítás szegmensét tekintve, különbség van aközött, hogy az egyén, mint alany irányítja és formálja a világot, vagy csak „elszenvedi” a környezetének a változásait. Másodsor a különbség és hasonlóság kényes egyensúlya ’én és mások’ között rávilágít arra, hogy az egyénnek egyszerre kell egyfajta öntudatot differenciálni és megkülönböztetnie magát a társaitól, ugyanakkor hasonlóan hozzájuk integrálódni a társai alkotta közösségbe. Harmadszor

pedig az egyének pozícionálnia kell magát a térbeli és időbeli állandóság és változás függvényében, hiszen a folytonosság éppúgy szükséges mint a fejlődés ahhoz, hogy fejlessze és fenntartsa az öntudatát az egyén élete minden szakaszában. (Bamberg et al 2011).

A területi identitásnak sokszor szinonimájaként bukkan fel a regionális identitás fogalma, ami arra utal, hogy a regionális identitás a területhez kötődő azonosulás egyik válfaja. (Kardos 2018.) Ennek egyik meghatározó jegye a hely, ahová tartozónak érzi magát az egyén. „Minden téri módon létezik és az általunk ismert (tudott) terek a társadalom működése során konstruálódnak. A területi egyenlőtlenségek egyben társadalmi egyenlőtlenségek is, és fordítva. A társadalmi és a fizikai tér kölcsönösen konstituálják egymást.” (Faragó 2016)

A migráció során - ahogy a jelentéstartalma is mutatja - helyválttatás történik, vagyis kiszakad az egyén az addigi közegből és egy másik helyen telepedik le, ahová nem kötődik olyan mély gyökerekkel. Ennek az állapotnak a leírására Marrus is a „gyökértelenek” meghatározást alkalmazza könyvében, akiket legtöbbször nem kívánatos személyeknek tart a már ott élő, kialakult gyökerekkel rendelkezők közössége. (Marrus, 1985a) Az angolszász területeken például ez annyira meghatározó, hogy a statisztikai adatok gyűjtése során a születési hely a mérvadó és nem az állampolgárság.

Jelen kutatás vonatkozásában elmondható, hogy összességében a teljes minta estén leggyakrabban a válaszadók az otthonuknak tekintik (28.3%, 17 fő), vagy itt születtek (21.7%, 13 fő) illetve itt élnek (16.7%, 10 fő) meghatározást adták Sopron jelentéstartalmára. A három leggyakoribb választ vizsgálva az új és régi soproniak jelentős eltérést nem mutattak.

A gyakorisági adatok alapján az a tapasztalat mutatkozott, hogy a régi soproniak viszonylag nagyobb aránya tekinti otthonának Sopront, így a soproni jelentését is az otthonhoz kapcsolja (32.4%, 11 fő), ennek aránya az új soproniak körében 23.1% (6 fő) volt. Ennek megfelelően azok, akik a soproni jelentését a város szeretetével írták le, szintén többségében régi soproniak voltak. Érdeemes megfigyelni, hogy *a köznyelvben is jelenlévő hűség és hűség városa, valamint a büszkeség kifejezéseket csak a régi soproniak adták meg.* Ennek egyik oka lehet, hogy az új soproniak nem rendelkeznek olyan mély gyökerekkel, mint az itt születettek, hiszen ők valamilyen indíttatásból elhagyták vagy elhagyni kényszerültek a korábbi lakóhelyüket, ami otthont adott számukra, így sok esetben hiányzik belőlük az a mentalitás, ami az ott született lakosokban megvan. (Marrus, 1985b). A további válaszokat a teljes mintán, valamint a régi és új soproniak körében a 6. táblázat hivatott szemléltetni.

6. táblázat: A „soproni” jelentése a teljes mintán, valamint a régi és új soproniak körében

	teljes minta % (fő)	új soproni % (fő)	régi soproni % (fő)
itt él	16,7% (10)	19,2% (5)	14,7% (5)
itt született	21,7% (13)	26,9% (7)	17,6% (6)
otthonának tekinti	28,3% (17)	23,1% (6)	32,4% (11)
hangulatos, történelmi	8,3% (5)	11,5% (3)	5,9% (2)
szereti a várost	6,7% (4)	3,8% (1)	11,8% (4)
büszkeség	6,7% (4)	–	11,8% (4)
hűség/a hűség városa	5,0% (3)	–	8,8% (3)
zárt közösség	3,3% (2)	–	5,9% (2)
kellems nyugodt élet	5,0% (3)	11,5% (3)	–
lokálpatriotizmus	3,3% (2)	3,8% (1)	2,9% (1)

Forrás: saját szerkesztésű táblázat

A másik kérdés arra vonatkozott, hogy mi a véleményük „Miben nyilvánul meg a „soproniság”?”. Erre a kérdésre adott válaszok szinte a kódolást és kategorizálást követően közel azonosak voltak a soproni jelentése kérdésre adott válaszokkal. Összességében a teljes mintát nézve a „soproniság” megnyilvánulásának leggyakoribb válasza a sajátos kultúra és szellemiség (26.7%, 16 fő) volt. Fontos megjegyezni, hogy ezt elsősorban a régi soproniak említették, közülük 15-en adták ezt a választ, ez a régi soproniak 25%-át jelentette, míg az új soproniak közül csupán 1 fő adta ezt a választ.

A „soproniság” megítélésére adott válaszok rendkívül heterogének voltak, a gyakorisági adatok alapján a fentiekén kívül megfigyelhető még, hogy az új soproniak „leggyakoribb” válasza a nincs különösebb jelentése volt, ezt 7 személy adta (26.9%).

A további válaszok gyakorisági adatait a teljes mintán, valamint az új és régi soproniak körében a 7. táblázat tartalmazza.

Összességében az eredmények alapján azt a következtetést lehet levonni, hogy a megkérdezett személyek nehezebben adtak választ erre a kérdésre a „soproni” jelentéséhez képest, sokan a korábbi válaszukat ismételték meg, nem téve különbséget a soproni jelentése és soproniság megítélése között. Mindkét esetben viszonylag magas volt a nem adekvát, így nem kódolható, kategorizálható válaszok aránya.

7. táblázat: A „soproniság” megítélése a teljes mintán, valamint a régi és új soproniak körében

	teljes minta % (fő)	új soproni % (fő)	régi soproni % (fő)
itt született	5,0% (3)	11,5% (3)	–
otthonának tekinti	1,7% (1)	3,8% (1)	–
hangulatos, történelmi	5,0% (3)	11,5% (3)	–
büszkeség	11,7% (7)	7,7% (2)	14,7% (5)
szereti a várost	13,3% (8)	7,7% (2)	17,6% (6)
zárt közösség	3,3% (2)	3,8% (1)	2,9% (1)
hűség/a hűség városa	5,0% (3)	–	8,8% (3)
nincs különösebb jelentése	15,0% (9)	26,9% (7)	5,9% (2)
sajátos kultúra szellemiség	26,7% (16)	3,8% (1)	44,1% (15)
lokálpatriotizmus	6,7% (4)	3,8% (1)	8,8% (3)
részvétel a város életében, a város ritmusának felvétele	5,0% (3)	11,5% (3)	–

Forrás: saját szerkesztésű táblázat

Sopron elhagyásának okai régi és új soproniak körében

Más, a közelmúltban végzett kutatások is arról számolnak be, hogy a tartós helyváltoztatásra törekvő népesség mobilitása felerősödött Sopron vonzáskörzetében (Kiss, 2015), ami nemcsak társadalmi, hanem térbeli fejlődést is eredményezett. Mindezek mellett meg kell említeni, hogy a KSH 2017. I. negyedévre vonatkozó adatai szerint a természetes népmozgalmi folyamatok következtében Győr-Moson-Sopron megye népessége 840 fővel fogyott, ami 18%-kal felülmúlta az előző év azonos időszak adatait. Mindez egy jelentősebb elvándorlásra, -következésképp nemzetközi migrációra - enged következtetni.

Mindezek fényében a kutatás kitér arra is, hogy milyen okokat jelöltek meg a régi és új soproniak azzal kapcsolatban, ha elköltöznének a városból. Összességében a leggyakoribb okok között említették a sajátos kultúrát és szellemiséget (31.7%, 19 fő), ami azért érdekes, mert a „soproniság” megítélésére adott válaszok között ez mutatta a legnagyobb gyakoriságot.

Nagyszámba jelöltek meg olyan egyéb okokat, mint munka, tanulás, pár elköltözése stb. (35%, 21 fő), illetve az új környezetbe, családi házba költözés (11.7%, 7 fő). Ugyanakkor egynekgyedük (25%, 15 fő) nem költözne el. További 6 fő (10%) adta meg a lokálpatriotizmust, mint okot Sopron elhagyására.

Egyértelműen – a várakozásoknak megfelelően – a régi soproniak szignifikánsan ($\chi^2(1) = 7.330$, $p = 0.008$) nagyobb aránya jelezte, hogy nem költözne el (21.7%, 13 fő), az új soproniakhoz képest (3.3%, 2 fő). Ennek megfelelően az új soproniak tendenciaszerűen szignifikáns mértékben ($\chi^2(1) = 4.538$, $p = 0.055$) *nagyobb aránya adott meg egyéb okokat Sopron elhagyására* (21.7%, 13 fő), mint a régi soproniak (13.3%, 8 fő). Ennek egyik oka lehet, hogy a helyben maradásukat az életszínvonaluk minőségéhez kötik az újonnan idetelepülők, vagyis addig terveznek az adott helyen élni, amíg elégedettek azokkal a szociális- és életkörülményekkel, amit a választott lakóhelyük biztosítani tud számukra, így akár átmeneti jelleggel is tekinthetnek Sopronra mint lakóhelyükre.

A további válaszok gyakorisági adatait a teljes mintán, valamint az új és régi soproniak körében a 8. táblázat tartalmazza.

8. táblázat: Sopron elhagyásának okai a teljes mintán, valamint a régi és új soproniak körében

	teljes minta % (fő)	új soproni % (fő)	régi soproni % (fő)
sajátos kultúra, szellemiség	31,7% (19)	15,0% (9)	16,7% (10)
új környezet, családi ház	11,7% (7)	8,3% (5)	3,3% (2)
nem költözne el	25,0% (15)	3,3% (2)	21,7% (13)
egyéb okok	35,0% (21)	21,7% (13)	13,3% (8)
lokálpatriotizmus	10,0% (6)	3,3% (2)	6,7% (4)

Forrás: saját szerkesztésű táblázat

Következtetések

A Sopront érintő lokális identitáskonstrukciók vizsgálata vonatkozásában a 60 fővel – 26 fő új soproni és 34 fő régi soproni - lefolytatott fókuszcsoportos interjúk elemzése által, az alábbi megállapításokat lehet tenni:

A lakóhely- és a munkahely-váltás közötti kapcsolat nem mutat párhuzamot a teljes mintára vetítve, tekintve, hogy a résztvevők többsége úgy nyilatkozott, hogy legutóbbi lakóhely-váltása független jelenlegi munkahelyétől (80.4%, 45 fő), és csak 11 fő jelezte, hogy jelenlegi munkavégzési helye miatt váltott lakóhelyet. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy mind a 11 fő az új soproniak körébe tartozik, vagyis erősíti azt a tendenciát miszerint a kedvezőbb munkalehetőség reményében költöznek Sopronba és környékére az idetelepülők.

A lakóhely választás során mind a régi, mind az új soproniak számára fontos szempont a családtagok közelsége, ami a migráció egyik motivációs tényezője is egyben.

A migráció jelentésének és jelentőségének vizsgálata során arra derült fény, hogy a migráció kifejezés hallatán a megkérdezett személyek többsége egyértelműen a külföldiek bevándorlására és letelepedésére gondol, ugyanakkor az a tapasztalat mutatkozott, hogy a régi soproniak több negatív tartalmú véleményt fogalmaztak meg a migráció kifejezésével kapcsolatban az új soproniakhoz képest.

A migráció jelenségével a válaszadók többsége 15-20 éve találkozott először, vagyis már a rendszerváltás óta a köztudatban él ez a fogalom és ez a jelenség a Soproniak körében. Szintén felerősödött a migráció folyamatával való találkozás az ott élő lakosokban az Európai Unió csatlakozást követő években, valamint amikor Ausztria eltörölte a munkavállalási engedélyhez kötött osztrák munkavégzést. A válaszadók egyharmadának nyilatkozata által arra a következtetésre lehet jutni, hogy sok esetben az elmúlt évek menekült helyzetével került be az emberek életébe a migráció jelensége.

A Magyarországon belül végbemenő migrációs folyamatok vonatkozásában az országon belüli lakhelyváltatást a jobb munkalehetőség reményében a megkérdezett személyek 45%-a (27 fő) nem tekinti migrációnak, míg 53.3%-uk (32 fő) igen. Az igenlő választ adók 60.6%-a a régi soproniak közé tartozik, tehát arra lehet következtetni, hogy a tősgyökeres soproniak jelentős része migrációnak tekinti az országon belüli lakóhely változtatást.

A megkérdezettek 75%-a, vagyis 45 fő mondta azt, hogy megérti és elfogadja azt, hogy a jobb munkalehetőség reményében áttelepülnek az országon belül az emberek.

A kutatásban részt vevők 80.8%-a a híradásokban megjelenő migránsokat valóban migránsnak tekinti, ami alátámasztja, hogy a híradások nagy mértékben képesek befolyásolni az emberek véleményét és megítélését.

A Magyarországon munkát vállaló osztrák állampolgárokat a válaszadók több mint fele nem tekintette migránsnak, tehát ők más megítélés alá esnek a helyi lakosok szerint.

Az eredmények azt mutatják, hogy a felmérésben résztvevők döntő többsége (87.9%, 51 fő) megérti és támogatja a betelepülést Sopronba, ha ennek oka a jobb munka lehetősége, ugyanakkor valamilyen támogatást döntő többségük csak a külföldi menekülteknek adna.

A tekintetben is elfogadó visszajelzések érkeztek, hogy hogyan fogadnák, ha az országon kívülről, illetve belülről érkezők az utcájukba vagy szomszédjukba költöznének, ugyanakkor a régi soproniak közül 10 fő nyilatkozott úgy, hogy bizonyos feltételek esetén fogadná csak el. Mindez azt is sugallja, hogy az elfogadás nem jelent befogadást a már ott élők részéről.

A megkérdezettek számára az, hogy „soproniak” egyet jelent azzal, hogy ez az otthonuk, vagy, hogy itt születtek, illetve, hogy itt élnek. A „soproniság” jelentéstartamára vonatkozóan viszont szintén túlnyomó többségében ezt a választ adták, vagyis nem érznek jelentős különbséget a két fogalom között. Összességében a teljes mintát nézve a „soproniság” mibenléte a leggyakoribb válaszok alapján a sajátos kultúrában és szellemiségben gyökereződik.

Ugyanakkor nagyon érdekes, hogy a válaszadók, amikor arról kérdezték őket, hogy milyen okból kifolyólag költöznének el a városból, nagy számban (31.7%, 19 fő) mégis a sajátos kultúrát és szellemiséget jelölte meg lehetséges indokként. Az angol geográfus, Ravenstein már az 1800-as évek végén rámutatott arra, hogy a migráció oksági viszonyait vonzó és taszító (push and pull) mechanizmusok alakítják, vagyis ami vonzó, az egyben taszító tényező is lehet (Ravenstein, 1985).

Legtöbben a feltett kérdés vonatkozásában a kedvezőbb munka-, illetve tanulási lehetőséget és a szeretteik közelségét jelölték meg kiváltó okként, de a válaszadók egy negyede nyilatkozott úgy, hogy nem költözne el a városból, közülük pedig szignifikánsan nagyobb arányban voltak a régi soproniak. Mindebből arra a következtetésre lehet jutni, hogy az ő esetükben a gyökereikhez való kötődés erőteljesebben érezhető, mint az új soproniak esetében.

Összegezve a fentebb felvázolt adatokat elmondható, hogy Sopron mint határmenti tranzitváros kétirányúan nyitottá vált földrajzilag, és nyitottá vált az emberek, a munkaerő szabad áramlása szempontjából is, mindez a nyitottság pedig párosult az itt élő emberek elfogadóbb attitűdjével is, ugyanakkor jelen vizsgálódás nem tért ki arra, hogy az elfogadóbb attitűd milyen eltéréseket mutat a demográfiai törésvonalak szerint.

Szintén kirajzolódni látszik az a tendencia a kutatás adatai szerint, hogy a városba érkező osztrák állampolgárok kívül esnek a soproniak „idegen” fogalmán – mivel ők olyan idegenek, akik hasznára vannak a városnak, a városlakóknak, ők nem jelentenek konkurenciát, ezért elfogadóbb velük szemben a soproniak attitűdje.

Mindezek tükrében elmondható, hogy jelen a kutatásban megjelenő migráció nem egyirányú, egyszeri folyamat, hanem dinamikus mozgás, a lokalitások közötti elmozdulást, ingázást is magába foglalja ezáltal nyújtva érvényes értelmezési keretet a Sopronba érkező magyar migráció dinamikájának vizsgálatakor, így a lokális és személyes identitásokat, attitűdöket a belső és a külső migrációs folyamatok tekintetében vizsgálta a kutatás.

Felhasznált irodalom:

1. Bamberg, M. - De Fina, A., - Schiffrin, D. (2011). *Discourse and identity construction*. In S. J. Schwartz, K. Luyckx, & V. L. Vignoles (Eds.), *Handbook of identity theory and research*. New York, NY, US: Springer Science and Business Media. 177-199. p.
2. Csepeli Gy. (1997): *Szociálpszichológia*. Budapest, Osiris Kiadó, 1997. 516. p.
3. Faragó L. (2016): *Társadalmi-területi egyenlőtlenségek*. – Tér és Társadalom 30. 3. 118–123. p.
4. Feischmidt M. – Zakariás I. (2010): *Migráció és etnicitás. A mobilitás formái és politikái nemzeti és transznacionális térben*. In: uő (szerk): *Etnicitás. Különbségteremtő társadalom*. Budapest, Gondolat-MTA Kisebbségkutató Intézet, 151-172. p.
5. Hárs Á. (2010): *Migráció és munkaerőpiac Magyarországon*. In: Hárs Á. – Tóth J. (szerk.): *Változó migráció – változó környezet*. Budapest, MTA Nemzeti-etnikai Kisebbségkutató Intézet, 15-53.p.
6. Hárs Á (2015): *Elvándorlás és bevándorlás Magyarországon a rendszerváltás után – Nemzetközi összehasonlításban*. In: (Balskó Zs. – Fazekas K. (szerk): *Munkaerőpiaci tükör 2015*. Budapest, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont - Közgazdaság-tudományi Intézet. 39-54. p.
7. Hajdu G. –Kristóf L. (2015): *Társadalmi tükör. Jelentés a magyar társadalom munkaerő-piaci és társas integráltságáról, 2015*. Az Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban című kutatás elsődleges jelentése. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2015.
8. Hautzinger Z. – Hegedüs J. – Klenner Z. (2014): *A migráció elmélete*, Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem.
9. Heintel, M. – Husa, K. – Spreitzhofer, G. (2005): *Migration als globales Phänomen*. In: Wagner, Helmut (Hrsg.): *Segmente. Wirtschafts- und sozial geographische Themenhefte: Migration – Integration*, Wien
10. Kardos L. (2018): *Térségi és nemzeti identitás-vizsgálatok az Őrállók földjén – Földrajzi Közlemények 2018. 142. 1. pp. 36–49.*
11. Kiss É. (2015): *Egy kutatás előzményeképp: Sopron népességéről és a vándorlásról*. in: E-conom. IV/1. 47-56.
12. Internet: http://real.mtak.hu/33886/1/05_KissE_e_conom_IV1_u.pdf (Letöltés ideje: 2017.04.18.)

13. Kincses Á. (2015): *A szomszédos országok migrációs forrásterületeinek a vizsgálata a magyar népszámlálási adatok felhasználásával 2001 és 2011 között*. Területi Statisztika, 55. évf. 5. sz. 2015. 407–431. p.
14. Kovács Z. – Egedy G. – Szabó B. (2015): Az ingázás területi jellemzőinek változása Magyarországon a rendszerváltozás után. Területi Statisztika, 18. (55.) évf. 3. sz. 2015. 233–253. p.
15. KSH [Központi Statisztikai Hivatal] (2013). 2011-es népszámlálás – 3. területi adatok 3.8. Győr-Moson-Sopron megye Központi Statisztikai Hivatal, Győr.
16. Internet: http://www.ksh.hu/nepszamlalas/teruleti_adatok (Letöltés ideje: 2016.05.28)
17. KSH [Központi Statisztikai Hivatal] (2016). *Mikrocenzus 2016*. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal
18. Internet: https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mikrocenzus2016/mikrocenzus_2016_1.pdf (Letöltés ideje: 2017.12.12.)
19. KSH [Központi Statisztikai Hivatal] (2017). *Fókuszban a megyék – 2017. I. félév*. Győr-Moson-Sopron megye
20. Internet: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/megy/172/index.html> (Letöltés ideje: 2017.09.10.)
21. Lakatos M. – Rédei M. – Kapitány G. (2015): Mobilitás és foglalkoztatás. Területi Statisztika,
22. 55. évf. 2. sz. 2015. 157–179. p.
23. Marien A (2015): A területi identitás magatartási megnyilvánulásai, különös tekintettel a költözési szándéokra és annak magyarázatára. In: Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek, 12. évf. 1. sz. 2015. 4–16. p.
24. Marrus, M. (1985a): *Uprooted unwanted immigrants*. Oxford, Oxford University Press.
25. Marrus, M. (1985b): *The Unwanted European refugees in the twentieth Century*. Oxford - New York – Toronto, Oxford University Press.
26. Molnár J. – Gál-Szabó L. – Siskáné Szilasi B. – Mohos M. – Dudás G. – Vadnai P. (2015) Legújabb trendek a magyarországi kivándorlásban. Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek, 12. évf. 1. sz. 2015. pp. 27–37
27. Nemes Nagy J. (1998): A tér a társadalomkutatásban. Bevezetés a regionális tudományba. Budapest, Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület. pp. 155-179.
28. Ravenstein, E. G. (1985): *The Laws of Migration*. In: Journal of the Royal Statistical Society. Vol. 48. No.2., London
29. Rechnitzer J. (2014). A győri járműipari körzetről szóló kutatási program, in: *Tér és Társadalom*, Vol. 28(2), pp. 3-10.
30. Utry A. (1999): *Kommunikáció, szociálpszichológia, kultúra*, Miskolc, Rónai Művelődési Központ.

**SPORTSZOLGÁLTATÁSOK KERESLETI, KÍNÁLATI OLDALÁNAK ELEMZÉSI
LEHETŐSÉGEI**
ANALYSIS OF OPPORTUNITIES REGARDING SUPPLY AND DEMAND OF SPORTS
SERVICES

**Bácsné Bába Éva¹, Balogh Renátó², Bács Zoltán³, Fenyves Veronika⁴,
Dajnoki Krisztina⁵**

^{1,4,5}egyetemi docens, ²PhD hallgató, ³egyetemi tanár
Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kar

E-mail: ¹bacsne.baba.eva@econ.unideb.hu, ²balogh.renato@econ.unideb.hu,
³bacs.zoltan@econ.unideb.hu, ⁴fenyves.veronika@econ.unideb.hu,
⁵dajnoki.krisztina@econ.unideb.hu

Összefoglalás

Hazánkban a szabadidősport területén a kormányzati törekvéseknek, és az emberek egészséges életmód felé fordulásának köszönhetően megnőtt a sportszolgáltatások iránti kereslet. A professzionális látvány csapatsportok iránt hagyományosan nagy az érdeklődés, bár a konkrét kereslet ingadozó, sőt csökkenő tendenciát mutat. Kutatási kérdésként azt fogalmazzuk meg, hogy a magyar sportszolgáltatók képesek-e megfelelni az aktív és passzív sportfogyasztók igényeinek. Hosszú távú tervként a magyar sportszolgáltatások keresleti és kínálati oldalának a felmérését, és összevetését tűztük ki. Jelen tanulmányban betekintést nyújtunk arról, hogy korábban milyen nemzetközi és hazai kutatások vizsgálták a fogyasztók sportszolgáltatásokkal való megelégedettségét. Módszerünk irodalom feldolgozás. Célunk a tervezett jövőbeli primer kutatáshoz illeszkedő módszertan kialakítása.

Abstract

Due to government aspirations and healthier lifestyle of people, the demand for sports services has increased regarding leisure sports in Hungary. Traditionally there is a great interest towards professional team sports, although the real demand seems unstable, indeed it shows a decreasing tendency. Our research question is whether the Hungarian sports organizations are able to meet the demand of active and passive sport users. Our long-term plan is to assess and compare the supply and demand side of Hungarian sports services. This paper provides an insight into the international and national literature which aimed at researching consumers' satisfaction related to sports services. Our main goal is to develop an appropriate methodology in order to achieve our research targets.

Kulcsszavak: Sportpiac, Sportszolgáltatások kereslete-kínálata, Vevői elégedettség,

JEL besorolás: Z2

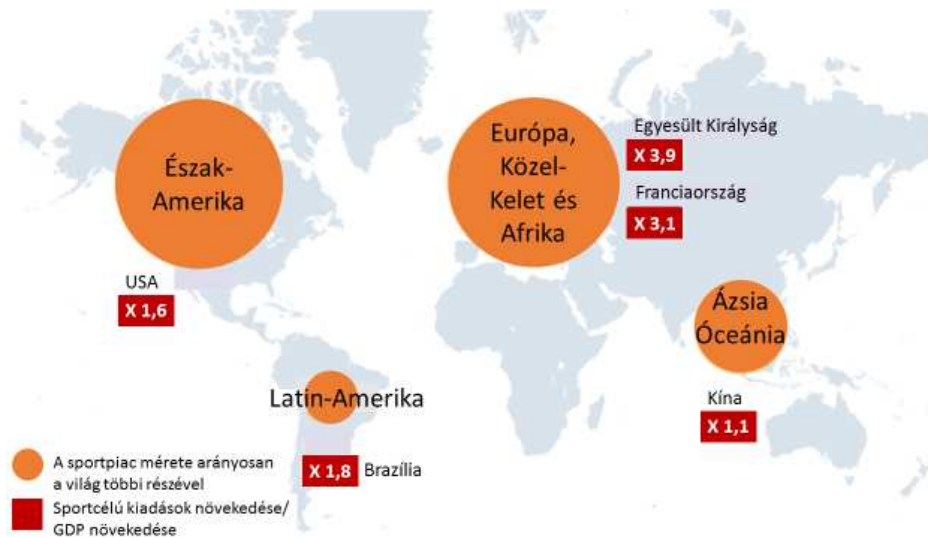
LCC: GV733-734.5

Bevezetés

Kutatásunk hosszú távú céljaként a magyar sportpiac keresleti és kínálati oldalának elemzését tűztük ki. Ennek az elemzésnek a sportpiac nemzetközi és hazai fejlődése adja az aktualitását.

A sport gazdasági jelentőségének növekedése mind globálisan, mind regionálisan megkérdőjelezhetetlen. Az A.T. Kearney menedzsment tanácsadó cég 2014-ben közölt tanulmányában bemutatja, hogy a sportpiac éves átlagos növekedési üteme 2009 és 2013 között

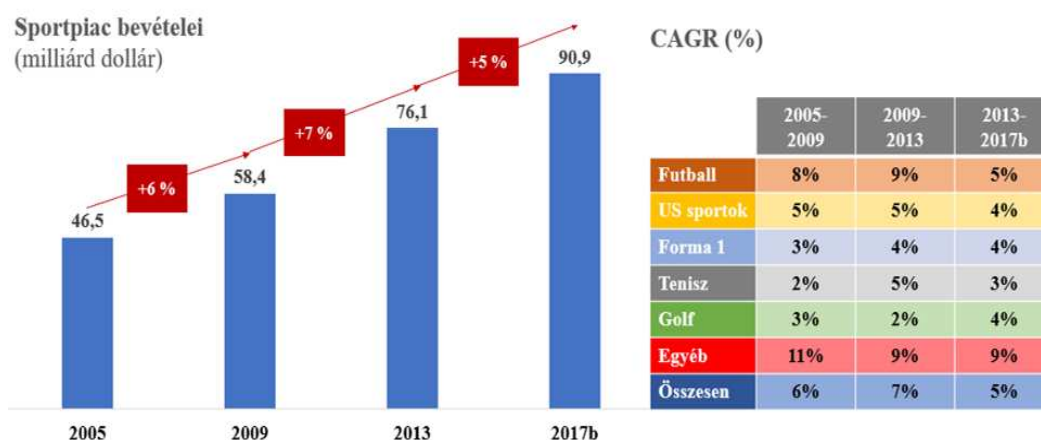
7 %-os volt, ami azt jelenti, hogy az ágazat növekedési üteme meghaladja a GDP növekedési ütemét a nemzetgazdaságok jelentős hányadában, különösen a nagy piacokon, például az Egyesült Államokban, Brazíliában, az Egyesült Királyságban és Franciaországban (1. ábra).

1. ábra: A sport célú kiadások növekedése a GDP növekedési rátával szemben (2010-2012)

Forrás: saját szerkesztés Collignon-Sultan, 2014 alapján:
<http://www.atkearney.tw/documents/10192/5258876/Winning+in+the+Business+of+Sports.pdf/ed85b644-7633-469d-8f7a-99e4a50aac8>;

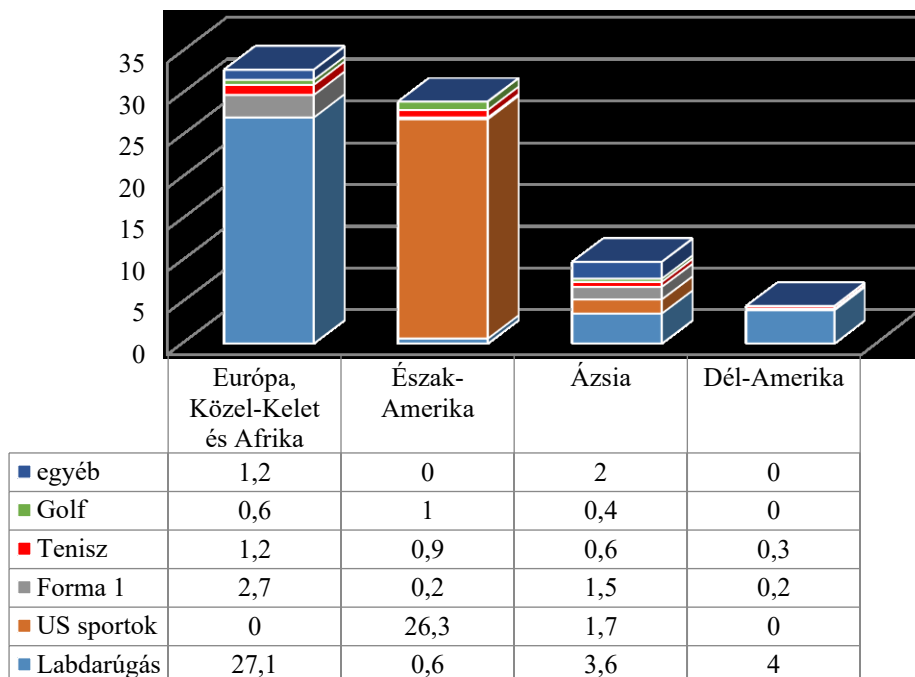
Az ágazat hosszú távú kilátásai is biztatóak. A háztartások sporteszköz-, ruházat-, felszerelés-, valamint egészségügyi- és fitnesz-kiadásai elérik az évi 700 milliárd dollárt, vagyis a globális GDP 1 %-át. A sportesemények piaca is bővül. 2009 és 2013 között a mega sportesemények bevételei - a 2010-es téli olimpia és a FIFA labdarúgó világbajnokság, valamint a 2012-es nyári olimpia és az UEFA Európa-bajnokság bevételeivel - közel 18 milliárd dolláros növekedést értek el. A bevételek a 78,2 milliárd dolláros csúcst, a londoni olimpiát, és a lengyel-ukrán rendezésű Európa-bajnokságot követően 2012-ben érték el. A sportesemények éves bevételei is folyamatos növekedést mutattak, a 2009-es 58,4 milliárd dollárról 2013-ra 76,1 milliárd dollárra emelkedtek (2. ábra).

2. ábra: A sportpiac bevételei és növekedése 2005-2017

Forrás: saját szerkesztés Collignon-Sultan, 2014 alapján:
<http://www.atkearney.tw/documents/10192/5258876/Winning+in+the+Business+of+Sports.pdf/ed85b644-7633-469d-8f7a-99e4a50aac8>;

A növekedés az összes sportágban megfigyelhető. A top hét bevételtermelő sportág listája már jó ideje változatlan: labdarúgás, NFL, baseball, Formula 1, NBA, NHL és tenisz (3. ábra).

3. ábra: A sportpiaci bevételek megoszlása 2013-ban sportáganként, területi bontásban (milliárd \$)

Forrás: Collignon-Sultan, 2014 idézi Becsky-Nagy, 2015 p.78.

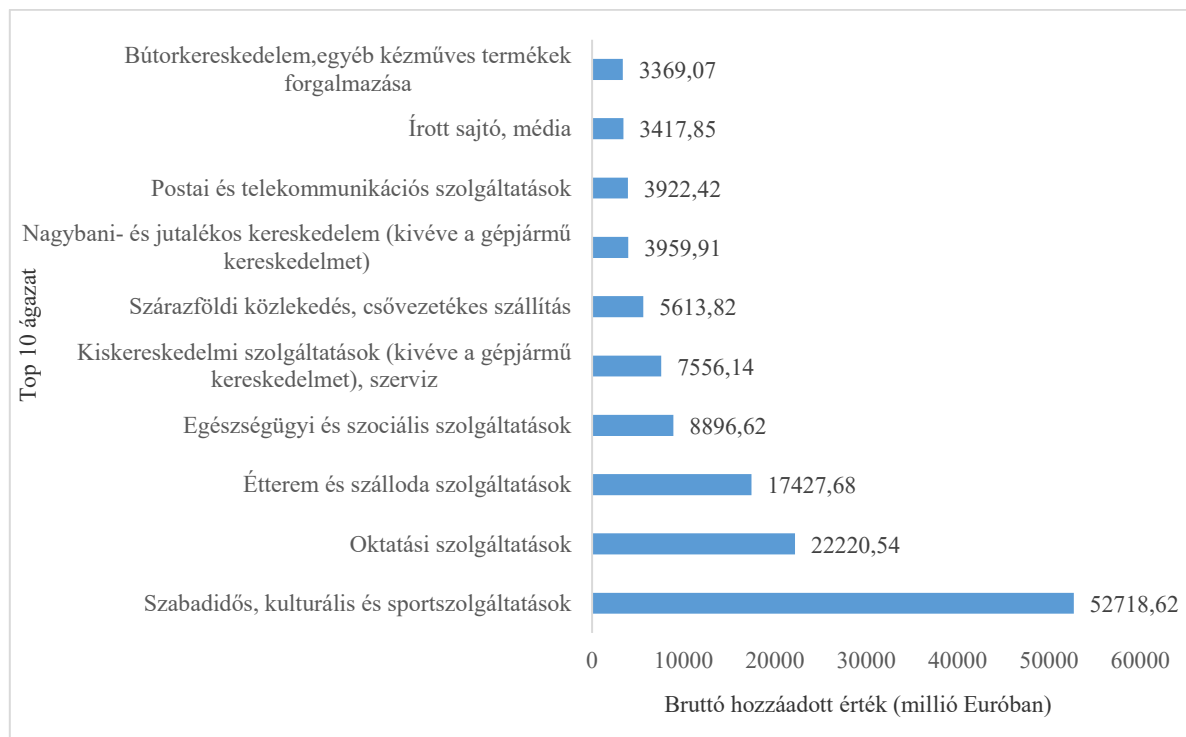
A tanulmány előre jelzi globálisan a sportpiac további dinamikus növekedését.

A sportágazat Európai Unióban betöltött szerepéről az Európai Bizottság megbízására készítették tanulmányt 2012-ben (EC, 2012). A tanulmány eredményeinek értékelésekor figyelembe vették a sport vilniusi meghatározását, amely különbséget tesz a sport statisztikai, szűken és tágan értelmezett definiálása között. E definícióban a statisztikai meghatározás csak a sporteseményeket sorolja a sportágazat kategóriájába. Szűken értelmezve viszont a statisztikai meghatározás mellett ide sorolnak minden olyan tevékenységet, amely a sporthoz/sportoláshoz szükséges. A tág értelmezés tovább bővíti az ide tartozó tevékenységeket, hiszen a szűk meghatározáson felül magába foglal minden olyan tevékenységet, amelyben a sport, mint bemenet jelenik meg (azaz minden sporteseményhez kapcsolódó, illetve sportoláshoz szükséges termék és szolgáltatás előállítás) (Dénes, 2015).

A tanulmány eredményei azt mutatják, hogy a sporthoz kapcsolódó bruttó hozzáadott érték aránya az EU teljes bruttó hozzáadott értékének 1,13%-a a szűken értelmezett meghatározásnál, és 1,76%-a sport ágazat tágabb meghatározása esetén. A „professzionális” sportágazat (sportklubok, sportpályák, sportesemény-szervezők) részarányát tükrözi a statisztikai meghatározás. A bruttó hozzáadott érték aránya a statisztikai meghatározás szerint 0,28%.

2005-ben a sporthoz kapcsolódó bruttó hozzáadott érték (közvetlen hatások) 112,18 milliárd eurót tett ki a szűk, 173,86 milliárd eurót a tág értelmezés szerint. A sportágazat statisztikai definíciója szerint ez 28,16 milliárd euró volt (EC, 2012).

Az EU-27-ek többségében a bruttó hozzáadott érték tekintetében az első három húzóágazatban találjuk a „szabadidős, kulturális és sportszolgáltatásokat” (az 1. helyet foglalja el Németországban, Franciaországban, az Egyesült Királyságban, Írországban, Belgiumban, Hollandiában, Olaszországban, Görögországban, Máltán, Cipruson, Lengyelországban, és Szlovéniában; csupán Finnországban áll a 4., és Spanyolországban, valamint Portugáliában a 8. helyen ezen szolgáltatási szektor, míg egyedül Románia az a tagállam, ahol nincs jelen a top 10-ben) (4. ábra).

4. ábra: Bruttó hozzáadott érték piaci áron az EU-ban (tág értelmezés)

Forrás: saját szerkesztés EC, 2012 alapján

A sport közvetlen hatásai és a multiplikátor (közvetett és indukált) hatások együttesen 2,98%-kal (294,36 milliárd euró) járultak hozzá a teljes bruttó hozzáadott értékhez az EU-ban. A sportágazat nemzeti jövedelem rugalmassága 1,14, ami azt jelenti, hogy ha a nemzeti jövedelem 1%-kal nő, a sporthoz kapcsolódó bruttó hozzáadott érték 1,14%-kal emelkedik.

A fenti eredmény kapcsán ki kell emelni, hogy ezek átlag-adatok, amelyek jelentős különbségeket mutatnak a nagy jövedelmű nyugat-európai tagállamok és az alacsonyabb jövedelmű keleti államok között. Abszolút értelemben a sportágazat esetében az egy főre jutó bruttó hozzáadott érték a keleti tagállamokban körülbelül 5 euróról 10 euróra nőtt, míg a magasabb jövedelmű államokban ez az összeg 50 euróról 100 euróra emelkedett egy főre vetítve. Az, hogy a gazdagabb országok többet költenek a sportra, mint a szegényebb országok természetes, és ez nem csak abszolút, de relatív értelemben is kifejezhető, azaz a sport bruttó hozzáadott értékének aránya alacsonyabb az alacsony jövedelmű EU-tagállamokban a magas jövedelmű tagállamokhoz képest.

Az EU egészére nézve a sporthoz kötődő foglalkoztatás teljes foglalkoztatási aránya 2,12%. Abszolút értékben ez az ágazat 4,46 millió alkalmazottat foglalkoztat. Ez meghaladja a bruttó hozzáadott értékhez (1.76%) tartozó sporthoz kapcsolódó arányt, ami azt mutatja, hogy a sport munkaerő-igényes ágazat. (Németországban a legnagyobb a sport-foglalkoztatás: 1,15 millió alkalmazotti létszámmal, ami az EU sport-munkahelyeinek közel 27%-át jelenti. A második

helyen az Egyesült Királyság áll, több mint 632 ezer fővel, majd Franciaország következik több mint 416 ezer munkahellyel.)

A sportcikk kereskedelme tekintetében a legnagyobb európai piacok közt az Egyesült Királyságot, Franciaországot, Olaszországot, Németországot és Spanyolországot emelhetjük ki. Ez az öt piac együtt az EU teljes sportcikk kereskedelmének közel 73%-át teszi ki. Az egy főre jutó legnagyobb összegű sportcikk vásárlások Luxemburgban, Máltán, Ausztriában, Svédországban és Írországon jelentkeznek (EC, 2012).

A tanulmány rámutat, hogy a sport fontos gazdasági szektor az EU-ban, amelynek a gazdasági teljesítménye a mezőgazdasághoz, az erdőgazdálkodáshoz és a halászatéhoz fogható. A szakemberek az ágazat további gazdasági erősödésére számítanak. A sport részesedése a teljes foglalkoztatásból magasabb, mint a hozzáadott érték aránya, így a sportágazat hozzájárulhat az Európa 2020 célok teljesüléséhez. A sport luxusjellegű gazdasági jellemzőkkel rendelkezik, 1-nél nagyobb a jövedelem rugalmassága, így mivel a sporttermelés és a sportszolgáltatások gyorsabban nőnek az alacsony jövedelmű országokban, mint a magasabb jövedelmű országokban, a sport hozzájárulhat a tagállamok gazdasági konvergenciájához, és a gazdasági egyensúlyhiány csökkentéséhez. A sportnak specializációt fokozó előnyei is vannak: a sporttermékek és szolgáltatások sok más ágazatban jelennek meg többek között a turizmusban, a biztosításban, a jogi tanácsadásban, környezetvédelemben (Ráthonyi-Odor és Ráthonyi, 2016, Ráthonyi-Odor et al. 2016), így a sport speciális részszektorok kialakításában játszhat szerepet, ami szintén hozzájárulhat az Európa 2020 stratégia teljesüléséhez.

A sportgazdaság hazai helyzetét szintén az Európai Bizottság tanulmányában szereplő adatokkal jellemezhetjük. Az 1. táblázat a sportágazat, sportpiac tekintetében legjelentősebb öt tagország és Magyarország adatait tartalmazza.

1. táblázat: A sportágazat részesedése a hozzáadott értékben, és a foglalkoztatásban, valamint a sportcikk-piac volumene és az egy főre eső sportcikk vásárlás a sportágazat tekintetében az öt legjelentősebb EU tagállamban és Magyarországon

Tagállam	Sportágazat részesedése a hozzáadott értékben (millió Euró)	Sportágazatban alkalmazottak száma (fő)	Sportcikk-piac volumene évente (millió Euró)	Egy főre eső sportcikk vásárlás összege (Euró)
Egyesült Királyság	39 860	632 400	9 000	149
Franciaország	21 607	416 537	8 709	143
Németország	46 677	1 146 234	7129	86
Olaszország	15 599	329 860	7 638	130
Spanyolország	10 407	336 177	5 313	121
Magyarország	778	55 577	307	30

Forrás: Saját szerkesztés EC, 2012 alapján

Magyarország esetében 2012-ben a sportszolgáltatások 778 millió Euróval járultak hozzá a bruttó hozzáadott értékhez, ami arányaiban azt jelenti, hogy az 1%-ot sem éri el az ágazat részesedése. A sport-munkahelyeken foglalkoztatottak száma több, mint 55 ezer fő volt. A sportcikk piaci volumene 307 millió Eurót ért el, míg az egy főre eső sportcikk vásárlások összege mindössze 30 Euró volt (1. sz. táblázat).

Hazánkban az ágazat fejlődése nem a fejlett piacgazdaságú országok példáját követte. A rendszerváltást követően „az általános közvélekedés az volt, hogy a piac, a demokratizálódás, a civil szervezetek megerősödése az állammal szemben automatikusan megteremtik a jóléti társadalom formáit és mindennapos tartalmát” (Bakonyi, 2004 p.7). Ám ez a valóságban nem teljesen az elképzelték szerint ment végbe. A sportszektor ekkor a sportszakma önszerveződésének hiánya, gyenge érdekérvényesítése, és a kormányzati szinten nem kellően átgondolt sportirányítás mellett a krónikus tökehiány jellemezte. Ez szükségessé tette a magyar sport radikális átalakítását (Szegerné Dancs, 2014). A megújulásra tett erőfeszítéseket a „sporttörvények” tükrözik. A sportfinanszírozásban pedig a hagyományos civil és a megjelenő profitorientált sportszervezetek mellett az állami szerepvállalás is nagy hangsúlyt kapott. A kormányzat sport melletti elköteleződését mutatja, hogy a sport nemzetgazdasági stratégiai ágazattá vált. A hazánkban relatíve kevés potenciális szponzorációra hajlandó és képes vállalati szereplő pótlására a kormányzat az EU bírálókkal szemben is elérte a társasági adókedvezmény bevezetését, amely jelentősen javította a látvány csapatsportok finanszírozását. Emellett a kormányzati tervek szerint 32 stadion-beruházás valósul meg 2020-ig. A magyar sportágazat rendszerváltást követő fejlődéstörténetét a szektor felzárkózási kísérletei jellemzik. Összességében a magyar sportágazat még elmarad a nyugati példától, de igény és igyekezet is van a fejlesztésre. Ennek fényében a sportszolgáltató ágazat további növekedését, modernizációját prognosztizálhatjuk.

Anyag és módszer

Hazánkban a szabadidősport területén a kormányzati törekvéseknek, és az emberek egészséges életmód felé fordulásának köszönhetően megnőtt a sportszolgáltatások iránti kereslet. A professzionális látvány csapatsportok – a labdarúgás, a kézilabda, a kosárlabda, a vízilabda, a jégkorong és a röplabda - iránt hagyományosan nagy az érdeklődés, bár a konkrét kereslet ingadozó, sőt csökkenő tendenciát mutat. Ez irányítja rá a figyelmet arra, hogy érdemes feltárni, hogy egy globálisan, Európa szerte és hazánkban is dinamikus növekvő ágazat esetében a kínálat hogyan tud megfelelni a fogyasztók változó igényeinek. Kutatási kérdésként azt fogalmazzuk meg, hogy a magyar sportszolgáltatók képesek-e megfelelni az aktív és passzív sportfogyasztók elvárásainak. Hosszú távú tervként a magyar sportszolgáltatások keresleti és kínálati oldalának a felmérését, és összevetését tűztük ki egy jövőbeli primer kutatás keretében. Annak előkészítéseként, azért hogy megfelelő módszertant tudjunk, kialakítani tervezett elemzésünkhöz irodalom feldolgozásra vállalkozunk, hogy feltérképezzük a korábbi kutatások megközelítési kérdéseit. Jelen tanulmányunkban szekunder kutatást végzünk, összegyűjtjük a releváns nemzetközi és hazai kutatások vizsgálati fókuszait a sportszolgáltatásokkal való megelégedettség tekintetében. A sportszolgáltatások kínálatának vizsgálatát a legtöbben a sportszolgáltatások minőségének jellemzésével közelítették meg. A keresleti oldal elemzéséhez pedig az aktív és passzív sportfogyasztók motivációs vizsgálatait lehet sorolni. Mivel a magyar sportágazat fejlődésében nyugati mintát követ, így a következő fejezetben először a nemzetközi szakirodalomban fellelhető néhány elemzési módszert vázoljuk fel, majd a magyar kutatási előzményeket említjük meg.

Sportszolgáltatások és fogyasztói elégedettség vizsgálatok

Nemzetközi kitekintés

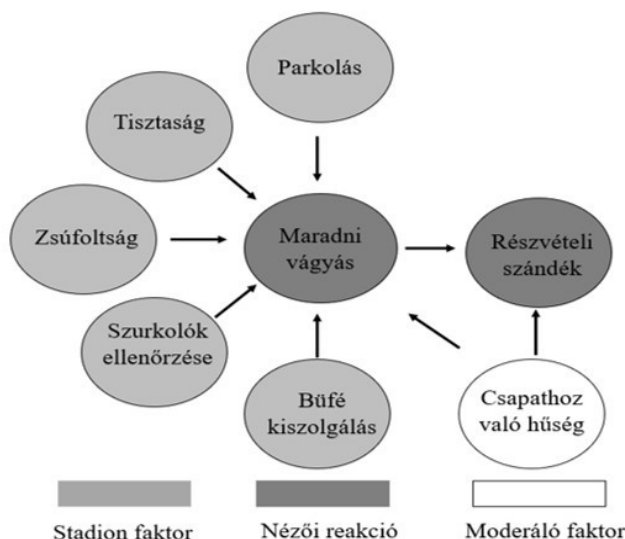
A sportpiac a szórakoztató piac részeként értelmezhető. András szerint „az 1980-as években a fejlett piacgazdaságú országokban fizetőképes kereslet jelentkezett mind a látvány, mind a szabadidő sport iránt. Ennek hátterében az állt, hogy az alapszükségletek magas fokú

kielégítése, és a megnövekedett és egyre értékesebbé váló szabadidő megnövelte a sportszolgáltatások iránti keresletet. Ezen felül a jóléti államok szembesültek a fejlettségükből adódó egészségügyi problémákkal (elhízás, stressz stb.). Ennek köszönhető, hogy a fejlett piacgazdaságú országokban mára a sport mindkét formája a szolgáltató szféra üzleti elveken működő részévé vált” (András, 2003/a). A passzív sportfogyasztáshoz kapcsolódva a kutatók kiemelik, hogy a sportszolgáltatáshoz mindig élmény kötődik (Schneider-Bowen, 1993; Müller, 2009, Müller et al. 2013, Müller et al. 2017, Váczi et al. 2012, Borbély-Müller, 2008, Mosonyi et al. 2013), míg az aktív sportfogyasztásra utalva András (2003/b) úgy fogalmaz, hogy a sportszolgáltatás olyan erőforrás felhasználást jelent, aminek célja a fogyasztó állapotában történő változások, mint „hozzáadott értéknek” az elérése.

A szolgáltatások esetében a fogyasztó szerepe sokkal aktívabb, mint a termelés esetén. A szolgáltatás a szolgáltató és a vevő interakciójára épül. A szolgáltatás megítélésében Henschel (1995) kiemeli a „bizalmi” és „tapasztalati” tényezők jelentőségét. A szolgáltatások elemzésére irányuló kutatások ennek megfelelően két irányban vizsgálódtak: egyrészt szolgáltatásminőségre, másrészt a fogyasztói elégedettség felmérésére vonatkoztak.

A szolgáltatásminőségi elemzések sokáig Rust és Oliver (1994) keretrendszerére támaszkodtak, ami a szolgáltatásminőség három dimenzióját: a szolgáltatásnyújtást (mint szolgáltató-ügyfél kapcsolata), a szolgáltatási környezetet és a szolgáltatás kimenetelét vette figyelembe. Ezek a dimenziók a sportszolgáltatások esetében is meghatározóak.

Wakefield és Sloan (1995) például modelljükben három, ehhez igazodó tényező-főcsoportot azonosítottak be a sportszolgáltatás melletti elköteleződést meghatározó kategóriaként. A „nézői elégedettség” tényezői a maradni vágyás és a részvételi szándék. A „létesítmény” (környezet) tényező oldaláról a parkolási- és étkezési lehetőségek, a tisztaság, a zsúfoltság, a szurkolók ellenőrzése a meghatározó. Míg a modell legfőbb eleme maga a csapat-hűség, a szolgáltatás végkimeneteleként értelmezhető. Ezen három kategória hipotetikus összekapcsolódási modelljét az 5. ábra mutatja be.

5. ábra: Hipotetikus sportlétesítmény modell

Forrás: saját szerkesztés Wakefield-Sloan, 1995 alapján p.156.

A szolgáltatásminőséggel foglalkozó szakírók jelentős része Parasuraman et al. (1998) modelljét, a SERQUAL modellt tekintik vizsgálódási alapnak.

A modell kiinduló pontjaként a szolgáltatásminőséget meghatározó tíz tényezőt azonosítottak: kézzelfoghatóság, megbízhatóság, fogékonyság az ügyfél igényeire, kompetencia, udvariasság, szavahihetőség, biztonság, elérhetőség, kommunikáció, az ügyfél megértése. További kutatások igazolták, hogy több tényező között erős korreláció van, ezért a dimenziókat először ötre lehetett redukálni: kézzelfoghatóság, megbízhatóság, fogékonyság, biztosítás-ígéret, empátia; majd az utolsó három tényező egybeolvadásával háromra (Becser, 2007).

Taylor et al. (1993) többek között egészségügyi klubok és golfpályák vizsgálata során mutattak rá, hogy a SERQUAL modell dimenziói nem megfelelőek sportszolgáltatások jellemzésére. McDonald et al. (1995) a SERQUAL modellt sportterületi alkalmazáshoz igazították. A modell módosítása során a sportkörnyezetet tükröző elemek értékelését, a fogyasztói elvárások és tapasztalatok összevetését, valamint nem egyszeri, hanem többszöri interakció során történő mérést javasoltak. Ezekkel a változtatásokkal jött létre a TEAMQUAL modell, amely a professzionális csapatsportok mérési eszköze lett.

Theodorakis és Kambitsis (1998) SPORTSERV modellje ugyanebben a szférában méri a szolgáltatásminőséget, a következő dimenziók mentén: hozzáférés, megbízhatóság, reagáló képesség, biztonság.

A fent említett modelleken kívül számos sportszolgáltatás minőségét elemző kutatás létezik (Chelladurai 1992, Chelladurai-Chang, 2003, Crompton-Mackay, 1989, Howat et al. 1996, Kirk et al. 1994, Tsitskari, 2006, Könyves-Müller, 2007), terjedelmi korlátok miatt csupán az alapvető elemzéseket mutattuk be.

A kutatások másik iránya a fogyasztói magatartás, a vevői elégedettség felől közelítette meg a sportszolgáltatások értékelését.

Scanlan et al. (2006) validált sport elköteleződés kérdőíve az *aktív* sportfogyasztók magatartásának jellemzésére készült. A modell 58 állítás segítségével vizsgálódik és 12 faktort differenciál a sporttevékenység melletti elköteleződés háttérében. Ezek a következők:

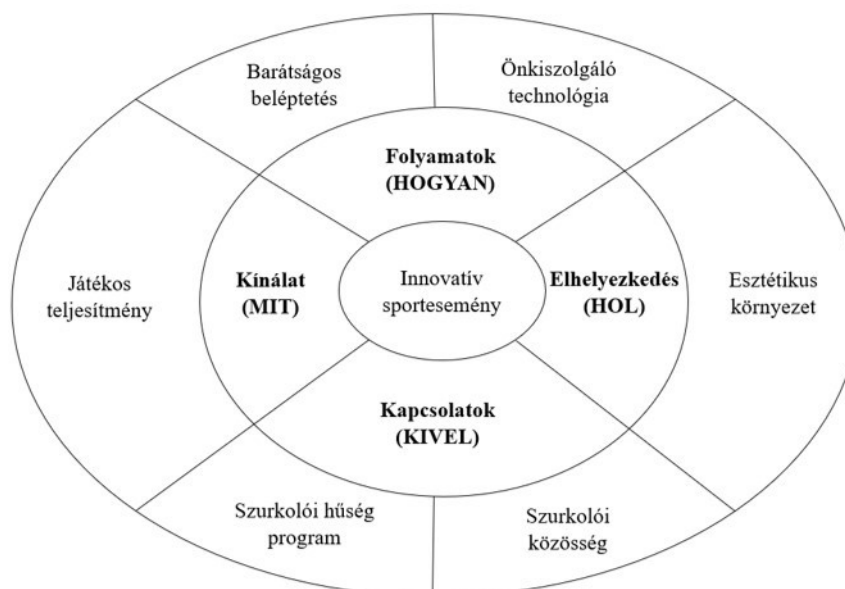
- Lelkesedés (Enthusiastic commitment),
- Erőltetés (Constrained commitment),
- Sport élvezete (Sport enjoyment),
- Értékek elsajátításának lehetősége (Valuable opportunities),
- Egyéb prioritások (Other priorities),
- Személyes befektetés-vesztés (Personal investment-loss),
- Személyes befektetés mennyisége (Personal investment-quantity),
- Társadalmi korlátok (Social constraints),
- Közösségi érzelmi támogatás (Social support-emotional),
- Közösség információs támogatás (Social support-informational),
- Mesterré/profivá válási vágy (Desire to excel-mastery),
- Közösségi lényé válási vágy (Desire to excel social)

A *passzív* sportfogyasztás iránti kereslet vizsgálatának eszközeként a szurkolói motivációs skálák szolgálhatnak. Az egyik leggyakrabban alkalmazott skála megalkotása Funk és szerzőtársai (2009) által megalkotott ún. SPEED modell, amely angol mozaikszó az egyes faktorok kezdőbetűiről (Socialization – társas kapcsolatok, Performance – teljesítmény, Excitement - izgalomkeresés, Esteem - önbecsülés és Diversion - kikapcsolódás) kapta a nevét. Minden egyes faktorhoz két-két kérdés tartozik, amely a hosszabb kérdőívekkel szemben könnyű és gyors kitöltést tesz lehetővé

Funk et al. (2009) kérdőíves vizsgálatot végeztek 1222 fős mintán, amelynek az eredményei alapján alkották meg a *passzív* sportfogyasztók jellegzetes csoportjának, a szurkolóknak a motivációs modelljét. A modell a szurkolói motiváció öt fő tényezőjét tárta fel, amelyek a következők:

- DIV: Diversion – menekülés a hétköznapi problémáktól,
- SOC: Socialization – az új baráti társaságok kialakítása, azonos érdeklődésű emberekkel való találkozás esélye,
- EST: Esteem – A csapathoz tartozás érzése, a sporsiker és a -kudarccal járó sajtókezelés,
- EXC: Excitement – A játék és a teljesítmény izgalmak, érdekessége,
- PER: Performance – A sport szépsége a sportoló teljesítményében [34].

Yoshida et al. (2013) a sportesemény (mint sportszolgáltatási termék) fogyasztó központú innovatív modelljében elemzi, hogy mi kell ahhoz, hogy a fogyasztó kilátogasson a sporteseményre. Amint a 6. ábrán látható, a modellben megtalálható a korábban beazonosított szolgáltató-ügyfél interakció (Relationship-Who), sportszolgáltatási termék (Offering-What), sportszolgáltatási folyamat (Processes-How), és sportkörnyezet (Setting-Where) (Yoshida et al. 2013).

6. ábra: Fogyasztó központú sportesemény innovációs modellje

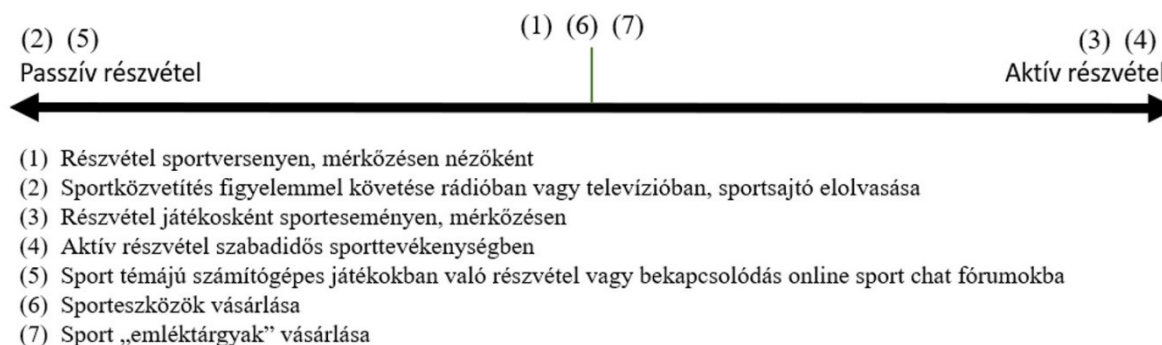
Forrás: saját szerkesztés Yoshida et al., 2013 alapján p.70.

Sportszolgáltatásokat érintő kutatások metaelemzését Clemes et al. (2011) végezte el. Tanulmányukban kiemelték, hogy a sportszolgáltatások elemzésekor a két vizsgálódási irány – a sportszolgáltatások minőségi, illetve a sportfogyasztók elégedettségi elemzése – leginkább elkülönülten jelenik meg. Vizsgálatuk összegzéseként ezért felvázolták a professzionális sport hierarchikus fogalmi modelljét, amelyben a két irányvonal együttes megjelenítésére vállalkoztak. Clemes et al. (2011) hierarchikus modelljének központjában a szolgáltatásminőség és a fogyasztói elégedettség áll. A megelégedettség kapcsolatban áll a szolgáltatás ajánlásával, a jövőbeli várakozással, a szurkolói fanatizmussal és az értékkel. Ez utóbbi kettő a szolgáltatás minőséghez is kapcsolódik, illetve a szurkolói fanatizmus valamennyi tényezőt befolyásolja. A hierarchia alsóbb szintjén a sportszolgáltatás minőségét befolyásoló három elsődleges dimenzió található, - a Rust és Oliver (1994) által is meghatározott - interakció minőség, fizikai környezet minőség és eredmény (kimenet) minőség.

Ezek a dimenziók további aldimenziókra bonthatóak, úgy mint: (SEP) biztonsági alkalmazotti teljesítmény; (F & B) étel és ital szolgáltatás; (PLY) játékosok interakciója a nézőkkel; (SE) társadalmi környezet; (V & S) látvány és hang; (ACS) stadion hozzáférés; (STG) ülés; (CLN) stadion tisztaság és design; (ATM), légkör; (GME) játékminőség; (ENT) mérkőzés napi szórakozás. A modell alkalmazhatóságát a szerzők professzionális rögbi nézők mintáján végzett vizsgálattal igazolták (Clemens et al. 2011).

Hazai előzmények

A Magyarországon a szabadidős, és a látványsport piacán megjelenő „sportfogyasztók” csoportosítását Neulinger (2007) fogalmazta meg. A sportfogyasztást egy skálán ábrázolta, amelynek két végpontja az aktív és passzív sportfogyasztás található. A legpasszívat a sportsajtó olvasása és a sportközvetítések nyomon követése jelenti, hiszen jellemzően ezek a cselekvések járnak a legkisebb személyes energiabefektetéssel. A helyszíni sportfogyasztás, sportfelszerelések, illetve sportrelikviák vásárlása nagyobb erőfeszítést követel meg az emberektől, így ezek a skála közepén helyezkednek el. A legaktívabb részvételnek pedig azok a tevékenységek minősülnek, amikor az illető maga sportol, tegye azt szabadidejében vagy hivatásszerűen (7. ábra).

7. ábra: A sportrészvétel aktivitási foka

Forrás: Neulinger, 2007 p.49.

Szabó a szabadidősport(aktív)-fogyasztást vizsgálta, és beazonosította ennek meghatározó tényezőit:

- *A fogyasztó jövedelme és diszkrecionális jövedelme:* Paár (2013) számításai szerint a sportfogyasztás 2,06 %-kal nő 1 %-os nettó jövedelemnövekedés hatására.
- *A szolgáltatás és a kapcsolódó, kiegészítő szolgáltatások ára:* Paár (2013) szerint a fogyasztók árérzékenyek, számításai szerint 1 százalékkal áremelkedés hatására 2,18 százalékkal csökken a sportfogyasztás iránti kereslet.
- *A sportszolgáltatás és a kapcsolódó, kiegészítő szolgáltatások minősége*
- *A sportszolgáltatást nyújtó létesítmény távolsága, elérhetősége* (Pfau, 2013), *a közlekedési lehetőségek, utazási költségek, valamint a lakóhelytől való távolság:* a fogyasztók 20 perces vonzáskörzetben választanak maguknak edzőtermet.
- *A szolgáltató (és a versenytárs szolgáltatók) marketingtevékenysége* (Szabó, 2012).

A passzív sportfogyasztók hazai vizsgálatára Funk et al. (2009) SPEED skálájának adaptációját Kajos és munkatársai (2017) végezték el. Kutatásuk a látvány-csapatsportok szurkolóira terjedt ki, a vizsgálatukba bevont személyek száma 1920 fő volt. A nyelvi különbségek miatt bevezetésre került egy hatodik faktor is, az esztétikum. A kutatók arra az eredményre jutottak, hogy az egyes demográfiai tényezőkben a legmeghatározóbb faktorok a kapcsolatok iránti

szükséglet és a kikapcsolódás; ezzel szemben az eseménylátogatást legjelentősebben az izgalomkeresés, az önbecsülés és a teljesítmény befolyásolja.

A sportszolgáltatók a fogyasztók szabadidejéért, szabadidős tevékenységük során elköltött jövedelmükért versenyeznek. Szűk értelemben véve, így az egyes sportszolgáltatók egymás versenytársai, azonban tág értelmezésben a szórakoztatóipar különböző ágazataival (például mozi, színház vagy koncert) is versenyeznek a fogyasztók figyelméért, - állapítja meg Kassay és Géczi (2014). Éppen ezért különösen nagy jelentősége van annak, hogy az egyes sportlétesítmények magas színvonalú szolgáltatást legyenek képesek nyújtani a fogyasztóknak (Stocker és Szabó, 2017).

Következtetések

Tanulmányunkban a sportszolgáltatásokat, és a vevők azokkal való elégedettségét jellemző kutatásokba nyújtottunk bepillantást. A sportszolgáltatások minőségét értékelő nemzetközi szakirodalom igen gazdag, de ennek hazai adaptálása eddig csupán nyomokban történt meg.

A fogyasztói magatartást és a vevői elégedettséget felmérő kutatások külön kezelik a „passzív” és az „aktív” sportfogyasztókat. Ezen a téren már hazai előzmények is jobban fellelhetőek, melyek szintén megkülönböztetik a szabadidős/aktív, és szurkolói, nézői/passzív magatartásokat, és megkísérlik önállóan, vagy külföldi elemzések adaptálásával a hazai viszonyok értékelését.

Távlati kutatási célunk a hazai sportpiac keresleti és kínálati oldalának felmérése, összevetése abból a célból, hogy kiderítsük a magyar sportszolgáltatók milyen adottságokkal rendelkeznek a magyar sportfogyasztók kielégítésére (Európai Unió szakpolitikai vélemény, hogy ebben a szektorban a felmerülő igények kielégítése országon belül történik.). Vajon képesek a velük szemben támasztott megnövekedett kereslet kielégítésére? Az aktív és passzív sportfogyasztók megfelelő minőségű sportszolgáltatáshoz és kiegészítő szolgáltatásokhoz jutnak, megfelelő sportkörnyezetben, megfelelő szolgáltatásnyújtási folyamat során? Hogyan érhető el a magyar fogyasztók megelégedettsége?

Jelenleg a kutatási probléma megfogalmazási fázisában, nemzetközi és hazai szakirodalmi előzmények összegyűjtésével kívánjuk kialakítani a vizsgálatok metodikáját. Szekunder kutatásunk összegzéseként megállapíthatjuk, hogy vizsgálatainkat két irányban kell végrehajtanunk: egyfelől a sportszolgáltató szervezeteket, azok működési feltételeit, és szolgáltatásuk színvonalát; másfelől a sportfogyasztók motivációs hátterét kell elemezni. Kutatásunk szükségszerűsége megkérdőjelezhetetlen, hiszen az egészségtudatos életmód népszerűbbé válása, kormányzati és munkáltatói támogatottsága, valamint a növekvő személyes felelősségvállalás egészségünkért az aktív sportfogyasztók táborának növekedését idézi elő. E tábor igényeinek kielégítésére komoly szervezeti és infrastrukturális háttér szükségeltetik. Vajon rendelkezik ezzel potenciállal a sportszolgáltató szektor?

Ilyen igényekkel lépnek fel a passzív/szórakozásként sportélményt-fogyasztók is. Bár esetükben épp az előbb jelzett tendenciával szembenálló jelenségnek lehetünk tanúi, azaz csökken a helyszíni sportélményt-vásárlók aránya, elmaradnak a drukkerek az új, modern stadionokból, pedig a nagy hazai bajnokságokban szereplő csapatok jelentős része már a nyugati példát követve sportvállalkozás formájában működik. Ebben a szolgáltatás szegmensben mi lehet a kereslet-kínálat közti szembetűnően megjelenő különbség oka?

A publikáció elkészítését az EFOP-3.6.2-16-2017-00003 Sport- Rekreációs és Egészséggazdasági Kooperációs Kutatóhálózat létrehozása projekt támogatta.

Irodalomjegyzék

1. András K. (2003a): A sport és az üzlet kapcsolata-elméleti alapok. 34. Műhelytanulmány, BKÁE, Budapest, 2003. 53.p.
2. András K. (2003b): Üzleti elemek a sportban. BKÁE, PhD értekezés, Budapest, 2002. 203.p.
3. Bakonyi T. (2004): Civil álmok és politikai állam Adalékok a civil sportszervezetek státuszának legújabb-kori politikatörténetéhez Magyarországon. PhD disszertáció tézisei. Semmelweis Egyetem Nevelés- és Sporttudományi Doktori Iskola, Budapest, 2004. 12.p.
4. Becser N.: Szolgáltatásminőség fejlesztés a kiskereskedelemben – Egy lehetséges mérési modell és az arra épülő döntéstámogató rendszer. PhD értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 2007. 250. p.
5. Becsky-Nagy P. (2015): Sportszervezetek finanszírozása. In: Becsky-Nagy P.: A sportfinanszírozás makro- és mikrogazdasági vonatkozásai. Campus Kiadó, Debrecen. 77-86.p. ISBN: 978-963-9822-19-1.
6. Borbély A., Müller A. (2008): A testi-lelki harmónia összefüggései és módszertana. Valóság-Térkép-6. PEM tanulmányok (Kiadja: a Professzorok az Európai Magyarországiért Egyesület, Bp. szerkeszti: dr. Koncz István) 27-41.p.
7. Chelladurai P. (1992): A Classification of Sport and Physical Activity Services: Implications for Management. Journal of Sport Management. Vol 6 (1). 38-51.p. ISSN: 0888-4773. <https://doi.org/10.1123/jsm.6.1.38>
8. Chelladurai P., Chang K. (2003): System-Based Quality Dimensions in Fitness Services: Development of the Scale of Quality. The Service Industries Journal. Vol 23 (5). 65-83. p. ISSN: 0264-2069. <https://doi.org/10.1080/02642060308565624>
9. Clemes M.D., Brush G.J., Collins M.J. (2011): Analysing the professional sport experience: A hierarchical approach. Sport Management Review, Vol 14 (4). 370-388. p. ISSN: 1441-3523. <https://doi.org/10.1016/j.smr.2010.12.004>
10. Collignon H., Sultan N. (2014): Winning in the Business of Sports. Research report A.E. Kerney Global Management Consulting Firm. <https://www.atkearney.com/communications-media-technology/article/?a=winning-in-the-business-of-sports>
11. (letöltve: 2018.01.14.)
12. Crompton J. L., Mackay K. J. (1989): Users' perceptions of the relative importance of service quality dimensions in selected publicrecreation programs. Leisure Sciences. Vol 11 (4). 367-375.p. ISSN: 0149-0400. <https://doi.org/10.1080/01490408909512233>
13. Dénes F. (2015): A sporttermelés hozzáadott értéke. In: Dénes F. (szerk.): Sportközgazdaságtan. Szöveggyűjtemény. Campus Kiadó, Debrecen. 28-33.p. <http://sportestudomany.unideb.hu/wp-content/uploads/2015/12/Sportk%C3%B6zgazdas%C3%A1gtan.pdf>
14. (letöltve: 2018.04.24.)
15. Funk D. C., Filo K., Beaton A. A., Pritchard, M. (2009). Measuring the motives of sport event attendance: Bridging the academic-practitioner divide to understanding behavior. Sport Marketing Quarterly. Vol 18 (3). 126–138.p. ISSN: 1061-6934.
16. EC, 2012: Study on the Contribution of Sport to Economic Growth and Employment in the EU Study commissioned by the European Commission, Directorate-General

Education and Culture Final Report November 2012.
<http://ec.europa.eu/assets/eac/sport/library/studies/study-contribution-sports-economic-growth-final-rpt.pdf>

17. (letöltve: 2018.01.22.)
18. Henschel B.(1995): Multiattributive Messung von Dienstleistungsqualität, in: Brunh, M., Stauss, B. (eds.) Dienstleistungsqualität: Konzepte, Methoden, Erfahrungengen, 2. Aufl., Wiesbaden. 347-378. ISBN: 978-3409236553.
19. Howat G., Absher J.D., Crilley G., Milne I. (1996): Measuring customer service quality in sports and leisure centres. *Managing Leisure*. Vol 1 (2). 77–89.p. ISSN: 2375-0472 <https://doi.org/10.1080/136067196376456>
20. Kajos A., Prisztóka Gy., Paic R. (2017): A nézőtéri sportfogyasztás motivációit mérő, magyar nyelvű „SPEED-H” skála validációja és néhány eredménye. *Vezetéstudomány*. Vol 48 (10). 19-31.p. *Vezetéstudomány*. ISSN: 0133-0179. <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2017.10.03>
21. Kassay L., Géczi G. (2014): Verseny-egyensúlytalanság és fenntarthatatlan üzleti modell az európai labdarúgásban. *Magyar Sporttudományi Szemle*. Vol 15 (1). 11-16.p. ISSN: 1586-6980.
22. Kirk L., Wakefield J, Blodgett G. (1994): The importance of servicescapes in leisure service settings. *Journal of Service Marketing*. Vol 8 (3). 66-76.p. ISSN: 0887-6045 <https://doi.org/10.1108/08876049410065624>
23. Könyves E., Müller A. (2007): Innovációs együttműködések a szabadidős sport területén. In: *Acta Academiae Pedagogicae Agriensis*. Új Sorozat XXXIV. Kötet. Vizsgálatok a sporttudomány és az egészségturizmus területén. Eger 2007. 57-71.p.
24. McDonald M.A., Sutton W. A., Milne G.R. (1995): TEAMQUAL: Measuring service quality in professional team sports. *Sport Marketing Quarterly*. Vol 4 (2). 9-15.p. ISSN: 1061-6934.
25. Mosonyi A., Könyves E., Fodor I., Müller A. (2013): Leisure activities and travel habits of College students in the light of a survey. *Abstract Applied Studies in Agrarbusiness and Commerce*. Vol 7 (1). 53-57.p. ISSN 1789-7874. http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/152225/2/10_Konyves.pdf
26. (letöltve: 2018.01.16.)
27. Müller A, Bíró M, Bodolai M, Hidvégi P, Váczi P, Dávid L, Szántó, Á. (2017) A 2016-os fitnesztrendek helye és szerepe a rekreációban. *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis Nova Series: Sectio Sport*. Vol 44. 91-102.p. ISSN: 0138-9734
28. Müller A., Bíró M., Hidvégi P., Váczi P., Plachy J., Juhász I., Hajdú P., Seres J. (2013): Fitnesz trendek a rekreációban. In: *Acta Academiae Agriensis*. Vol (40). 25-34.p. ISSN: 0138-9734
29. Müller A. (2009): A legújabb trendek a sportmarketing és menedzsment területén. In: *Magyar Sporttudományi Társaság Sportinnovációs Szakbizottság Évkönyve*. 59-63.p.
30. Theodorakis N., Kambitsis C. (1998): The effect of service quality on sport consumers' behavioural intentions. *Proceedings of the 6th congress of the European association for sport management*, Madeira, Portugal.
31. Neulinger Á. (2007): Társas környezet és sportfogyasztás. A folyamatos megerősítést igénylő tanult fogyasztást. Ph.D. értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem. 221.p.
32. Paár D. (2013): A magyar háztartások sportfogyasztásának gazdasági szempontú vizsgálata. Ph.D. értekezés. Nyugat-magyarországi Egyetem. 175.p.
33. Parasuraman A., Zeithaml V.A., Berry L.L. (1988): SERVQUAL: A Multiple-item Scale for Measuring Consumer Perceptions of Service Quality. *Journal of Retailing*, Vol 64 (1), 12-37.p. ISSN: 0022-4359. https://www.researchgate.net/profile/Valarie_Zeithaml/publication/225083802_SERVQUAL

VQUAL A multiple-Item Scale for measuring consumer perceptions of service quality/links/5429a4540cf27e39fa8e6531/SERVQUAL-A-multiple-Item-Scale-for-measuring-consumer-perceptions-of-service-quality.pdf

34. (letöltve: 2018.01.08.)
35. Pfau C. (2013): A szabadidősport tevékenység összehasonlító elemzése a felsőoktatásban. In: Perényi Sz. (szerk.) Ifjúsági sport és tehetséggondozás - a 21. század kihívásai: II. Nemzetközi Turizmus és Sportmenedzsment Konferencia Konferenciakötet. Debrecen: Debreceni Egyetem Gazdálkodási és Vidékfejlesztési Kar. 268-275.p. ISBN:978-615-5183-81-2.
36. Rust R.T. Oliver R.L. (1994) Service Quality: Insights and Managerial Implications from the Frontier. In: Rust R.T. and Oliver R.L., (Eds.) Service Quality: New Directions in Theory and Practice, Sage Publications, Thousand Oaks, 1-19. p.
37. Ráthonyi-Odor K., Ráthonyi G., Borbély A. (2016): Sporting goods Manufacturers' Responsible Behaviour in Special Regard to Environmental protection. Taylor Gazdálkodás-és Szervezéstudományi Folyóirat: A VIKEK Közleményei. Vol 2 (23).137-145.p. ISSN: 2046-4361. <http://vikek.eu/wp-content/uploads/2016/05/Taylor2016.2.sz%C3%A1mNo23.pdf>
38. (letöltve: 2018.01.11.)
39. Ráthonyi-Odor K., Ráthonyi G. (2016): Környezetvédelmi kihívások a sportban. Journal of Central European Green Innovation. Vol 4 (2). 103-119.p. ISSN: 2064-3004
40. Taylor S.A., Sharland A., Cronin J.J., Bullard W. (1993) Recreational Service Quality in the International Setting. International Journal of Service Industry Management. Vol 4 (4). 68-86.p. ISSN: 0956-4233 <https://doi.org/10.1108/09564239310044316>
41. Scanlan T. K., Chow G. M., Sousa C., Scanlan L. A., Knifsend C. A. (2016): The Development of the Sport Commitment Questionnaire-2. Psychology of Sport and Exercise. Vol 22 (1). ISSN: 1469-0292. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2015.08.002>
42. Schneider B., Bowen D.E. (1993): The service organization: Human resources management is crucial. Organizational Dynamics. Vol 21 (4). 39-52.p. ISSN: 0090-2616. [https://doi.org/10.1016/0090-2616\(93\)90032-V](https://doi.org/10.1016/0090-2616(93)90032-V)
43. Stocker M., Szabó T. (2017): A sportirányítás gazdasági kérdései. Magyar Sporttudományi Társaság. 56-78. ISBN: 978-615-5187-12-4. ISSN: 2062-9559.
44. Szabó Á. (2012): A magyar szabadidősport működésének vizsgálata. Piacok, értékteremtés, feladatok a szabadidősportban. Ph.D. értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem. 240.p.
45. Szegnerné Dancs H. (2011): Magyar sporttörténet. In: Rétsági E., H. Ekler J., Nádori L., Woth P., Gáspár M., Gáldi G., Szegnerné Dancs H.: Sportelméleti ismeretek. Dialóg Campus Kiadó. 196-253.p. <http://tamop412a.ttk.pte.hu/TSI/Nadori-Dancs-Retsagi-Ekler-Gaspar%20-%20Sportelméleti%20ismeretek/sportelmelet.html>
46. (letöltve: 2018.01.19.)
47. Tsitskari E., Tsiotras D., Tsiotras G. (2006): Measuring Service Quality in Sport Services. Total Quality Management. Vol 17 (5). 623-631.p. ISSN: 1478-3363 <https://doi.org/10.1080/14783360600588190>
48. Váczi P., Széles-K.Gy., Kristonné B.M., Müller A. (2012): Az EKF-Eger HÉSZ kosárlabda csapat márkázhatósága a főbb márka elemek alapján. Acta Academiae Agriensis. Vol 39. 87-92. p. ISSN: 0138-9734
49. Wakefield, K. L., Sloan, H. J. (1995): The Effects of Team Loyalty and Selected 8taa Factors on Spectator Attendance, and Its Impact on Consumer Behavior. Journal of

Sport Management. Vol 9 (2). 153-172.p. ISSN: 0888-4773
<https://doi.org/10.1123/jsm.9.2.153>

50. Yoshida, M., James, J. D., Cronic, J. J. (2013): Sport Event Innovativeness: Conceptualization, Measurement, and Its Impact on Consumer Behavior. Sport Management Review. Vol 16 (1). 68-84.p. ISSN: 1441-3523
<https://dx.doi.org/10.1016/j.smr.2012.03.003>

**A HAZAI KALANDPARKOK HELYE A SPORTSZOLGÁLTATÁSOK PIACÁN,
EGYETEMI HALLGATÓK KÖRÉBEN VÉGZETT KUTATÁS TÜKRÉBEN**
THE PLACE OF DOMESTIC ADVENTURE PARKS IN THE SPORTS SERVICES, IN
CONNECTION WITH UNIVERSITY STUDENT'S RESEARCH

Boda Eszter¹, Bácsné Bába Éva², Szabados György³, Müller Anetta⁴

¹tanársegéd, PhD hallgató, ^{2,3,4}egyetemi docens

¹Eszterházy Károly Egyetem, Természettudományi Kar, Sporttudományi Intézet,

^{2,4}Debreceni Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Sportgazdasági- és Menedzsment Tanszék,

³Debreceni Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Vezetéstudományi Tanszék

E-mail: ¹boda.eszter@uni-eszterhazy.hu, ²bacsne.baba.eva@econ.unideb.hu,

³szabados.gyorgy@econ.unideb.hu, ⁴muller.anetta@econ.unideb.hu

Összefoglalás

Modern világunkban a minőségi szabadidő-eltöltést egyre inkább az élményszerzés és a természeti tényezők megléte motiválja. Kutatásunk során a szabadidős szokások és a kalandpark látogatás közötti kapcsolatot kerestük egyetemi hallgatók körében a nemek tekintetében. A kérdőíves vizsgálatunk (n=408), szignifikáns eltéréseket hozott a férfiak és a nők szokásaiban pl. a rekreációs aktivitás tekintetében, vagy a kulturális tevékenységek preferálásában. Az eredményeket elérhetővé téve, reméljük, azok új információval szolgálnak a széles és mindkét nem számára érdekes programkínálat nyújtásához.

Abstract

In modern world, quality leisure spending is increasingly motivated by the enjoyment of experience and the presence of natural factors.

We have been researching the relationship between leisure time and adventure park visit among university students. During our research we used questionnaires to find answers (n=408). We have found significant differences in the activity of leisure time and, for example, in the preference of cultural leisure programs.

We are trying to make the results available so that adventure parks can use to organize their program offerings.

Kulcsszavak: kalandpark, aktív turizmus, szabadidő-eltöltés, tematikus park, rekreáció

JEL besorolás: Z31

LCC: GV191.2-200.66

Bevezetés

Az új típusú trendek és turisztikai attrakciók népszerűsége növekedett a turisták desztinációválasztás motivációjában. A turisztikai trendek azt mutatják, hogy nem csak a természeti tényezők jelennek meg vonzerőtényezőként, hanem azok a helyszínek is versenyképesek lesznek a turizmus piacán, melyek egyediségükkel tudnak versenyképesek lenni (Könyves – Müller, 2001; Bodnár, 2008; Könyves et al., 2013; Müller et al., 2016), azaz az egyediség a jövőben is a turisztikai szolgáltatók sikerességének kulcsa.

Tematikus parkok és kalandparkok a világban

A különböző témaparkok, vidámparkok a világ népszerű attrakciói közé tartoznak. A tematikus parkok olyan nagy kiterjedésű turisztikai és szabadidős attrakcióknak tekinthetők, amelyek egy, vagy több téma köré épített programkínálatukkal jelentős volumenű keresletet vonzanak, aktív szórakozási lehetőséget kínálnak a család minden tagja számára, és magas egy főre jutó bevételt generálnak. (Puczkó – Rátz, 2002)

A Travel Trends Report 2017 (TTR) (Fuggle et al., 2017) szerint a 2018-as év utazási trendjei között szerepelnek az olyan utazási márkák, melyek élményeket és örömet adnak a turistáknak. Az egyik ilyen trend a természetben történő újrátöltődés preferálása.

Ennek is köszönhető, hogy a különböző témaparkok mellett, az outdoor környezetben végzett aktív szabadidő-eltöltést és élmény-centrikus aktivitást biztosító kalandparkok kereslete is folyamatosan bővül, melyet a kínálati oldal is követ. A kalandparkok e tényezőknek megfelelően a témaparkokhoz hasonlóan az aktív turizmushoz köthetőek, azonban azokhoz képest jóval koncentráltabban megvalósuló időeltöltést valósítanak meg, látogatói aktivitást feltételeznek és turisztikai funkcion túl igen jelentős rekreációs szerepet is betöltenek. (Jónás-Berki, 2010)

Az elmúlt évtizedekben a szórakoztató-iparág nőtt jelentősen, mind Észak-Amerikában, mind a világ más régióiban. Észak-Amerikában, a piac lejárata ellenére, a 20 legnépszerűbb szórakoztató park 22%-os részvételi arányt ért el a 2006-2015 közötti időszakban, míg a bevételek 2014-ben 16,6 milliárd dollárról 18,3 milliárdra nőttek, ami 10,4%-os gyarapodást jelentett. (Rubin, 2016/a.)

A tematikus parkok turisztikai szerepét mutatja a TEA/AECOM 2016 elemzése (Rubin, 2016/b.), mely szerint a Top 10 tematikus park látogatószáma a világon 2015-ről 2016-ra mintegy 4,35%-kal növekedett. A Top 10 témapark vendégszáma 2015-ben 420,4 millió fő volt, ami 2016-ban már 438,3 millió látogatóra bővült.

A témaparkok a szórakoztatóipar domináns részei lettek és olyan kiegészítő szolgáltatásokat is kínáltak, melyek a szabadidős, vagy a food and beverage szolgáltatások irányába fejlesztettek, növelve ezzel a piaci részesedésüket, gazdasági erejüket, így felvették a versenyt nem csak a kalandparkokkal, de a vendéglátás, szálláshely szolgáltatás és szórakoztatás területén működő vállalkozásokkal is. (Clave', 2007; Milman et al., 2012)

A különböző parkok jövője, trendek

A szórakoztatóipar előrejelzése további forgalomnövekedést prognosztizál a parkok tekintetében. Az elmúlt 10 évben a globális csúcsteljesítményű témapark szolgáltatók 7% -os éves növekedést realizáltak, melyet az iparág folyamatosan javuló üzleti volumene, az innovatív technológiák bevezetése és a folyamatos nemzetközivé válás jellemez. (Rubin, 2016/a.)

Az előrejelzések azt sugallják, hogy a piac a városi lakosság növekedésének köszönhetően jelentősen nőtt és továbbra is gyarapszik a 2016-2020-as években, az egy főre jutó GDP, a középosztálybeli népesség, és a nemzetközi idegenforgalmi kiadások növekedése miatt. Technavio (2016) szerint, az ágazat várhatóan továbbra is fejlődni fog, éves növekedési üteme több mint 8% a 2017-2021 közötti előrejelzési időszakban. A 2017-es évben realizált 53,12 milliárd dollárról 2021-ig várhatóan 72,78 milliárdra emelkedik majd az éves bevétel. Mégis, a

piac olyan kihívásokkal szembesül, mint a devizaárfolyam-ingadozások, a szabályozási változások, a terrorcselekmények fenyegetése és az iparág szezonális jellege. (Daedal Research, 2017)

Ráthonyi – Ráthonyi-Ódor (2017) szerint a turisztikai élmény támogatásában fontos szerepet tölthetnek be a fejlett információtechnológiai megoldások, így nem meglepő, hogy Technavio (2016) a jövő trendjeinek erősödésében a virtuális szórakoztató parkok bevezetését jósolja, mely erősödni fog. Ez az egyik legfrissebb trend, amely lendületet kap a piacon. 360 fokos technológiát fejlesztenek ki, hogy valódi élményt nyújtsanak a virtuális világ számára. Professzionális minőségű kamerákat használnak ilyen vidámparkok létrehozására a szabadtéri szórakoztatáshoz. Például a Disney World felvette a Star Wars témájú parkot, és kiadta a 360 fokos képet a tematikus területről. A park lehetőséget ad a rajongóknak, hogy 360 fokban megtapasztalják a szimulált világot.

A témaparkok árképzésének trendjeivel foglalkozó szakirodalom (Lewison, 2017), mely 2012-2016 közötti időszakban 70 amerikai témapark árképzését vizsgálta, megállapította, hogy elmozdulás történik és a kereslet-alapú árképzés a jellemző a különböző parkoknál.

A témaparkok gazdasági aspektusait, eredményességét több minden befolyásolja.

Egy kiterjedt szakirodalmi tanulmány alapján számos lehetséges változó jelenlétét azonosították a tematikus parkok gazdasági sikertényezőjeként, ami befolyással van a kereslet alakulására.

A nemzetközi turizmus iránti kereslet és annak determinánsai számos tanulmány tárgyát képezték az elmúlt évtizedekben. (Crouch, 1994; Gigang Bao, 1997)

Számos kutatás rávilágít arra, hogy a jól ismert témaparkok önmagukban is márka célpontokká váltak. Például a Walt Disney Parks világszerte, évente közel 138 millió látogatót realizált (Rubin, 2016/a.) közvetlen célcsoportjai számára.

Az utazási költségek (Price, 2003; Song et al. 2010), az időjárás (Jaarverslag, 2002; Price, 2003; Schwagermann, 1991; SEO, 1995; TEA/ERA, 2007; TEA/ERA, 2008; Rubin, 2016/b.; Technavio, 2016) vagy akár a hétvégék, hosszúhétvégék, nemzeti ünnepek és pihenési időszakok alakulása (Corning – Levy, 2002; Goulding, 2003; Song et al. 2010) is befolyásolja a tematikus parkok forgalmát.

A turisták elégedettsége befolyásolja a park látogatólétszámát, egyrészt a szájreklámon keresztül, másrészt a visszatérési hajlandóságon keresztül. (Liang, 2009)

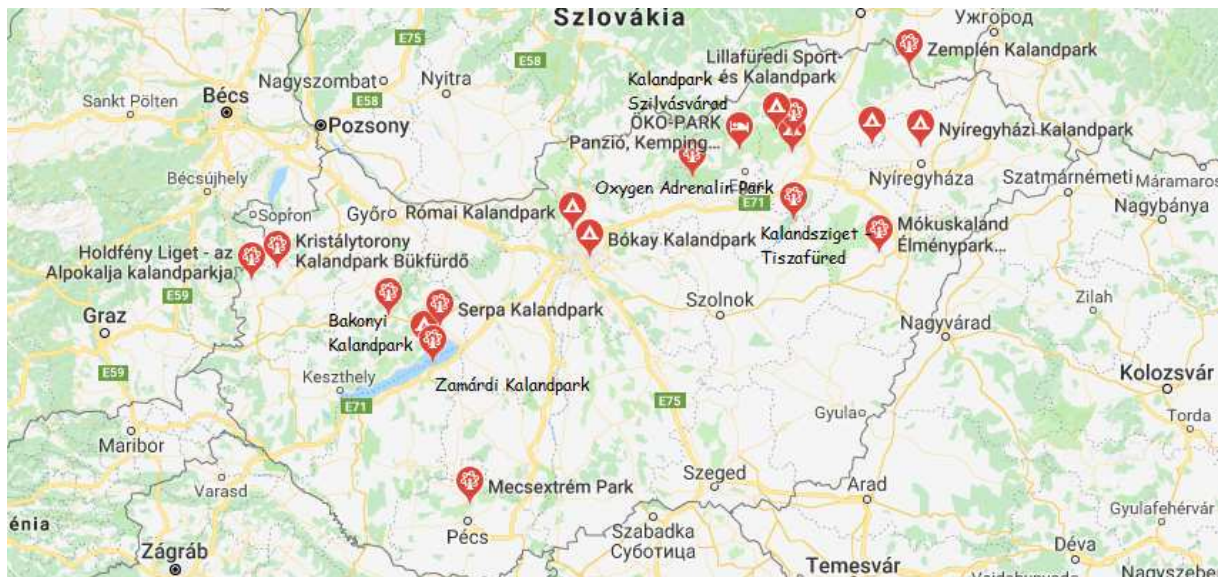
A látogatók elégedettségi szintjét a tapasztalt minőség is befolyásolja, mely a visszatérő vendégeket eredményezheti. (Lith, 2002; Hege et al., 2009; Ryan et al. 2010)

A tematikus parkok látogatói motivációival kapcsolatos kutatások (Bakir – Baxter, 2011; Chang et al., 2013; Torres - Orłowski, 2016), illetve a beruházások teremtette új látnivalók gazdasági hatásával (Cornelis, 2010; Cornelis, 2011; Oest et al., 2010) is számos kutatás foglalkozik.

Hazai kitekintés

Tematikus parkok tekintetében érdemes megemlíteni az igen sokrétű látnivalót kínáló Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékparkot, vagy a középkor világát felidéző Bikali Élmenybirtokot.

Hazánkban a 2000-es évektől kezdtek elterjedni a különböző kínálattal rendelkező kalandparkok. A következő ábrán jelöljük a forgalom és látogatói létszám alapján jelentősnek tartott parkok területi elhelyezkedését.

1. ábra: Magyarország forgalom és látogatói létszám alapján jelentősnek titulált kalandparkjai

Forrás: Google Maps térkép alapján, saját szerkesztés

Az attrakciók és a játékok palettája igen szélessé vált az elmúlt 18 évben, a tulajdonosok igyekeztek speciális és egyedi vonzerőket teremteni a terület adta lehetőségek által (pl. természeti vonzerők, nagyváros közelsége, stb.) Jónás-Berki (2010, 148-149. o.) vizsgálati alapján az alábbi típusokat különböztette meg:

1. „Komplex kínálati összetételű, nagy- és középvárosi térhez kapcsolódó parkok
2. Komplex kínálati összetételű, természeti környezet bázisú idegenforgalmi centrumokhoz kapcsolódó parkok
3. Egy-egy játékelemre specializálódó nagy- és középvárosi szabadidőparkok
4. Egy-egy játékelemre specializálódó, idegenforgalmi centrumokhoz kapcsolódó parkok”

Vizsgálatunk során törekedtünk mind a négyféle típus fogyasztóinak vizsgálatára, azonban a két komplex kínálattal rendelkező változat tűnt a legnépszerűbbnek. Középvárosi térhez kapcsolódik például a sátoraljaújhelyi Zemplén Kalandpark, melynek kínálati elemei között szerepelnek szezonális és szezontól függetlenül működő „játékok”. Évszaktól függő például a „Sólyom” névre keresztelt extrém átcúsúzópálya, a libegő, vagy a hazánkban és a térségben leghosszabbnak tartott bob pályája, de a kalandparkok legjellemzőbb elemeként számon tartott kalandtúra pályák működése is szünetel, amennyiben az időjárás zordabbra fordul. Egész évben üzemel és várja a kihívásokra vágyó látogatókat a mászófal központ. (A Zemplén Kalandpark honlapja)

Természeti környezetben, idegenforgalmi centrumhoz kapcsolódó kalandpark többek között a sástói Oxygen Adrenalin Park. A Mátrában található park ötvözi a turisztikai és a rekreációs lehetőségeket. Extrém játékaik között szerepel például az óriáshinta, a canopy, az erdei kalandpark, turizmushoz köthető elemei az erdei labirintus, a függőhíd, vagy a haditechnikai eszközöket bemutató kiállítás. (Az Oxygen Adrenalin Park honlapja)

A kalandparkok kisebb forgalmat bonyolítanak le, mint a szórakoztató témaparkok, a turisztikai attrakciói pedig természeti környezetben ágyazottan aktív szabadidő-eltöltést nyújtanak, melyek rokonságot mutatnak az aktív turisztika termékekkel (Dobay – Bendíková, 2014), vagy a természeti értékekre fókuszáló tóturizmussal. (Dávid – Michalkó, 2007)

Anyag és módszer

Kutatásunk során kvantitatív módszert, a kérdőíves megkérdezést választottuk adatgyűjtésre. Az adatfelvétel 2017 szeptembere és decembere között zajlott. A kérdőívet az Eszterházy Károly Egyetem és a Debreceni Egyetem nappali (teljes idejű képzés) és levelező tagozatos (részidejű képzés) hallgatói töltötték ki papír alapon (n=295) és online formában (n=113), így összesen 408 darab értékelhető kérdőívet kaptunk vissza. A mintavétel során az egyszerű véletlen mintavételt alkalmaztuk. A kérdőív összeállításánál törekedtünk arra, hogy széleskörű és komplex képet kapjunk a fogyasztók kalandpark látogatási magatartásáról és szabadidő-eltöltési szokásairól. A témakörben 34 kérdést fogalmaztunk meg, melyek között voltak egyszerű és többszörös választásos (egy választ jelölhetett, illetve több felelet is lehetséges volt), valamint skálás zárt és nyitott kérdések. Az adatokat SPSS 22.0 program segítségével értékeltük, illetve trendelőjelzéshez segítségül hívtuk a MS Excel programot is. Az elemzés során alapstatisztikát néztünk, keresztábla elemzés során pedig Chi²-próbával kerestük a szignifikáns különbségeket. Kutatásunk központjába a szabadidő-eltöltési szokások és a kalandpark látogatások közötti összefüggések vizsgálatát állítottuk a nemek tekintetében. Előfeltételezésünk szerint, az aktívabban töltött szabadidő és a kalandparkok felkeresése között van összefüggés és véleményünk szerint itt várható a két nem eredményei között is eltérés.

Eredmények

A 408 fős mintában 190 fő (46,6%) férfi és 218 (53,4%) nő szerepelt, az életkori jellemzőket tekintve a válaszadók 83,8%-a 30 év alatti volt. Ez igen magas részvételi arány a fiatal felnőttek részéről, akik jellemzően meghatározó fogyasztói rétegét adják a kalandparkoknak. Lakóhelyi megoszlás szerint a legtöbb válaszadó (42,6%) városban vagy megyeszékhelyű városban él (35,3%). A leggyakoribb iskolai végzettség az érettségivel rendelkező középiskolai képzettség volt, mellyel a válaszadók 62,3%-a rendelkezett. Foglalkozás szerint többségben a tanulók jelentek meg (76,7%), majd az alkalmazottak (19,9%). A családi állapotra a minta fiatal korából eredően a nőtlen, hajadon válasz volt a legjellemzőbb (59,3%). Ebből következően, bár magasabb arányban, a válaszadók többsége még a szüleivel lakik (72,8%). Az egy háztartásban élők száma a magyar átlaggal esik egybe, 34,1%-ban 4 fős, 24,8%-ban 3 fős háztartások szerepelnek a sokaságban. Az egy főre jutó nettó havi jövedelem is átlagosnak mondható, Többségben 100 001 – 150 000 Ft között választottak a megkérdezettek (25,2%).

A válaszadók leggyakrabban a Zemplénben található Zemplén Kalandparkot látogatták meg (118 fő, 28,9%), a második helyen a Mátrában található Oxygen Adrenalin Parkot (88 fő, 21,6%), a dobogó harmadik fokára pedig a Balaton partján található Zamárdi Kalandpark került (37 fő, 9,1%).

Vizsgáltuk a látogatások gyakoriságát, mely esetében kiderült, hogy a megkérdezettek ritkábban, mint évente teszik ezt, főként családjukkal, nyáron és hétvégén, kiegészítő programként, ami azt jelenti, hogy elsődlegesen más célból utaztak az adott desztinációba. Érdeklődtünk arról is, hogy milyen médiumon keresztül szereztek tudomást a kalandparkokról. A leggyakoribb válasz az interneten, közösségi médián keresztül (238 fő, 58,3%) és a barát, ismerős ajánlása (szájreklám) által történt információszerzés volt (225 fő, 55,1%), mely hasonlóan alakult más turisztikai kutatások esetében is. (Bíró – Salvára, 2005; Kerényi et al., 2009; Müller – Kórik, 2009; Barta et al., 2011; Bíró, 2011; Mosonyi et al., 2013; Müller et al. 2016)

Napjainkban megfigyelhető, hogy az internet, valamint az ott elérhető felhasználói tartalmak elsődleges információforrássá váltak a turisták körében. (Ráthonyi, 2013; Ráthonyi et al., 2016)

Szerettünk volna fényt deríteni a kalandparkok felkeresésének céljára is. A kapott eredmények szerint azok szórakoztató tevékenysége miatt (181 fő, 44,4%), másrészt az ott tapasztalható kihívások és extrémítás miatt (129 fő, 31,6%), harmadrészt pedig a kíváncsiságuk miatt látogatták a fogyasztók (117 fő, 28,7%).

Kutatásunk egyik fókuszában a szabadidő-eltöltés és a kalandpark látogatás közötti összefüggések vizsgálatát állítottuk. Ehhez megkérdeztük a fogyasztókat, hogy mivel töltik leginkább szabadidejüket. A megkérdezettek döntő többsége (145 fő, 35,5%), elmondása szerint inkább aktív tevékenységekkel (pl. sportolással, kirándulással, kertészkedéssel, stb.) rekreálódik, a minta kisebb része (71 fő, 17,4%) választotta a passzív tevékenységeket (pl. TV nézés, olvasás, zenehallgatás, stb.).

Csupán elenyésző hányaduk tölti szabadidejét kulturális és turizmushoz köthető tevékenységekkel, mint ahogy erre a budapesti egyetemisták esetében Szabó (2006) megállapította, hogy a leggyakoribb szabadidős tevékenység a zenehallgatás, újságolvasás, és tv-nézés volt, akárcsak a debreceni egyetemisták esetében. (Murányi, 2010)

Kértük a válaszadókat, hogy jellemezzék szabadidő-eltöltési szokásaikat megadott tulajdonságokkal, a válasz kategóriák megadásánál segítségül hívtuk Hunyadi (2005) tanulmányában használt tulajdonság kategóriákat, melyeket a kutatásunk témájához igazítottunk. A megkérdezettek döntő többsége (177 fő, 43,4%) saját magára a legjellemzőbbnek a „fiatalos, modern, aktív, újító, változatos, sportos” tulajdonságokat jelölte. Ezek a tulajdonságok jól összeillenek a kalandparkok kínálatával. A felmérés során számos állítást tettünk fel az alanyoknak, melyek szintén a szabadidő-eltöltési szokásaikat voltak hivatottak vizsgálni. A leginkább jellemző állítások, melyekre a „teljes mértékben jellemző” válaszok érkeztek az alábbiak voltak:

1. *Ha választhatok, inkább aktívan töltöm el a szabadidőmet* 205 fő (50,2%)
2. *Szeretek új tevékenységeket kipróbálni* 195 fő (47,8%)
3. *Társas tevékenységek végzése nálam prioritást élvez* 171 fő (41,9%)
4. *Szívesen töltöm szabadidőmet a szabadban* 146 fő (35,8%)
5. *Amikor csak tehetem, napi szinten sportolok* 139 fő (34,1%)
6. *Ösztönöz az extrém, saját határaitam feszegető tevékenységek kipróbálása* 117 fő (28,7%)
7. *Szeretem a kulturális tevékenységeket* 117 fő (28,7%)
8. *Előnyben részesítem a természeti sportokat* 116 fő (28,4%)

A kiemelések mutatják a kalandparkban végezhető tevékenységekre is jellemző tulajdonságokat.

A továbbiakban összefüggés-vizsgálatot végeztünk a nemek tekintetében, melyekhez keresztábra vizsgálatot kértünk, Chi² próbával.

Azok között, akik úgy nyilatkoztak, hogy a szabadidejüket inkább aktívan töltik, szignifikáns eltérést tapasztaltunk a férfiak és a nők között. A férfiaknál döntő többségben jelent meg a „teljes mértékben jellemző” válasz (83 fő, 43,7%), míg a hölgyek esetében (a teljes mértékben jellemzőt 28,44%-ban választották, 62 fő) leginkább csak közepes mértékben jellemző a szabadidei aktivitás prioritizálása (66 fő, 30,3%). A Chi² teszt eredménye (17,670^a; df: 4) igen erős szignifikanciát mutatott (p=0.001).

A turizmushoz köthető tevékenységek (pl. wellness hétvége, több napos városlátogatás, utazás turisztikai céllal, stb.) a különféle package és kuponakcióknak köszönhetően az átlagemberek számára is elérhetővé váltak, így ezek kereslete növekedést mutat. A kutatásunkban kíváncsiak voltunk, hogy mennyire jelenik meg ez a megkérdezetteink körében, hiszen egy kalandpark felkeresése is történhet turisztikai célból. Érdekes eredménynek tekintjük, hogy azok, akikre szabadidejük ilyen jellegű eltöltése teljes mértékben jellemző lenne, a legcsekélyebb arányban vannak jelen a mintánkban (Férfiak: 8 fő, 4,21%; Nők: 20 fő, 9,17%). A Chi² próba (9,729^a; df:4) a két nem között szignifikáns eltérést mutatott (p=0.045). Ahogyan azt már korábban is említettük a megkérdezettek elsősorban kiegészítő programként választották a kalandpark meglátogatását, és nem kizárólagos turisztikai céllal keresték fel azokat.

Feltételezhető különbség várható azoknál, akik szabadidő eltöltésüket inkább az otthoni tevékenységek és passzív pihenés jelzőkkel illetik, hiszen a hölgyeknek például a gyermekvállalással megnövekszik az átlagosan otthon töltött idejük időtartama. A megkérdezettek majd 55%-a választotta szabadidejének jellemzésére ezt a kategóriát az 5-ös skálán legalább 4-es (jellemző) értékkel, míg ez az érték a férfiak esetében 40% alatt marad. A nemek válaszaiban szignifikáns eltérést (p=0.010) jelzett a Chi² próba (13,322^a; df:4).

Az előzőekben már kaptunk arra vonatkozó értékeket, hogy a férfiak aktívabban igyekeznek szabadidejüket eltölteni, a következőkben vizsgált tényezők még inkább ezt támasztják alá. Kíváncsiak voltunk, hogy a kalandpark látogatók különféle szabadidő-eltöltésre vonatkozó állításra milyen válaszokat adnak. Az alábbi három állítás esetében találtunk szignifikáns eltérést a nemek tekintetében: „Amikor csak tehetem, napi szinten sportolok”; „Hétvégén gyakran részt veszek futóversenyeken, teljesítmény túrákon, egyéb túrákon”; „Szeretem a kulturális tevékenységeket (pl. városlátogatás, múzeumlátogatás, fesztivál részvétel, stb.). Az egyes állításokat 1-5-ös skálán kellett értékelniük, a szerint mennyire érzik jellemzőnek saját magukra. Az 1-es jelentette az „egyáltalán nem jellemző”, az 5-ös pedig a „teljes mértékben jellemző” választ.

A napi szintű sportolás esetében a mintánkban szereplő férfiak több mint 70%-a válaszolt négyes vagy ötös minősítéssel, míg ez az arány a hölgyek esetében 45% alatt marad. Érdekes, hogy a nőknél a leggyakoribb válasz erre az állításra a kismértékben jellemző, vagyis a kettes minősítés volt (52 fő, 23,85%). Az elvégzett Chi² próba eredményei (32,977^a; df: 4) igen erős szignifikáns eltérést mutattak (p=0.000). Ez szintén hasonló eredményt mutat, mint más hazai egyetemisták sportolási szokásait vizsgáló kutatások eredményei. (Müller, 2009; Murányi, 2010; Szabó, 2006; Pfau, 2017; Lenténé, 2016; Kovács, 2014; Dinyáné-Szabó – Pusztai, 2016)

A szabadidőben, amatőr futóversenyen való részvétel, illetve egyéb kihívást jelentő teljesítmény túra teljesítése kapcsán is szignifikáns eltérést (p=0.008) véltünk felfedezni a két nem kérdésre adott válaszai között. Alapvetően a minta csupán kis részére jellemző az ötös

minősítés (vagyis teljes mértékben jellemző válasz), összesen 29 főre (ez 14,52%), de az eredmények vizsgálatakor szembeűnik, hogy a férfiakra inkább jellemző ez az állítás. Több mint 65%-uk nyilatkozott legalább kettes minősítéssel az állításra, míg a nőknél ez a szám 50% alatt marad. A szignifikáns eltérés ($p=0.008$) számokban az alábbiak szerint alakult: χ^2 értéke: 13,733^a; a df: 4.

Gyakori kutatási eredmény, hogy a hölgyek szívesebben töltik szabadidejüket kulturális tevékenységek végzésével, ez a megállapítás kutatásunk során is bizonyított. A nők esetében a leggyakoribb válasz az ötös minősítésű, teljes mértékben igaz, volt (78 fő, 35,75%). Ez a férfiaknál a hármas és a négyes értéket kapta (50-50 fővel, 26,32%). A χ^2 -próba eredményeként (22,570^a; df: 4) igen erős szignifikanciát tapasztaltunk ($p=0.000$). Az adataink, melyek a nemek szerinti preferenciarendszerben eltérést mutattak, egybevágnak más hazai kutatásokkal. (Szabó, 2006; Müller, 2009; Murányi, 2010; Balatoni et al., 2016) Ezek arról számolnak be, hogy a férfiak szabadidős preferencia rendszerében dominánsabban jelenik meg a számítógépezés, a sportolás és a sporteseményeken való részvétel, míg a nők inkább a kulturális programokat preferálják jobban, mint a komolyzenei koncertekre járás, mozi- és színházlátogatás.

Következtetések

A kutatás során tapasztalt eredményeket egybevetve arra a megállapításra jutottunk, hogy érdemes a kalandparkoknak a nemi különbségekből származó speciális igényeket figyelembe venni. A megkérdezett férfi vendégekre a nagyobb részét aktív szabadidő-eltöltés a jellemző, melyre kiváló alternatíva a kalandparkok által nyújtott szolgáltatás-kínálat. A hölgyekre inkább a passzívabb, otthoni tevékenységekkel töltött szabadidő-eltöltés volt tapasztalható, illetve a kulturálódással teli élmények keresése. Érdemes lenne ezt az eredményt kihasználva, ilyen jellegű programokkal bővíteni a szolgáltatási repertoárt (például egy képes összefoglaló/kiállítás/ a kalandpark létesítéséről, érdekes tényeket összegyűjtő információs-sarok, stb.), hogy amíg az erősebbik nem képviselői saját fizikai erejük korlátait feszegetik, addig a gyengébbik nem se tétlenkedjen. Az uraknál tapasztalt versengési kedvre is lehetne építeni, akár egy-egy kötélpálya -, vagy átcsúszó-pálya teljesítési verseny által, ahol előtérbe kerülhet ügyességük, kiváló fizikumuk és ez motiváló tényezővé válhat az adott kalandpark újralátogatásánál.

A tanulmányban feltérképeztük a nemzetközi tematikus parkok helyzetét, párhuzamot kerestünk azok és a kalandparkok kínálat, működése, specialitásai között. Primer kutatásunk során kalandpark látogatókat vizsgáltunk. Publikációnkban kerestük a hasonlóságokat és az eltéréseket a szabadidő-eltöltés és a kalandpark látogatás kapcsán. Szignifikáns eltérést tapasztaltunk a nemek tekintetében a szabadidejüket inkább aktívan és a turizmushoz köthető tevékenységekkel töltők között, azok között, akik saját magukra inkább a passzív pihenést és az otthoni tevékenységek végzését jelölték jellemzőnek, valamint a napi szinten sportolást priorizálók, a hétvégi futóversenyen és teljesítménytúrákon szívesen résztvevők és a kulturális tevékenységeket kedvelők között.

A kalandparkok fejlesztésekor nemcsak a minőségi aspektusokat (Czeglédi, 2011) de a fogyasztói igényeket és szokásokat egyaránt figyelembe kell venni.

A publikáció elkészítését az EFOP-3.6.2-16-2017-00003 Sport- Rekreációs és Egészséggazdasági Kooperációs Kutatóhálózat létrehozása projekt támogatta.

Irodalomjegyzék

1. Bakir, A., & Baxter, S. G.: "Touristic fun": Motivational factors for visiting Legoland Windsor Theme Park. 2011. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 20(3/4), pp. 407–424. <https://doi.org/10.1080/19368623.2011.56243>. (Letöltve: 2018. 04.02)
2. Balatoni I., Kith N., Csernoch L.: Időskori sportolási szokások vizsgálata Észak-kelet Magyarországon. 2016. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 17, pp. 4-8.
3. Barta G. -Pálinkás R. -Müller A.: The Role of the Saliris Thermal Spa's bath in the tourism and recreation. 2011. In : *Acta Academiae Agriensis Nova Series Tom-Sectio Sport* 38. kötet, pp. 5-13.
4. Bíró M.: A rekreációs úszás története, 2011. *Rekreacio.Eu* 1:(1) pp. 14-19.
5. Bíró M, Salvára I. M.: Student – teacher interaction analysis of teaching of swimming. 2005. *KALOKAGATHIA* 43:(3) pp. 85-90.
6. Bodnár L.: Barangolás a Kárpát- medencében. 2008. Eger. Bodnár és társa Geográfus Bt. pp. 491.
7. Chang, C.-H., Shu, S., & King, B.: Novelty in theme park physical surroundings: An application of the Stimulus–Organism–Response paradigm. 2013. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 19(6), pp. 680–699. <https://doi.org/10.1080/10941665.2013.779589>. (Letöltve: 2018. 01.29)
8. Clave', S.A.: *The Global Theme Park Industry*. 2007. Wallingford, CABI, pp. 459.
9. Cornelis, P. C. M.: A management perspective on the impact of new attractions. 2011. *Journal of Vacation Marketing*, 17(2), pp. 151–162. <https://doi.org/10.1177/1356766710392483>. (Letöltve: 2018. 02.25)
10. Cornelis, P.C.M.: Impact of new attractions on theme park attendance. 2010. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, Vol. 2 Issue: 3, pp.262-280.
11. Corning, J. and Levy, A.: Demand for live theater with market segmentation and seasonality. 2002. *Journal of Cultural Economics*, Vol. 26, pp. 217-35.
12. Crouch, G.I.: The study of international tourism demand: a survey of practice. 1994. *Journal of Travel Research*, Vol. 22, pp. 41-55.
13. Czeglédi L.: *Minőségmenedzsment*. 2011. Eger: EKF, pp. 127. (Médiainformatika kiadványok). (ISBN:978 6155 221 37 8)
14. Dávid L., Michalkó G. (Szerk.): *A Tisza-tó turizmusa*. 2007. Budapest, Magyar Turizmus Zrt., pp. 107-119.
Daedal Research: Market report online. Global amusement and theme park market: Size, trends & forecasts (2016–2020). 2017. Retrieved June 14, 2017, from (<http://www.marketreportsonline.com/567356.html>). (Letöltés: 2018.03.21)
15. Dinyáné-Szabó M., Pusztai G.: Use of the short (5-item) version of the WHO well-being questionnaire in first year students of Semmelweis University: Az Egészségügyi Világszervezet ötételes jól-lét kérdőívének vizsgálata a Semmelweis Egyetem elsőéves hallgatóinak körében. 2016. *Orvosi Hetilap*, 157, pp. 1762-1768.
16. Dobay, B., Bendíková E.: Športové a rekreačné aktivity v životnom štýle dospelých. 2014. *Exercitatio corporis - motus - salus*. Roč. 6, č. 2 (2014), s. 19-31. ISSN 1337-7310.
17. Fuggle, L., Kow, N., Burkhard, S. & Silva, B.: *TREKK SOFT (2017): Travel Trends Report*. 2017. pp. 97.
18. Gigang Bao.: The influence factors of theme park development system analysis. 1997. *Journal of Geographica*, 52 (3) : pp. 237-245.

19. Goulding, P.: Seasonality: the perennial challenge for visitor attractions. in Fyall, A., Garrod, B. and Leask, A. (Eds), *Managing Visitor Attractions, New Directions*, Elsevier, 2003. Oxford.
20. Hege, C., S. Offermans, & J. Frens.: Waiting as Part of the Fun: Interactive Gaming in Theme Park Queues. 2009. Eindhoven. In *Proceedings of SIDeR '09*. Eindhoven University of Technology.
21. Hunyadi Zs.: Kulturálódási és szabadidő eltöltési szokások, életmód csoportok. 2005. Budapest. M. Művel. Int. <http://mek.oszk.hu/15900/15918>. (Letöltve: 2018. 03. 29)
22. Jaarverslag ING Groep 2002. <http://docplayer.nl/5611499-Jaarverslag-ing-groep-2002.html>. (Letöltés: 2018. 01. 24)
23. Jónás-Berki M.: Tematikus parkok a turizmus rendszerében. Kalandparkok modellje inductív szemleletben. 2010. Pécs, PhD tézisek. pp. 22. http://old.foldrajz.ttk.pte.hu/phd/phdkoord/nv/tezis/tezis_berki_nv.pdf. (Letöltés: 2018.03.10)
24. Kerényi E., Müller A., Szabó R., Mosonyi A.: In: *Egészségügyi marketing és telekommunikáció című konferencia kiadványkötete*. 2009. Kékestető, Mátrai Gyógyintézet, Magyarország, pp. 56-67.
25. Kovács K.: A sportolás, mint támogató faktor a felsőoktatásban. A sportolási szokások hatásai a magyar és a romániai hallgatók körében. 2014. Debreceni Egyetem Phd értekezés. pp. 248. https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/201399/ertekezes_Kovacs_Klara_t.pdf?sequence=8&isAllowed=y. (Letöltve: 2018. 03. 22)
26. Könyves E., Müller A., Ködmön J.: *Az egészségturizmus fókuszai*. 2013. Debrecen. Debreceni Egyetem Kiadó. University Press. ISBN: 978 963 318 317 5. pp. 249.
27. Könyves E., Müller A.: *Szabadidős programok a falusi turizmusban*. 2001. Budapest. Szaktudás Kiadó Ház, pp. 185.
28. Lenténé P.A.: *A sportolói karrier és a tanulmányok összehangolásának lehetőségei és kihívásai a Debreceni egyetemen*. 2016. Debreceni Egyetem, PhD értekezés, pp. 190. https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/234797/Lentene_Puskas_Andrea_ertekezes_titkosított.pdf?sequence=1&isAllowed=y. (Letöltve: 2018. 03. 23)
29. Lewison, M.: Demand-Based Pricing in the U.S. Theme Park Industry. *Int. J. Leisure and Tourism Marketing*, Vol. 5, No. 3, 2017. pp. 271-293.
30. Liang, Z.: *A Study on the Curve of Tourist Psychological Capacity in Theme Park: the Case of Happy Valley in Shenzhen*. 2009. Management School, Jinan University, Guangzhou, China.
31. Lith, P. V., ed.: *Queue Management*. 2000. http://multimotions.websystems.nl/docs/art_tile_2000.PDF. (Letöltve: 2018.03.13)
32. Milman, A., Li, X., Wang, Y., & Yu, Q.: Examining the guest experience in themed amusement parks: Preliminary evidence from China. 2012. *Journal of Vacation Marketing*, 18(4), pp. 313–325.
33. Mosonyi A., Könyves E., Fodor I., Müller A.: Leisure activities and travel habits of College students in the light of a survey. 2013. In. *Apstract*. Vol.7.num.1.2013. pp. 53-57.
34. Murányi I.: *Egyetemisták szabadidős tevékenysége és mentális státusa*. 2010. *Educatio* 2010/2 pp. 203–213.
35. Müller A., Barcsák B., Boda E.J.: Health tourism the cavebath of Miskolctapolca. In: Gy. Juhász, E. Korcsmáros, E. Huszárik (szerk.) *Korszerű szemlélet a tudományban és az oktatásban. Gazdaságtudományi szekció: Zborník medzinárodnej vedeckej konferencie Univerzity J. Selyeho – 2016 „Súcasné aspekty vedy a vzdelávanía"*. Sekcie ekonomických vied. 278 p. Konferencia helye, ideje: Komárno, Szlovákia,

- 2016.09.13-2016.09.14. Komárno: Selye János Egyetem, 2016. pp. 233-245. (ISBN:978-80-8122-186-6) Analysis of Agárd, Komárom and Papa's Thermal and Experiences bath according the guest's satisfaction.
36. Müller A.: A szabadidős tevékenységek kínálati elemeinek vizsgálata az egészségtudatos magatartás kialakításában. 2009. Debreceni Egyetem, Szervezés- és gazdálkodás tudományok. ATC AVK. pp. 78.
37. Müller A., Kórik V.: Az Észak-alföldi fürdők szerepe a turizmusban és a rekreációban. 2009. In. *Economica* 2. szám. pp. 58-72.
38. Oest, R. D. van, Heerde, H. J. van, & Dekimpe, M. G.: Return on roller coasters: A model to guide investments in theme park attractions. 2010. *Marketing Science*, 29(4), pp. 721– 737. <https://doi.org/10.1287/mksc.1090.0553>. (Letöltve: 2018. 04.05)
39. Oxygen adrenalin Park honlapja: <https://adrenalin-park.hu/> (Megtekintve: 2018. 09. 24.)
40. Pfau C.S.: A szabadidősport szervezési sajátosságai a felsőoktatásban. 2017. Debrecen, PhD értekezés. Debreceni Egyetem. pp. 159.
41. https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/236053/Pfau_Christa_Sara_ertekeses_titkosított.pdf?sequence=1&isAllowed=y. (Letöltve: 2018. 04. 06)
42. Price, H.B.: *Walt's Revolution by the Numbers*. 2003. Ripley Entertainment, Orlando, FL.
43. Puczkó L., Rátz T.: A tematikus park mint turisztikai attrakció. *Turizmus bulletin*. 2002. VI. évf. 1.sz. http://itthon.hu/site/upload/mtrt/Turizmus_Bulletin/02_01/SZ6.HTM. (Letöltés: 2018.03.17)
44. Ráthonyi, G., Ráthonyi-Ódor, K.: Innovatív mobiltechnológiai megoldások a turizmusban. 2017. *Acta Carolus Robertus: Károly Róbert Főiskola Gazdaság- És Társadalomtudományi Kar Tudományos Közleményei* 7(2), pp. 161-180.
45. Ráthonyi, G., Ráthonyi-Ódor, K., Várallyai, L., Botos, Sz.: Influence of social media on holiday travel planning. 2016. *Journal of Ecoagritourism* 12(1). pp. 57-62.
46. Ráthonyi, G.: Influence of social media on tourism – especially among students of the University of Debrecen. 2013. *Abstract - Applied Studies In Agribusiness And Commerce* 7(1), pp. 105-112.
47. Rubin, J. (szerk.): *TEA/AECOM : Theme Index and Museum Index: The Global Attractions Attendance Report. 2016/b*. Publisher: Themed Entertainment Association (TEA), Research: Economics practice at AECOM. pp. 40. http://www.teaconnect.org/images/files/TEA_235_103719_170601.pdf. (Letöltés: 2018.03.04)
48. Rubin, J.: 2015 Theme index: The global attractions attendance report. Themed Entertainment Association/Economics Research Associates http://www.aecom.com/content/wp-content/uploads/2016/05/2015_Theme_Index__Museum_Index.pdf. 2016/a. (Letöltés: 2018.02.27)
49. Ryan, C., Shih, Shuo Y., & Huan, T. C.: Theme parks and a structural equation model of determinants of visitor satisfaction: Janfusan Fancyworld, Taiwan. 2010. *Journal of Vacation Marketing*, 16(3), pp. 185–199.
50. Schwagermann, C.: *Het Eftelingmodel – Handleiding van een Model ter Begroting van de Bezoekersaantallen*. 1991. Internal document of De Efteling.
51. SEO Services Since 1995 website: <http://www.mcdougallinteractive.com/services/internet-marketing/seo/> (Letöltve: 2018. 03.18)
52. Song, H K., Jae H., & Yang, Shu: Confidence Intervals For Tourism Demand elasticity. 2010. *Annals of Tourism research*, 37 (2), pp. 377-396.

53. Szabó Á.: Egyetemisták szabadidősport- szolgáltatási fogyasztásai. 2006. 76.sz. Műhelytanulmány. HU ISSN 1786-3031. 30.p. Corvinus Egyetem. <http://edok.lib.uni-corvinus.hu/114/1/Szabo76.pdf>. (Letöltve: 2018. 03. 25)
54. TEA/ERA: TEA/ERA Attraction Attendance Report 2007. 2008. InPark Magazine, available at: www.themeit.com/attendance_report2007.pdf (accessed 10 May 2009). (Letöltve: 2018. 02.11)
55. TEA/ERA: Theme Park Attendance Report 2006. 2007. Themed Entertainment Association/Economics Research Associates, Mountain View, CA, available at: www.themeit.com/attendance_report2006.pdf (accessed 5 October 2008). (Letöltve: 2018. 02.11)
56. Technavio: Global amusement park market 2017–2021. 2016. (http://www.technavio.com/report/global-consumer-electronics-global-amusement-park-market-2017-2021?Utm_source=T3&utm_campaign=Media&utm_medium=BW). (Letöltés: 2018. 03. 26)
57. Torres, E. N., & Orłowski, M.: Let's "Meetup" at the theme park. 2016. *Journal of Vacation Marketing*, 23(2), pp. 159 - 171. <https://doi.org/10.1177/1356766716634152>. (Letöltve: 2018. 03.22)
58. Zemplén Kalandpark honlapja: <http://www.zemplenkalandpark.hu/> (Megtekintve: 2019.09.24)

**KEDVEZŐTLEN HELYZETŰ TELEPÜLÉSEK NAPJAINKBAN
BÁTONYTERENYE PÉLDÁJÁN KERESZTŰL**
LESS-FAVOURED SETTLEMENTS NOWADAYS THROUGH THE EXAPMLE OF
BÁTONYTERENYE

Káposzta József¹, Gubacsi Franciska²

¹egyetemi docens, ²PhD hallgató

^{1,2}Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Szent István Egyetem

E-mail: ¹kaposzta.jozsef@gtk.szie.hu, ²gubacsi.franciska@phd.uni-szie.hu

Összefoglalás

Az elmúlt évtizedekben jelentősen megváltozott a gazdasági, társadalmi és környezeti helyzet. A területi különbségek elmélyülése fokozódó problémákhoz vezetett. Tanulmányunkban kedvezőtlen helyzetű településeket és térségeket vizsgáltunk Bátonyterenye példáján keresztül. Elemzői vizsgálatunkban figyelembe vettük a szakirodalmi háttérrel, szekunder adatbázisokat, gyakorlati példákat. Összességében elmondható, hogy ezen települések számára egyedi és átgondolt fejlesztési irányok szükségesek.

Abstract

Over the last decades, the economic, social and environmental circumstances have been changed significantly. The deepening of the territorial differences has led to increasing problems. In our study we analyzed less-favoured settlements and areas through the example of Bátonyterenye. In our analysis we considered the professional studies, secondary databases and practical examples. It can be said that these settlements need unique and thoughtful development directions.

Kulcsszavak: kedvezőtlen helyzetű település, Bátonyterenye, eltérő adottság, fejlesztési irány, támogatás

JEL besorolás: R50, P25

LCCC: HD72-887

Bevezetés

A XX. században a történelmi, gazdasági és egyéb események jelentősen befolyásolták a gazdaságpolitikát. Szinte minden területen fokozódott a verseny, hiszen az előnyszerzés a résztvevő szereplők jellemzője. Emiatt a térségek fejlődése vagy stagnálása figyelhető meg. Az egyes országok, területek és térségek eltérő adottságokkal rendelkeznek, így a versenyképesség mérése esetükben összetett folyamatot jelent. A területi vagy regionális versenyképesség emellett egy speciális kategóriaként írható le, hiszen nem olyan feltételekkel tudnak részt venni az egyes szereplők a piaci környezetben, mint a vállalkozói réteg. A versenyképességi célok között szerepel a jólét növelése, a fenntarthatóság, a fejlesztések elősegítése, saját maguk előnyösebb helyzetbe juttatása (Bakács, 2003; Lukovics, 2008; Faragó, 2010; Gó, 2013).

A területi adottságok, különbségek és versenyképességi tényezők meghatározzák egy ország, egy terület profilját. Modellben leginkább ez a centrum – félperiféria - periféria (megfogalmazója Immanuel Wallerstein volt) elméletével írható le a legjobban. Ebben az értelmezésben a centrumok (központok) fejlettségben és adottságokban, mind gazdaságilag, mind társadalmilag, mind közlekedésileg a húzóerőt jelképezik. Jellemzően ide

koncentrálódnak az erőforrások. A perifériára került területek ellentétei a centrumoknak. Jellemzően nehezebb helyzetben vannak, rengeteg nehézséggel kell szembe nézniük. A két véglet között pedig az átmeneti, a félperifériás területek találhatóak (Lengyel, 2003; Veres, 2004; Faragó, 2010).

Természetesen ennyire nem lehet egyszerűen lemodellezni az egyes országokban zajló folyamatokat. Számítalan szegmenst kell a vizsgálatokba bevonni. A centrum-periféria modelljén belül megjelenik még a belső-külső periféria fogalma is. Külső periféria esetén meghatározó a távolság, míg belső periféria esetén ez nem feltétel. A viszonyítás alapja határozza meg, hogy adott körülmények között mi számít centrumnak és perifériának. Magyarországot alapul véve, Budapest és környéke centrumterületnek számít a keleti országrészhez képest (Veres, 2004; Hardi et al., 2009).

Összességében elmondható, hogy akármelyik történelmi, gazdasági vagy politikai rendszer volt felelős hatáskörben, nem tudták (nem feltétlenül akarták) a főváros központi szerepkörét csökkenteni. Napjainkra az elmúlt évszázad hatása továbbra is érezhető. Jelen vannak Magyarországon a régiós központok, de nem tudnak igazi ellenpólusok lenni. A „Budapest-vízfejűség” hozzájárult a város-vidék (centrum-periféria) ellentét problémájához (Hardi et al., 2009, Barta 2010).

Érdemes megemlíteni, hogy a negatív hatások mellett pozitívan is befolyásolhatják a fejlett régiók (polarizáció, növekedési pólusok) a kedvezőtlenebb helyzetben lévőket. A koncentráció folyamatok terjedést is generálnak, hiszen fokozatosan tudnak térben és időben megjeleníteni a félperiférián és periférián a centrumok erőforrásai (Lukovics, 2008; Faragó, 2010).

Magyarországon a rendszerváltozás előtt a bányászat és az ipar erőteljes fejlesztése meghatározó volt. Több olyan térség alakult ki, amely egyoldalú gazdasági és foglalkoztatási oldallal rendelkezett. Az ágazat leépülése után pedig hátrányos helyzetbe kerültek. Az Európai Unió vidékfejlesztési- és regionális politikájában kiemelt szereppel rendelkeznek. Mind a települések, mind pedig a nagyobb funkcionális és igazgatási térségek számára kiemelten fontosak az innen érkező támogatások. Saját önjelük kevés az érdemi fejlődéshez, így a célzott intézkedések, valamint a komplex támogatási rendszer elengedhetetlen számukra (Siskáné, 2008).

A legnehezebb helyzetben lévő térségek részére létrehozták a hátrányos helyzetű kistérség kategóriáját. 2013-ban a járási rendszer bevezetésével fokozatosan álltak át erre a struktúrára, kedvezményezett járások elnevezéssel (Pénzes, 2015).

Anyag és módszertan

Tanulmányunkban Bányaterenyé városát vizsgáltuk, mint kedvezőtlen helyzetben lévő település. Ez a kategória külön kezelve 2007-ben megszűnt, azonban az egykori kistérségi és járási szempontokat figyelembe véve a nagyobb részt ez a település adja. A jelenlegi Bányaterenyéi járás kisebb az egykori kistérségnél, azonban a tendenciák alapvetően nem változtak, így a járásközpont példáján keresztül jól érzékelhető a település és környékének helyzete. Vizsgálatunkban áttekintettük a szakirodalmi forrásokat, szakmai háttéranyagokat és jogszabályi vonatkozásokat. A helyzetfeltáráshoz több adatbázis forrásait használtuk fel, az ebből következő eredmények alkotják kutatásunk szekunder részét. Felhasználtuk a Központi Statisztikai Hivatal Területi Statisztikai, valamint az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer területi adatait (demográfiai, gazdasági és egyéb adatok). Vizsgálatunk két fő részre tagolódik. Az első részben az egykori hátrányos helyzetű

kistérségek kategória került összevetésre a jelenleg használatos kedvezményezett járás kategóriával. Az elemzés második felében pedig Bátorterenyé város példáján keresztül mutatjuk be egy kedvezőtlen helyzetben lévő település tendenciáit és fejlődési lehetőségeit.

Kedvezőtlen helyzetű települések és térségek

Hazánkban az európai uniós csatlakozásra felkészülve az igazgatási, jogi és programozási struktúra-harmonizációra volt szükség. Ennek megfelelően, a magyar megyerendszer és határait figyelembe véve megalakultak Magyarországon a régiók és kistérségek. A régiók határait a megyehatárok jelentették, a kistérségek pedig a megyéken belül alakultak ki a 2000-es évek elejére, fokozatosan. A kistérségek összetett feladattal rendelkeztek a pályázati, együttműködési, igazgatási és szolgáltatás-ellátási célterületeken.

A kedvezményezett kistérség kategóriát 2007-ben hozták létre, és a 67/2007. (VI. 28.) Országgyűlési Határozat rendelkezett róluk. Ezek a kistérségek olyan területeket jelentettek, amelyek több szempontból is elmaradottnak, fejlesztésre szorulónak bizonyultak.

Magyarországon 2013-ban bevezették a járási rendszert, amely sok változással járt. Megalakulásukkal változtak a feladatellátások, hatókörök és támogatások. A kedvezményezett kistérség kategória fokozatosan került megváltoztatásra. Ma a kedvezményezett járás elnevezés használatos, a jelenleg hatályos 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet a kedvezményezett járások besorolásáról és a 105/2015. (IV. 23.) Korm. rendelet a kedvezményezett települések besorolásáról szóló jogszabályok szerint.

Bátorterenyé bemutatása

Bátorterenyé városa az Észak-magyarországi régióban, Nógrád megyében helyezkedik el, a Bátorterenyéi járás központja. A járáshoz összesen 8 település tartozik (1 város, 7 község.). A város Nógrád megye harmadik legnagyobb városa. A település jellegzetes népi, palóc és bányász hagyományokkal rendelkezik.

Bátorterenyé négy település egyesítésével jött létre 1984-ben (Nagybátony, Kisterenyé, Maconka, Szúpatak). 1984-1989 között nagyközségként működött, ezután kapott városi rangot. A megye központjától, Salgótarjától 18 km-re, Budapesttől közel 100 km-re fekszik. A településen halad át a 21. és 23. számú főút. Két vasúti vonal halad át rajta, Hatvan-Somoskőújfalu, valamint a Kisterenyé-Kál-Kápolna vasútvonal. E kettő közül azonban csak az első működik, a másikon 2007-ben leállították a személyforgalmat (csak teherszállításra használják).

Bátorterenyé változatos szerkezeti tagolódással rendelkezik. Az elsődleges városterületek (a négy eredeti egyesítés előtti település) mellett másodlagos városrészek is kialakultak. Kisterenyé a mai napig a város kulturális és természeti magját képezi, egykori bányászati tevékenysége és vasúti elérhetősége kiemelkedő volt, már több mint száz évvel ezelőtt is. A készletek kimerülésével a bányászat a XX. században Nagybátonyba került át. Nagybátony jelenleg a város gazdasági, kereskedelmi, szolgáltatói központja. Maconka külön részt alkot a településrészek között, leginkább víztározójáról és turisztikájáról híres. Szúpatak kevés vonzerővel rendelkezik, erőteljes elköltözés figyelhető meg ezen a településrészen (Bátorterenyé Város Településfejlesztési Koncepció; Bátorterenyé Integrált Településfejlesztési Stratégia; Kistérségi tükör, 2009; Internet 1; Internet 2).

Eredmények

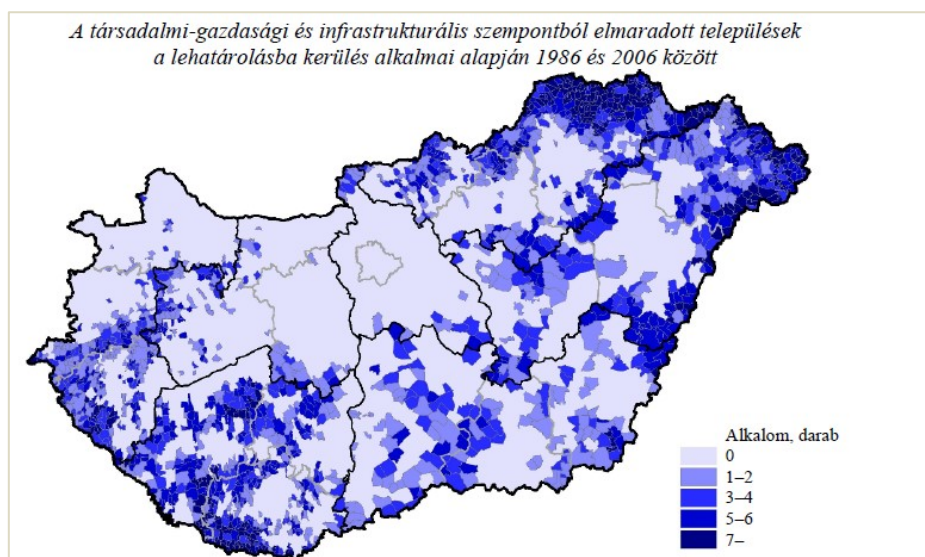
Kedvezőtlen helyzetű települések és térségek

Magyarországon a fejlettségi különbségek mérséklésére irányuló törekvések már a szocialista évtizedekben megindultak, ezek az évtizedekben központosított tervek és utasítások alapján dőltek el. A tervgazdasági rendszerben a fejlesztési politika ágazatfejlesztési politikát jelentett, ennek megfelelően az ipari és bányászati szektor került előtérbe. Sok esetben nem vették figyelembe a helyi sajátosságokat, így a lokális különbségek felerősödtek.

Ezekre a tendenciákra azonban csak a rendszerváltozás és az azt megelőző években került nagyobb hangsúly. 1986-ban került érdemben sor először a gazdaságilag fejletlenebb területek lehatárolására. A megváltozó politikai, gazdasági és társadalmi folyamatok lelassították a kedvezőtlen helyzetű térségekre és településekre irányuló vizsgálatokat és programokat. (Hardi et al., 2009; Siskáné, 2008)

Az első kiemelkedő rendelkezés az 1996. évi XXI. törvény a területfejlesztésről és a területrendezésről szolt. Ekkor fogalmazódott meg az, hogy a kedvezményezett térségek esetében a kistérségi rendszer alkotja a lehatárolás alapját.

1996 és 2007 között az Európai Unióhoz való csatlakozás miatt statisztikai változások és lehatárolás-pontosítások történtek. 2007 volt a választóév, hiszen ekkor született meg a konkrét térségi lehatárolás, fejlettség alapján (67/2007. (VI. 28.) Országgyűlési Határozat, 311/2007. (XI.17.) Korm. rendelet a kedvezményezett térségek besorolásáról). A fejlettséget bonyolult mutatórendszeren keresztül határozták meg gazdasági, társadalmi, foglalkoztatási, szociális és infrastrukturális tényezők alapján (Veres, 2004; KSH, 2008; KSH, 2012; Péntes, 2015).

1. ábra: Elmaradott települések 1986-2006 között

Forrás: Péntes, 2015, 209. oldal

Péntes János (2015) elemzésében látható az elmaradott települések megjelenítése 1986-2006 között (1. ábra). Ezen az ábrán jól kivehető, hogy már a lehatárolás időszakában élesen kirajzolódnak Magyarországos mikro- és makrokülönbségei. A leginkább elmaradott térségek a fejletlenebb régióinkban találhatóak (Észak-Magyarország, Észak-Alföld, Dél-Alföld egy része, Dél-Dunántúl).

1. táblázat: Egy főre jutó GDP Magyarország régióiban fejlettségi sorrenddel, 2010

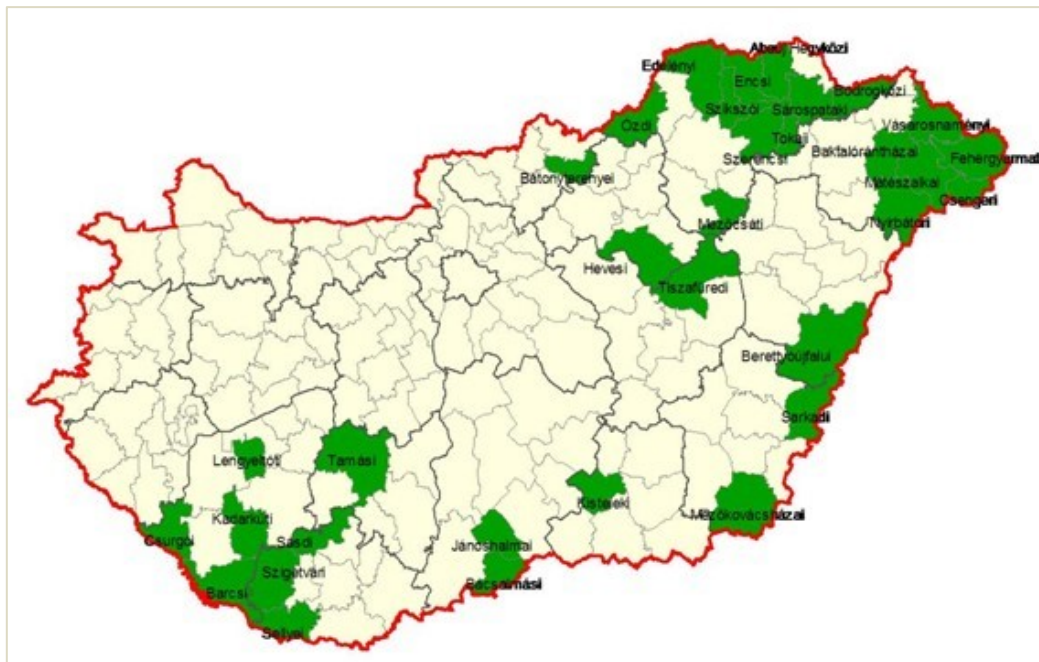
Régió	Ezer Ft/fő	Az országos átlagtól való eltérés (%)	Az EU-27 átlagától való eltérés (% vásárlóerő-paritáson számolva)
Közép-Magyarország	4 374	64,4	5,5
Nyugat-Dunántúl	2 661	0,0	-35,8
Közép-Dunántúl	2 322	-12,7	-44,0
Dél-Dunántúl	1 815	-31,8	-56,2
Dél-Alföld	1 734	-34,8	-58,2
Észak-Alföld	1 690	-36,5	-59,2
Észak-Magyarország	1 624	-39,0	-60,8
Ország összesen	2 661	-	-35,8

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal, A gazdasági folyamatok regionális különbségei Magyarországon 2011-ben, Budapest, 2012, 8. oldal táblázata alapján saját szerkesztés

Magyarország régióinak fejlettségi sorrendje látható a 1. táblázatban. Az eredeti táblázatban felsorolásszerűen szerepelnek az adatok, ezért a jobb érthetőség és áttekinthetőség érdekében leszűkítettük és rangsorba rendeztük az adatokat az egy főre jutó GDP adatok alapján. Hazánk régiói közül mindössze egy éri el az Európai Unió átlagát, ez pedig a Közép-magyarországi régió. A fejlettségi lista utolsó helyein Észak-Magyarország és Észak-Alföld áll. Az jellemző erre a két régióra, hogy adott évtől függően állnak az utolsó vagy utolsó előtti helyen.

Az Észak-magyarországi régió mindhárom megyéjében kiemelt fontosságú volt az ipar és a bányászati ágazat. Korábbi meghatározó szerepe eltűnt. Jellemző a régió egykori bányász- és ipari településeire hogy az elmúlt két évtizedben nem tudták pozíciójukat megerősíteni (kivétel természetesen adódik, mint pl. Kazincbarcika – BorsodChem Zrt.), fejlődési pályájuk visszaesett vagy erősen stagnál. Kiseb fejlesztésekkel igyekeznek a településeket és térségüket erősíteni, de megfelelő együttműködés és tőke hiányában, ez általában nem sikerül, így számukra a többoldalú támogatások kimondottan fontosak (KSH, 2012).

2007-ben 94 kedvezményezett kistérséget jelöltek ki. Ezen belül még három alkategóriát alakítottak ki, kedvezőtlen helyzetük elkülönítésére (33 db komplex programmal segítő leghátrányosabb helyzetű kistérség, 14 db leghátrányosabb helyzetű kistérség, 47 db hátrányos helyzetű kistérség). Magyarország 175 db kistérségének több mint fele valamilyen fejlesztésre szorult (KSH, 2008; Pénzes, 2015).

2. ábra: 33 komplex programmal segített LHH kistérség, 2007

Forrás: VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Nonprofit Kft., 2007

A 33 komplex programmal segített leghátrányosabb helyzetű kistérségek (2. ábra) fő koncentrálódási területe az Észak-magyarországi, Észak-alföldi és Dél-dunántúli régiók, néhány még a Dél-Alföldön található. A legnehezebben helyzetben lévő kistérségek megoszlása (2. ábra) sokban hasonlít az elmaradott területek 1986-2006 ábrájához (1. ábra). A legnagyobb különbség abban mutatkozik, hogy az LHH-33 kistérség fő jellemzője a határközelség.

Kollár Kitti (2012) doktori értekezésében szereplő „leszakadó multi-periférikus területek”, összevetve a VÁTI által készített térképével (2. ábra) párhuzamot mutatnak. Ezen multi-periférikus területek a 33 LHH kistérség részét képezik. Ezen területeken létrehozott fejlesztési programok nem tudják hosszútávon pozitívan előremozdítani pozíciójukat. A „leszakadó multi-periférikus területek” a Dunától keletre lévő országrészben találhatóak (Kollár, 2012).

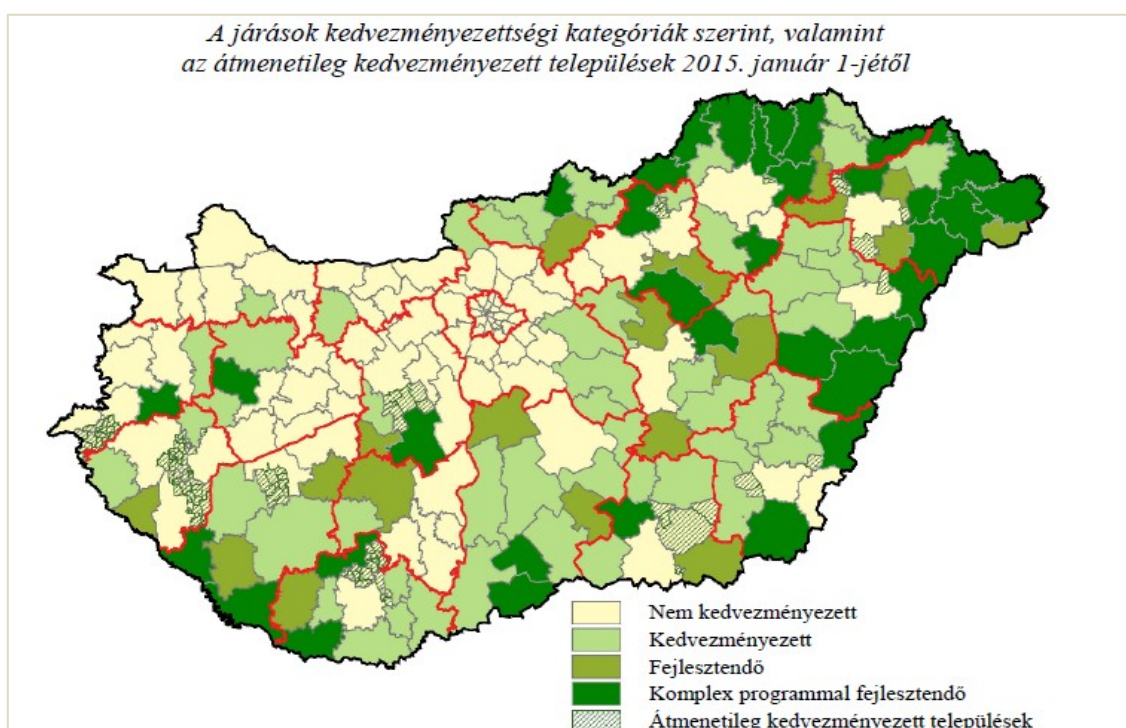
2012-től több jogszabályi változás érintette a kiemelten támogatott célterületeket, ezek közül a legfontosabbak a 1254/2012. (VII.19.) Korm. határozat a területfejlesztési politika megújításáról, valamint a 314/2012. (XI. 8.) Korm. rendelet a településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról és a településrendezési eszközökről.

2013. január 1-jén bevezetésre került a járási rendszer Magyarországon. Az új közigazgatási átszervezés nem volt azonos a korábbi járási struktúrával. Feladatkörök és funkciók átcsoportosítása történt ebben a folyamatban. A megváltozott intézményrendszerrel együtt nagyobb szerepet kaptak a járási hivatalok, megyei intézmények és hatóságok. Az volt az indok, hogy a települési (önkormányzati), kistérségi és regionális irányítások nem voltak kellően hatékonyak. Elsősorban okmányirodai feladatokat, a gyermekvédelmi és gyámügyeket, valamint egyes szociális, környezetvédelmi, természetvédelmi igazgatási ügyek intézését vették át a településektől a járási hivatalok.

A fokozatos átállással a kistérségi besorolás elvesztette jelentőségét. 2014-ben hozták meg a kedvezményezett járások besorolásáról szóló 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendeletet. Külön érdekesség, hogy a jelenleg hatályos jogszabályok nem csak a járási szintről szólnak. Korábban ezt a kiemelését 2007-ben megszüntették, de ma külön a 105/2015. (IV. 23.) Korm. rendelet

szabályozza a kedvezményezett települések besorolását és a besorolás feltételrendszerét. Továbbá még egy módosítás lépett életbe 2015-ben, a 106/2015. (IV. 23.) Korm. rendelet a kedvezményezett járások besorolásáról szóló 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet módosításáról.

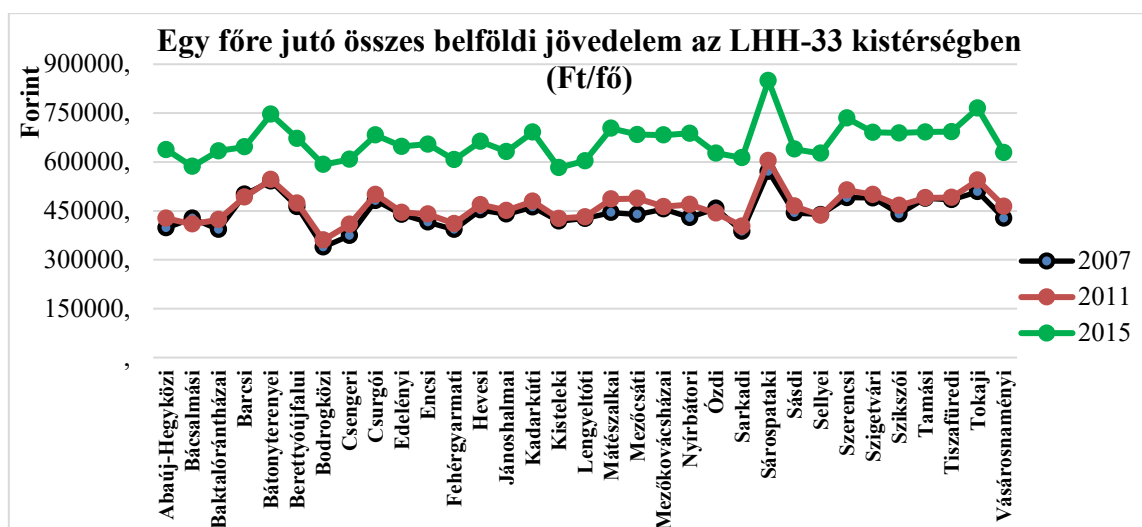
A hátrányos helyzetű kistérségeknél már szó esett az összetett mutatórendszeréről, ami alapján a fejlettségi szintet meghatározták. A járási rendszer bevezetésével ez a számítás is módosult. A Nemzetgazdasági Minisztérium a Központi Statisztikai Hivatallal együttműködve új alapokra helyezte a mutatószámrendszert. A lehatárolás alapját az államigazgatási járások jelentik. A súlyozottságban kiemelt szereppel rendelkeznek a munkanélküliségi, foglalkoztatottsági és gazdasági adatok. Az értékek megfordításra kerültek, a magas pontszámmal rendelkező települések és járások fejlett kategóriát jelentenek (viszonyítási skála megfordítása a kistérségi jelzőrendszerhez képest). (KSH, 2016; Péntes, 2015). Továbbra is megmaradt a jellegzetes 3 kategória a kedvezményeztettségben (3. ábra).

3. ábra: Kedvezményezett járások, 2015

Forrás: Dr. Péntes János: A kedvezményezett térségek lehatárolásának egyedi kérdései, Területi Statisztika, 2015, 55(3):206-232, 211. oldal

A kedvezményezett járás nagykategóriáján (109 db) belül megmaradt a jellegzetes három alkategória. A kedvezményezett járás alkategóriába 55 db járás került. 54 db olyan járást határoztak meg, amely fejlettsége miatt még nehezebb helyzetben van (ebből 18 fejlesztendő járás, 36 komplex programmal fejlesztendő járás).

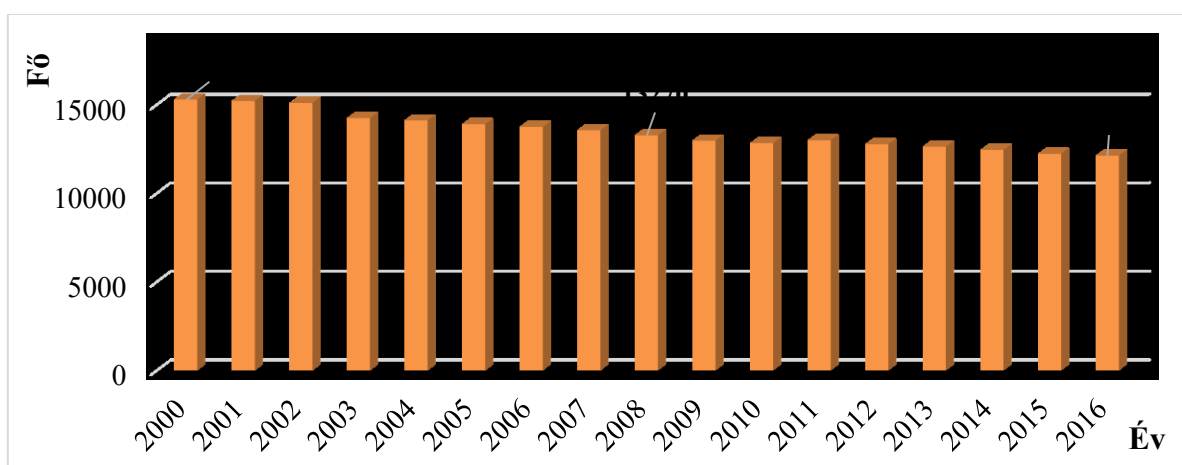
4. ábra: Egy főre jutó összes belföldi jövedelem az LHH-33 kistérségben, 2007-2015

Forrás: Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer 2007-2015. évi adatai alapján saját szerkesztés.

Az elmúlt évtizedben az egy főre jutó összes belföldi jövedelem növekedett az országban (Az egy főre jutó összes belföldi jövedelem adatai nem járási, hanem kistérségi lehatárolásban érhetőek el). A jövedelmi viszonyok valóban jobbakká lettek (4. ábra), azonban valós, reálértékük stagnál. Az árak is megemelkedtek. Először ez az eredmény az sugallja, hogy kedvező irányú folyamat volt, hiszen a magasabb az egy főre jutó összes belföldi jövedelem. Valójában ettől sokkal árnyaltabb a település és a járás helyzete. Az elmúlt több mint húsz évben ezen a területen negatív gazdasági és társadalmi folyamatok zajlottak, amik jelentősen visszavetették a járási lehetőségeit. Az adatok elemzésekor számba kell venni a pénz értékének romlását, és az inflációt is. Lakossági szinten a reáljövedelmek csökkenése és a vásárlóerő-paritás (purchasing power parity, PPP) redukálódása figyelhető meg.

Bátonyterenye helyzete

A település negatív társadalmi és gazdasági mutatókkal rendelkezik. 2000 óta több mint 3000 fővel csökkent Bátonyterenye lélekszáma. E helyzet az országos átlaghoz képest hasonló. Jól példázza azon településeket életét, melyek egy meghatározó ágazat leépülésével folyamatosan csökkenő népességszámmal kell, hogy kalkuláljanak (5. ábra).

5. ábra: Bátonyterenye lakónépességének száma az év végén, 2000-2016

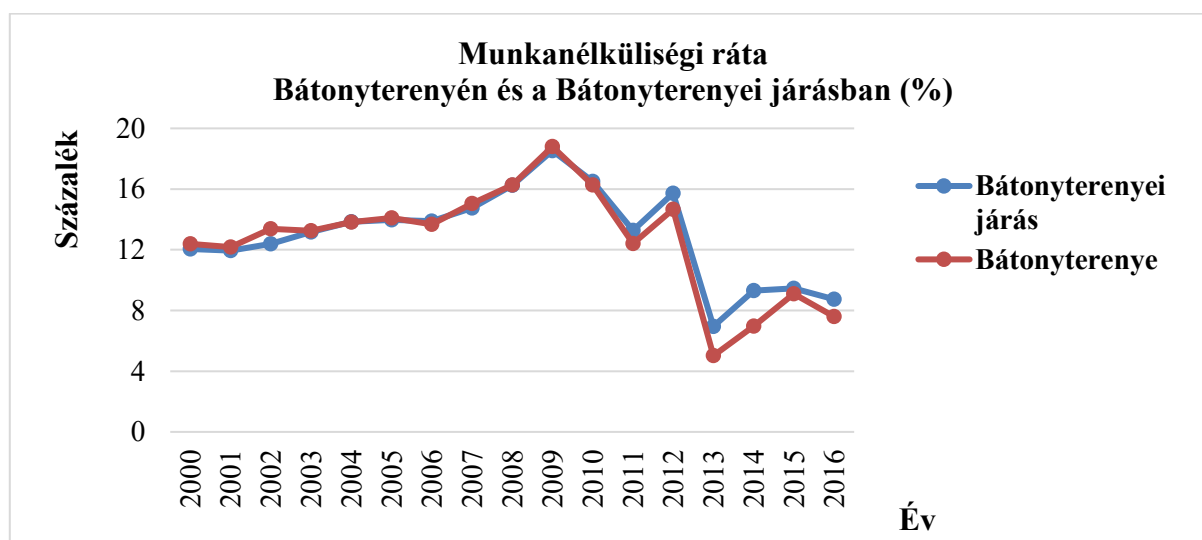
Forrás: KSH 2000-2016. évi adatai alapján saját szerkesztés

A migrációs folyamatokat számba véve Nógrád megyében és az Észak-magyarországi régióban erős negatív tendenciák figyelhetők meg. Ez tükröződik vissza a vándorlási mérleg ezer lakosra jutó arányában is. Bátonyterenyére és környékére is igaz az, hogy az elmúlt több mint 15 évben többen hagyták el a várost, mint ahányan érkeztek. Ez a tendencia 2010-ben mélyült el leginkább, ami a gazdasági világválság közvetlen és közvetett hatásainak volt „köszönhető”. 2010 után erős hektikusság figyelhető meg, de összességében egy pozitív irányú folyamat indult meg.

Az életkori megoszlás összhangban van a lakónépességi és migrációs adatokkal. A helyi társadalom előregedésével az idősebb korosztály aránya fokozatosan növekszik. 2016-ban magasabb volt ugyan a 0-14 évesek száma a korábbi évhez képest, azonban évről évre fokozatosan csökken a létszámuk. Ennek megfelelően a munkaképes korú lakosság száma is csökken. A település öregedési indexe egyre magasabbá válik.

A negatív társadalmi helyzet kialakulása visszavezethető a bányászat leépülésére. A rendszerváltozás után nagyarányú leépítés történt és sokan nem tudtak már új munkahelyet találni. Bizonyos rétegnek kordkedvezményes nyugdíjat tudtak ajánlani.

A rendszerváltozás utáni hatások negatívan érintették ezt a területet is. „Rozsdaövezetek” alakultak az egykori bányász- és ipari térségekben, kevés volt az olyan település, amely ebből a helyzetből fejlődést tudott felmutatni. Jellemző, hogy a nagyobb területeket bemutató statisztikai adatok elfedik a járások közötti differenciákat.

6. ábra: Munkanélküliségi ráta Bátorterenyén és a Bátorterenyi járásban, 2000-2016
 Forrás: KSH 2000-2016.évi adatai alapján saját szerkesztés

A 6. ábrán a munkanélküliségi ráta látható Bátorterenyén és a Bátorterenyi járásban. Elsőként szembevetendő, hogy mind a város, mind a járás tendenciái nagyfokú hasonlóságot mutatnak. A járásban a legtöbb álláskereső Bátorterenyén található, amely a település központi szerepét tekintve nem véletlen. Emelkedett a nyilvántartott álláskeresők száma is, így a munkanélküliségi ráta is. A legmagasabb munkanélküliségi arány 2009-ben volt megfigyelhető. Ez annak volt köszönhető, hogy 2008-ban gazdasági válság alakult ki, amely szinte minden ágazatra hatással volt. Fokozottan visszavetette azon településeket és területeket, amelyek eleve nem rendelkeztek biztosabb pozícióval.

2. táblázat: Egy éven túl nyilvántartott álláskeresők száma (2009-2016)

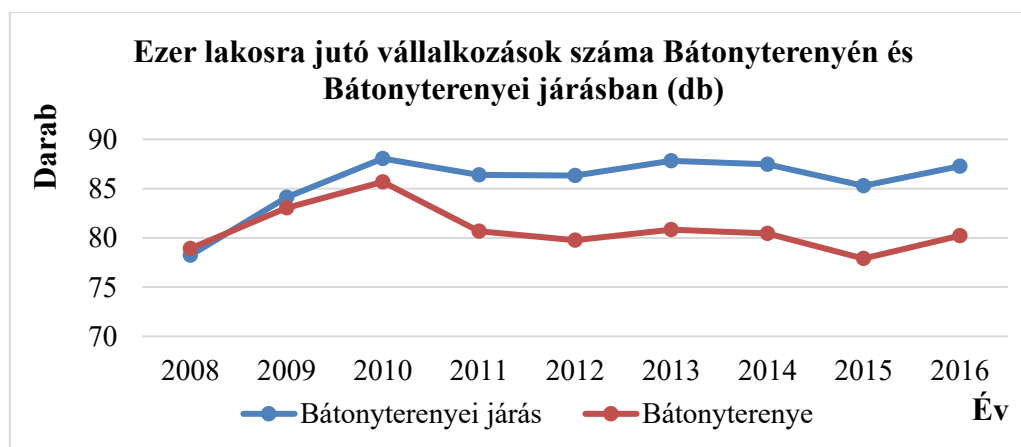
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Bátonyterenyei járás	823	711	327	512	274	209	266	271
Bátonyterenye	521	442	194	306	97	77	139	139

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal, Területi Statisztika, 2009-2016

A 2. táblázatban a tartósan nyilvántartott álláskeresők száma látható Bátonyterenyén és a Bátonyterenyei járásban. Az előző ábrához hasonlóan itt is az jelenik meg, hogy a legnagyobb részt - a többi településhez képest - Bátonyterenye városa teszi ki. 2010 után jelentős csökkenés figyelhető meg az ábrán és a táblázatban is. Abban az évben indultak meg először a közmunka programok, amik ideiglenesen, bizonyos periódusokra lebontva valóban javulást eredményeznek, de mivel nem értékteremtő ez a munka, hosszútávon nem oldja meg a települések problémáját. E lehetőség nem járul hozzá a nemzeti jövedelem növeléséhez sem. A regisztrált munkanélküliek száma nem feltétlenül tükrözi hűen a valós számokat, mert e mellett sokan lehetnek olyanok, akiket nem tudnak már nyilvántartásba venni. Több olyan álláskereső is van, akik ideiglenes munkából tartják fenn magukat, illetve családjukat, de a statisztikai rendszerben nem szerepelnek, így ez a mutató mindig kevesebbet mutat a valós értéknél.

Bátonyterenyén az elköltözések miatt, mint sok hasonló településen, számos az eladásra váró ház. A település közművesítettsége, ivóvízellátása és szennyvízelvezetése teljes mértékben megoldott. A lakóingatlanok tekintetében a növekedés nagyobbban tűnik, valójában új építések ezekben a térségekben nem igazán jellemzőek.

Az ápolási díjra, szociális segélyre felhasznált összeg magas, amely a hátrányos helyzetű lakosságra körülményeire vezethető vissza. Felnőtt egy olyan generáció, amely már nem tudott a környékben elhelyezkedni, esetleg szakmával sem rendelkezik, így nem tudják ellátni sem magukat, sem a családjukat. A társadalmi és helyi viszonyok, a korábbi negatív gazdasági történések miatt jelentős a szociális és hátrányos helyzetet segítő pénzügyi támogatás. Körkörös családi tragédiák történtek azáltal, hogy az emberek tömegesen veszítették el munkájukat.

7. ábra: Ezer lakosra jutó vállalkozások számának alakulása Bátonyterenyén és Bátonyterenyi járásban, 2008-2016

Forrás: Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer 2008-2016. évi adatai alapján saját szerkesztés

Az ezer lakosra jutó vállalkozások számának alakulása (7. ábra) az elmúlt közel 10 évben viszonylag stagnáló tendenciát mutat. Emelkedés 2010-ig látható. 2008-ban kezdődött a gazdasági világválság, ennek köszönhető a csökkenés. A gazdasági területek szinte minden részét áthatotta ez a negatív következmény. A vállalkozások tartalékaikból, készleteikből valameddig talpon tudtak maradni, ez azonban csak viszonylag rövidebb időtávot jelentett. Így, ha a kereslet is kisebb, ők sem tudtak megmaradni a verseny piacon. Ennek következtében számos vállalkozás szűnt meg Bátornyerenyén, a megyében és az országban is. Most már, 2018-ban, 10 évvel a válság kitörése után fokozatos stabilizálódás jelent meg. Bár az adatok csak 2016-ig álltak rendelkezésre, de 2015 után már látható egy kisebb emelkedés is.

Bátornyeregyháza Város Önkormányzata saját nonprofit kft-jének üzemében megváltozott munkaképességűeket foglalkoztatnak. Tevékenységük fő területe digitális nyomdai tevékenység, kiadványszerkesztés, névjegykártyák, meghívók készítése, apró alkatrészek szerelése, válogatása, manipulálása, csomagolás, csomagoló anyagok készítése. Ezen kívül foglalkoznak még papírfeldolgozással, kötéssel, varrodai tevékenységgel.

A bányászat leépülésével komoly nehézség elé nézett a település és környéke, sok problémát a mai napig nem tudtak megoldani. Nemcsak Bátornyeregyháza, de a megyeszékhely Salgótarján is küszködik ezekkel a problémákkal. Érdekes azonban megemlíteni, hogy bár az egykori Bátornyeregyházi kistérség része a 33 leghátrányosabb helyzetben lévő kistérségi körnek, az elmúlt évek lassú stabilizálódása hoz némi fellendülést a településnek. Helyzete nem hasonlítható össze egyes borsodi bányásztelepülésekkel. (Bátornyeregyháza Város Településfejlesztési Konceptió; Bátornyeregyháza Integrált Településfejlesztési Stratégia; Kistérségi tükör, 2009; Internet 1; Internet 2)

A Bátornyeregyházi Ipari Park a 21-es főút mentén helyezkedik el a város eredendő ipari területe mellett, melyet 2013 őszén adtak át. Nem az első ilyen beruházás volt ez a településen. A bővítésre azért volt szükség, mert az eredeti ipari terület már nem volt elég nagy a város ipari elvárásaihoz. Európai Unió és állami támogatással hozták létre, melynek keretében megfelelő infrastrukturális, közműhálózati lehetőségeket is biztosítottak a betelepülő vállalkozások számára.

Jelenleg öt vállalkozás létesített eddig üzemeltetést a Bátornyeregyházi Ipari Parkban.

- KGF Hungary Kft.: gumiabroncs-hulladék hasznosító pirolízis üzem, 30 fő;
- TRP-Terenye Kft.: biohulladék feldolgozás, 25 fő;
- Sinia Kft.: bútorgyártás, 150 fő;
- F3R-Acélszerkezetgyártó Kft.: spinkler csögyár, acélszerkezetek, 50 fő;
- Alukov Hungaria Kft.: medencefedés, több mint 500 fő.

Az ipari park viszonylag fiatal, így továbbra is kedvező feltételekkel vehető igénybe közművesített építési telkek.

A vállalkozások közül a belga tulajdonú Sinia Kft. tevékenységét emelnénk ki. Foglalkoztatási létszámuk természetesen nem éri el azt a szintet, amire egykor a bányászat képes volt. Azt a munkavállalói réteget célozza meg, amely leginkább a betanított, összeszerelői munkára alkalmas. A bútorgyár ülőgarnitúrák és egyéb ülő alkalmatlanságok gyártásával foglalkozik. Fő exportterületük Franciaország és a Benelux államok. Az egykori bányásztelepülésen létrejövő bútorgyártás példája nem egyedülálló. Hasonló múlttal rendelkezik a Recsk nagyközségben található belga-magyar-francia tulajdonban lévő bútorgyár is. Ők több mint 15 éve foglalkoznak ezzel az iparággal. A két vállalkozás közti különbség szembeütően látszódik. Az első még viszonylag fiatal és termelési lehetőségeinek növelése a cél, míg Recskben már a

minőségi tényezők játszanak nagyobb szerepet. Jó példa lehet ez a bátonyterenyei bútorgyártás számára is.

Az ipari parkhoz kötődően kezdődött meg 2016-ban a 21. számú főút 2x2 sávossá bővítése és felújítása, Salgótarján és az M3-as autópálya hatvani lehajtója között. A fejlesztésre azért van szükség, hogy versenyképesebb elérhetőséget biztosítson a vállalkozások számára. Várhatóan 2019 elejére fejezik be a munkálatokat. (Internet 3)

Az ipari park életre hívása, a közlekedési feltételek javítása, a vállalkozások betelepülésének támogatása azt a cél szolgálja, hogy a város és környékének munkanélküliségét enyhítsék, és új munkahelyeket teremtsenek.

Az ipari park és az egyéb fejlesztések elsősorban a város kisterenyei részét érintik. Sajnos a 21-es főút bővítése sem problémamentes. Nagyon sok családnak kellett elhagynia az otthonát, vagy átadni saját telkeiket. A lakosság és a gazdaság között számos érdekellentét alakult ki. A fejlesztések célja a vállalkozások betelepülése és megerősödése, ugyanakkor a bővítés következtében több kis üzlet, és vállalkozás szűnt meg (gazdabolt, ékszerbolt stb.)

Bátonyterenye speciális helyzetben van. A település arculatváltása fokozatos fejlődéshez vezetett. Az elmúlt években növekedett a vendégek száma és az általuk eltöltött vendégéjszakák száma is. A piaci feltételek megváltozásával a magán szállás-adás megerősödött, amely összefüggésben volt a hagyományokkal és a kulturális lehetőségekkel is. Megemelkedett a vendégházak száma a településen. A magasabb kategóriájú szállások leginkább fogadó és panzió formájában működnek a településen. Ez egyfelől vonzó, másfelől viszont taszító hatást gyakorol a településre. Leginkább a középmezőny jövedelemmel rendelkező társadalmi rétegek érkeznek a városba, kikapcsolódás céljából. Magasabb szolgáltatást elváró vendégek részére viszont nem rendelkezik a város megfelelő kínálattal.

A turizmus elemzésénél említés került, hogy a vendégéjszakák száma növekszik. A város helyzetét figyelembe véve ez azt jelenti, hogy 3-4 nap a maximálisan eltöltött idő. A hosszú hétvégék, illetve a csomagajánlatok vonzóak. Egy turisztikai látványosság és a város szórakozási lehetőségei hosszabb időre nem tudják a vendégeket a városban tartani.

A település és környéke nem rendelkezik fürdőkkel. A város tanuszodája leginkább a lakossági igényeket igyekszik kielégíteni, oktatási és helyi szolgáltatási célokat szolgál. 3 medencével rendelkezik, amelyből kettő kifejezetten úszásra alkalmas, továbbá egy pedig pezsgőfürdő. Gyógykezelések közül finn szauna, infra szauna, szolárium található még itt.

Természeti értékekben kiemelkedő a település. A négy hegység körülhatárolásában, völgyjellegében, három kistáj érintkezésében sok a természeti látnivaló. Gazdag erdő és kirándulóterületei nemcsak a pihenni vágyók számára közkedvelt, hanem azok számára is, aki kíváncsiak a különböző növényekre, állatokra, geológiai formákra stb.

A Maconkai-víztározó fontos turisztikai attrakciója a településnek. Viszonylag érintetlennek számít pl. a heves megyei Visontához közel eső Markazi-víztározóhoz képest, így Bátonyterenye szempontjából ez kiemelkedő jelentőséggel bírhat. Ökoturizmusának kiszélesítése esetén szélesebb látogatói kör érkezik a településre. Maconkára számos horgász érkezik. Nemcsak a hazai látogatók körében kedvelt a víztározó és környéke, hanem a környékbéli országokból is érkeznek vendégek (leginkább szlovákok). Több napos verseny esetén benépesül a környék (Bátonyterenye Város Településfejlesztési Konceptió;

Bátonyterenye Integrált Településfejlesztési Stratégia; Kistérségi tükör, 2009; Internet 1; Internet 2; Internet 4).

Következtetések

Következtetések a kedvezőtlen helyzetű településekkel és térségekkel kapcsolatban

A kedvezményezettség megállapítása komplex problémát jelent mind a kistérségi, mind pedig a járási struktúrájánál. A járási rendszerre való átállással egyszerűsödött a mutatók köre, amely szűkíti az adatbázisokat. Perifériára vagy kedvezőtlen helyzetbe került terület (részterület) nem minden esetben jelent fejlesztendő járást vagy járási részt, így akár a kistérségi, akár a járási rendszerben kikerülhettek fontos támogatandó területek a kedvezményezettségi körből.

A főbb fejlettségi tendenciák nem változtak, ami arra utal, hogy az elmúlt időszakban a különbségek nemhogy csökkentek, hanem inkább növekedtek. Az egyes települések számára nehézséget jelentett, ha egy teljesen más járásba kerültek át. Az adminisztratív átszervezések sem voltak zökkenőmentesek. A kistérségi és járási igazgatási struktúra egymás mellettisége okozott problémákat, hiszen nem lehetett pontosan tudni, hogy adott feladatok hova tartoznak. A legnehezebb helyzetben lévő települések és térségek számára a fokozatos és egyenletes fejlődési perspektívák lehetnek életképesek. Számtalan eset mutatja, hogy egyszeri beavatkozás nem tud hatékony lenni. Hatása általában gyors sikerességgel majd kifutással párosul. A jelenlegi költségvetési ciklusban fokozottabban kerül előtérbe a települések és térségek saját szerepvállalása. Ily módon igyekeznek elkerülni azt a tényezőt, amikor kizárólag felülről érkező utasítás eredményeképpen döntenének pl. egy projekt kimeneteléről.

Az egységes fejlesztési tervek helyett a lokális tényezőkre kell koncentrálni. A kedvezőtlen helyzetben lévő települések és térségek sok közös vonással rendelkeznek, de nagyban meghatározzák őket a helyi adottságok. A rendszerváltozás előtt jellemző volt, hogy próbáltak egységes terveket kialakítani, de ezek nem vezettek sikerre.

Következtetések Bátonyterenye helyzetével kapcsolatban

Bátonyterenye a területi elhelyezkedés szempontjából viszonylag jó helyen fekszik. Térségi szerepe a korábbi évtizedekben sokkal meghatározóbb volt. Mind gazdaságilag, mind társadalmilag negatív hatások érték, s ez erőteljesen visszavetették fejlődési lehetőségét.

Bátonyterenye, mint egykori bányásztelepülés, mára teljesen megváltozott. A bányászatnak nagyon erős közösségformáló hatása volt, hiszen az élet minden területére kihatott ez az ágazat. Nemcsak munkahelyként, hanem szellemiségként is jelen volt a helyi társadalomban. A bányászat és maga az ipar az egyik legnagyobb támogatója volt a sport, a kulturális és egyéb helyi rendezvényeknek.

Bátonyterenye speciális helyzete továbbra is érzékelhető, a város igyekszik a mindennapi feladatait ellátni, több-kevesebb sikerrel. A település gazdasági lehetőségeit tekintve, visszatértek az eredeti hagyományokhoz. Azon ágazatok fejlesztésére helyezték a hangsúlyt, ahol nem volt szükség olyan beruházásokra, mint például az ipari létesítményeknél. Igyekeznek kihasználni a környék erőforrásait és láttnivalóit.

Az elmúlt évek egyik legjelentősebb beruházása volt a 2017-ben létesült Bátonyterenyei Ipari Park, amely hozzájárult a munkahelyek számának növeléséhez és a munkanélküliség enyhítéséhez. A foglalkoztatottság természetesen itt még nem éri el a több száz főt, hiszen rövid idő telt el az átadás óta. A szolgáltatói-kereskedelmi szektor bővítése elősegítheti a település

stabilabb helyzetét a térségben. Mivel eredendően ipari település Bátonyterenye, így olyan közepméretű vállalkozások megtelepedése hasznos lenne, mint a bútorgyár és az ipari parkban található vállalkozások.

Az ipari fejlődés érdekében a melléktermékekre és kiegészítő tevékenységekre, valamint könnyűipari és gyártó-szerelő vállalkozások életre hívása lehet fontos. A helyi vállalkozások segítése elengedhetetlen. Az előbb felsorolt tevékenységek mellett a helyi nyersanyagok feldolgozására fókuszáló egységek lehetnek életképesek.

A turizmus jellegén nagyon fontos változtatni, olyan turisztikai attrakciókat felfejleszteni, amelyek bevételhez juttatják a települést. Az alapvető adottságok megtalálhatók, azonban erőteljesebb együttműködésre és összehangoltságra van szükség. A jelenlegi pályázati feltételekben szerepelnek a kulturális értékek fejlesztése is (pl. Gyürky-Solymossy kastély). A turizmus fejlesztésén belül kiemelkedő lehet a történeti, kulturális valamint néphagyományokra épülő idegenforgalom, valamint a horgász- és természeti turizmus.

Összességében látszódik Bátonyterenye helyzetén, hogy próbálja az új fejlődési irányait megtalálni. Folyamatosan változó világunkban ez nem könnyű feladat. A település összetett szerkezeti, gazdasági és társadalmi helyzete sajnos több esetben megnehezíti az előrelépést, mert sok érdekellentét alakulhat ki. Bátonyterenye példája mutatja azon egykori bányásztelepülések helyzetét, akik még nem tudtak jelentősebb stabilitást felmutatni a rendszerváltozás óta. Az elmúlt 4-5 évben változások mégis történtek, amelyek remélhetőleg hozzájárulnak a város és környékének fejlődéséhez.

Irodalomjegyzék

1. Bakács A. (2003): Versenyképesség koncepciók, Gazdasági és Közlekedési Minisztérium által finanszírozott, „A hazai közlekedési hálózatok hatékonysága, versenyképessége növelésének lehetőségei a nemzetközi tapasztalatok alapján” (röviden HAVER-) című kutatási projekt keretében készült tanulmány [kutatásvezető: Fleischer Tamás], MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Budapest
2. Barta Gy. (2010): A külföldi működőtőke-beruházás fejlődést generáló és megosztó szerepe a magyar gazdaság területi folyamataiban. In: A területi kutatások csomópontjai (szerk.: Barta Gy. – Beluszky P. – Földi Zs. – Kovács K.). Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja, Pécs, pp. 336–358.
3. Bátonyterenye Integrált Településfejlesztési Stratégia, (2016), Bátonyterenye Város Önkormányzata
4. Bátonyterenye településszerkezeti tervének, helyi építési szabályzatának és szabályozási tervének módosítása a 0253/4 hrsz e.r. és a 2022/9 hrsz részterületekre, 2017, Bátonyterenye Város Önkormányzata
5. Bátonyterenye Város Helyi Építési Szabályzata és Szabályozási Terve: 16/2004.(VI.25) sz. rendelet.
6. Bátonyterenye Város Településfejlesztési Koncepció, (2015), Bátonyterenye Város Önkormányzata
7. Bátonyterenye Város Településfejlesztési Koncepció: - 43/2016.(IV.29.) Öh. sz.
8. Bátonyterenye Város Településszerkezeti terve: 242/2003. (XII. 11.) számú határozat
9. Egri Zoltán (2017): Települési egészséggyenlőtlenségek a gazdasági fejlettség triadikus felbontása alapján. STUDIA MUNDI - ECONOMICA 4:(3) pp. 32-44. (2017)

10. Egri Zoltán-Kószegi Irén Rita (2018): A gazdasági-társadalmi (komplex) térszerkezet kelet-közép-európai képe. TERÜLETI STATISZTIKA 58:(1) pp. 27-56. (2018)
11. Faragó L. (2010): Területi koncentráció es a jelentőségüket veszítő perifériák. In: A területi kutatások csomópontjai (szerk.: Barta Gy. – Beluszky P. – Földi Zs. – Kovács K.). MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, pp. 432–453.
12. Górn A.(2013): A fenntarthatóság és versenyképesség pontjai, kölcsönhatásai, Gazdálkodás folyóirat, 57. évfolyam, 2. szám:, p170-180
13. Hardi T. – Hajdú Z. – Mezei I. (2009): Határok és városok a Kárpát-medencében, Győr-Pécs, Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja, ISBN 978-963-9899-08-7
14. Káposzta, J.-Nagy, A.-Nagy, H. (2013): Tourism infrastructure index and the distribution of development funds in statistical regions of Hungary Agrarnyi Vestnik Urala / Agrarian Bulletin of the Urals 2013:(12) pp. 80-83. (2013)
15. Káposzta, J.-Nagy, A.-Nagy, H. (2014): Efficiency of Hungarian regions in using the development funds for touristic purposes. Regionalnaja Ekonomika: Jug Rossii / Regional Economy: The South of Russia 4:(6)pp. 33-39. (2014)
16. Kollár K. (2012): A hazai hátrányos helyzetű kistérségek főbb térgazdasági összefüggései, Szent István Egyetem, Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola, Gödöllő, pp. 92-127.
17. Kozári József (2003): A mezőgazdasági szaktanácsadás finanszírozása a nyugat-európai országokban. GAZDÁLKODÁS 47:(5) pp. 67-71. (2003)
18. Kozári József-Tóth Krisztina (2011): The role of extension in the technical improvement of agricultural enterprises. NAUKOVIJ VISZNYIK 168:(3) pp. 34-39. (2011)
19. Központi Statisztikai Hivatal (2008): Tájékoztató a kiemelten támogatott kistérségekről, Mészáros Á. felelős szerk., Faluvégi A. szerk., Budapest, ISBN 978-963-235-164-3
20. Központi Statisztikai Hivatal (2012): A gazdasági folyamatok regionális különbségei Magyarországon 2011-ben, Malakuczinné Póka Mária felelős szerk., Budapest, ISSN 2061-3830
21. Központi Statisztikai Hivatal (2016): A komplex programmal fejlesztendő járások jellemzői, 2014 - Budapest, KSH Kiadványtár (http://www.ksh.hu/apps/shop.kiadvany?p_kiadvany_id=402315)
22. Kulcsár László-Kozári József (1998): A vidékfejlesztés új stratégiája Magyarországon. GAZDÁLKODÁS 42:(4) pp. 11-21. (1998)
23. Lengyel I. (2003): Verseny és területi fejlődés, JATE Press, Szeged
24. Lukovics M. (2008): Térségek versenyképességének mérése. JATEPress, Szeged, pp90-110
25. Molnár Csilla-Remenyik Bulcsú (2017): A falusi turizmus helyzete és fejlesztési lehetőségei. STUDIA MUNDI-ECONOMICA, 2017. Vol.4. No.5. pp. 44-59. DOI: 10.18531/Studia.Mundi.2017.04.05.44-59
26. MTA Gyermekszegénység Elleni Programiroda (2008): A bányaterenyei kistérség helyzetelemzésének összegzése, TÁMOP-5.2.1/07/1-2008-0001/326-2008 (http://www.gyerekesely.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=562&Itemid=68)
27. MTA Gyermekszegénység Elleni Programiroda (2009): Kistérségi tükrő, Bányaterenyei Kistérség, TÁMOP-5.2.1/07/1-2008-0001/326-2008, (http://www.gyerekesely.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=562&Itemid=68)

28. Nagy, H.-Káposzta, J. (2010): Social and regional aspects of the structural and Cohesion Funds in the new EU member states between 2007-2013. In: Peter Bielik (szerk.): Economics, Social Policy and Citizenship in the European Union – Evidence of V4 Countries and Perspectives for Ukraine. 258 p. Nitra: Slovak University of Agriculture, Faculty of European Studies and Regional Development, 2010. pp. 148-167. ISBN: 978-80-552-0448-2
29. Oláh I. - Ritter K.- Tóth T. (2013): The role of local communities in the disadvantaged rural areas In: Szendrő Katalin, Soós Mihály (szerk.) Proceedings of the 4th International Conference of Economic Sciences. 595 p. Kaposvár: Kaposvár University, 2013. pp. 547-553. (ISBN: 978-963-9821-62-0)
30. Péntes J. (2015) A kedvezményezett térségek lehatárolásának aktuális kérdései. Területi Statisztika: a Központi Statisztikai Hivatal folyóirata, 55 (3). pp. 206-232. ISSN 0018-7828
31. Siskáné Dr. Szilasi B. (2008): Az egykori bányászfalvak jövője Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, Miskolc, Miskolci Egyetem
32. Tóth, T. (2008): Applying Methods and Processes Used in Regional Planning and Analysis to Regional, Rural and Small Area Development In: Peter Bielik, Bogdan Klepacki, Sergii Kvasha (szerk.) AGRICULTURAL MARKET AND TRADE: Evidence and perspective of V4 Region and its Neighbour – Ukraine. 157 p. Warsaw: Editorial House Wies Jutra, 2008. pp. 105-119. (ISBN:83-89-503-62-x)
33. Veres L. (2004): Belső perifériák térszerkezeti vizsgálata, Logisztikai Évkönyv, 10. évf., pp175-180
34. Zöldterületek fejlesztése Bátonyterenyén, Konceptióterv, Műszaki leírás, 2016, Bátonyterenyé Város Önkormányzata

Hivatkozott jogszabályok, rendeletek:

1. 1996. évi XXI. törvény a területfejlesztésről és a területrendezésről
2. 67/2007. (VI. 28.) Országgyűlési Határozat a területfejlesztési támogatásokról és a decentralizáció elveiről, a kedvezményezett térségek besorolásának feltételrendszeréről
3. 311/2007. (XI.17.) Kormányrendelet a kedvezményezett térségek besorolásáról
4. 1254/2012. (VII.19.) Kormányhatározat a területfejlesztési politika megújításáról
5. 314/2012. (XI. 8.) Kormányrendelet a településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról és a településrendezési eszközökről
6. 290/2014. (XI. 26.) Kormányrendelet a kedvezményezett járások besorolásáról
7. 105/2015. (IV. 23.) Kormányrendelet a kedvezményezett települések besorolásáról
8. 106/2015. (IV. 23.) Kormányrendelet a kedvezményezett járások besorolásáról szóló 290/2014. (XI. 26.) Kormányrendelet módosításáról

Elektronikus források:

1. Internet 1: www.batonyterenye.hu
2. Internet 2: MTA Gyermekszegénység Elleni Programiroda régi honlapja: www.gyerekesely.hu
3. Internet 3: Bátonyterenyei Ipari Park honlapja: www.bipark.hu
4. Internet 4: Maconkai víztározó honlapja: www.maconka.hu
5. Internet 5: Központi Statisztikai Hivatal, Területi Statisztika: www.ksh.hu
6. Internet 6: Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer, www.teir.hu

**AZ ENDOGÉN FORRÁSOK SZEREPE A VIDÉK JÓ KORMÁNYZÁSÁNAK
RENDSZERÉBEN¹**
THE ROLE OF ENDOGENOUS SOURCES IN THE SYSTEM OF GOOD GOVERNANCE
OF COUNTRYSIDE

Káposzta József

egyetemi docens

Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Szent István Egyetem

E-mail: kaposzta.jozsef@gtk.szie.hu

Összefoglalás

Napjainkban olyan gazdasági változásokon megyünk át, amik alapjaiban változtatják meg a világgazdaság körülményeit, hiszen kimerültek a korábbi növekedési források, a termelőtőke hozamai visszaestek, ennek megfelelően mérséklődött a beruházási kedv, mindezt tetézte a pénzügyi válság sokkoló hatása. A jelentős ipari államok gazdasági magterületein egyre súlyosabb feszültségek halmozódnak fel, részben a környezeti problémák előtérbe kerülése miatt, részben pedig a tradicionális termelési bázisok válsága következtében, amit tovább nehezített. Mindezek alapján egyre fontosabb tényezőnek tekinthető az endogén forrásokra alapozott gazdasági fejlesztések, illetve a helyi piacok fejlesztése, miszerint a helyben megtermelt jövedelmek, helyben történő felhasználása számos területen megkerülhetetlen gazdasági stratégia lett. Tanulmányomban ezt a témakört igyekszem összefüggéseiben vizsgálni és kapcsolatot találni a jó kormányzás rendszerének fejlesztéséhez.

Abstract

We are undergoing such economic changes nowadays, which fundamentally change the world economic circumstances as the previous sources for growth have been exhausted, productive capital declined and consequently the incentives for investment has reduced, furthermore it got worse with the shocking effect of financial crisis. More and more serious tension is accumulated in the economic core area of significant industrial states, partly because of the environmental problems coming to the front and partly due to the crisis of the traditional manufacturing bases, which was further hampered. On the basis of these considerations, the economic development based on endogenous sources can be considered a factor of growing importance and the development of local markets as the local usage of income produced locally has become an unavoidable economic strategy in several fields. The present paper examines this topic regarding its links and tries to find connection for the improvement of good governance.

Kulcsszavak: jó kormányzás rendszere, endogén források, vidékgazdaság

JEL besorolás: R10, R11

LCC: HD72-88

Bevezetés

Az elmúlt évtizedek növekedési periódusának hatására átalakult a szükségleti skála, megváltoztak az igények, számos új fogyasztási elem bukkant fel, amely a jóléti állam eszméjének és intézményeinek terjedésével természetes igényként jelentkezik, így az ehhez

¹ „A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgáltatás-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem és a Szent István Egyetem együttműködésével készült.”

szorosan kapcsolódó jó kormányzás rendszere is átalakulásban van. Mindezek kifejezésre jutnak a társadalmi, szociális akciókban (pl. környezetvédelmi mozgalmak), új életmód kezdeményezésekben (pl. new age), közösségek önmagukra találásában, az önállóság, az autonómia igények felerősödésében, ami együtt jár a regionalizmus feltámadásával. Ebben a sokváltozós viszonyrendszerben az új regionális fejlesztési stratégiát számos területen a régiókon belüli lehetőségekben, a potenciálok kiaknázásában, a saját erők megújításában és fejlesztésében látták (Káposzta-Tóth T, 2014). Az alulról induló, a regionális potenciálokra, mint endogén forrásokra épülő fejlesztésektől az várható, hogy

- a megújítások új impulzusait teremtik meg
- a természeti, a környezeti, de a térségi gazdasági adottságok és feltételek alapján, azoknak az át- és újraértékelésével a korábbiaktól eltérő programok alakuljanak ki
- integrálódnak az adott térségek szocio-kulturális hagyományai, és a lakosság részvételével a társadalmi döntésekben, cselekvésekben eddig fel nem használt, ki nem merített források jelennek meg.

Az új területi politikák homlokterébe a térségek, a régiók adottságai, potenciáljai kerültek, amelyek a fejlesztésekhez mint belső, endogén erőforrások állnak rendelkezésre és megfelelő körülmények között aktivizálhatók. Ezen aktivitások motorja a leszakadt területek többségében a jó állam működéséhez szükséges önkormányzati rendszer, így az összefüggések vizsgálatát elsődlegesnek tartom. A regionális potenciál értelmezésének levezetése körül a szakmai vélemények eltérőek, másként és másként nevezik meg a téma szakértői az ehhez kapcsolódó fejlesztési akciókat: „fejlesztések alulról”, „szelektív önállóság”, „autonóm régiófejlesztés”(Enright, 1998). Mindegyik közelítés egységes viszont abban, hogy az adott lokális és regionális közösségek újra tudatára ébrednek specifikus, „természetes” települési-térségi adottságaiknak, termelési hagyományaiknak, a rendelkezésre álló munkaerő sajátos képzettségének, valamint a régió politikai céljait és kulturális adottságait is aktivizálva komparatív előnyökhöz juthatnak más, régiókkal szemben, így erősödik a jó kormányzás igénye (Káposzta-Tóth, 2014).

Az erőforrások megváltozása, átértékelése és szocio-ökonómiai feltételek miatt ezen adottságok lehetnek a hordozói, a megjelenítői régiók megújításának. A korábbi növekedési elméletek elhanyagolták az endogén forrásokat, hiszen a munkamegosztás jellege miatt az erőforrások (tőke, hatalom, információ) a centrumokban, a településhierarchia csúcsain koncentráálódtak, amelyek együtt jártak a térségek erős specializációjával (Káposzta, 2007, 2015). A perifériák iránt a kereslet csak a favorizált erőforrások miatt jelentkezett, így ezek a hagyományos exportágazatokhoz kötődtek, holott azokat másként hasznosítva innovatívabban, hatékonyabban járulhattak volna hozzá az adott régió fejlődéséhez, a jó kormányzás előmozdításához. Az innovációs ötletek a kommunikációs korlátok, a piaci ismeretek hiánya és az elmaradott technológia adottságai következtében is megrekedtek, nem kerültek kidolgozásra, inkább egy passzív vállalkozói magatartás kialakulását eredményezték. Végül a térségi erőforrások és képességek a régió kívüli keresleti tényezők számára „parlagon heverték”, közben számos funkció elcsökevényesedett, vagy éppen leépült, jobb esetben csupán konzerválódott.

Ennek megfelelően az új területfejlesztés célja szorosan kapcsolódik a jó kormányzás rendszeréhez, tehát elsősorban nem a magasan fejlett térségek adottságainak újramozgósítása, hanem a további - endogén - forrásoknak, a régió belüli potenciálokra a hasznosítása, aktivizálása kerül az előtérbe. A fejlesztés alapproblémája szerintem az, hogy miként lehet a területi faktorokat hatékony allokációval beilleszteni az adott társadalmi termelés és tevékenységek rendszerébe úgy, hogy azok működése optimális legyen az adott gazdasági,

társadalmi viszonyok és feltételek között (Káposzta, 2007, 2015). Az irányzat elméleti gyökerei a generatív növekedési koncepcióban rejlenek, amiben az fogalmazódik meg, hogy a régiók autonóm fejlődési teljesítményéből, kapacitásából levezethető, sőt generálható a nagyobb területi egység növekedése, míg a komparatív előnyökre épülő regionális gazdaságfejlődés az aggregált növekedés térségekre bontott elosztásaként értelmezhető. A regionális potenciálok, mint endogén erőforrások roppant széles skálán mozognak. Kiinduló feltételezés lehet az „egyes településekben, térségekben található földrajzi, környezeti, történelmi, kulturális, társadalmi, gazdasági tényezők együttes rendszerének értelmezése és az ezen értéktartományok aktivizációját befolyásoló tényezők” (Rechnitzer, 1998) meghatározó szerepet jelenthetnek az adott területi egység modernizációs pályára állításában. Az egyes endogén tényezők közvetve vagy közvetlenül is befolyásolhatják az élet minőségét, így szoros kapcsolatban vannak a jó kormányzás rendszerével, így megtalálhatók a másik megnevezett fakorban, vagy éppen az adott potenciál-komponensek egymásra hatása révén alakul ki. A földrajzi potenciálban már meghatározódnak egy-egy térség piaci lehetőségei, vagy kapcsolatai. Ezzel a faktorial jellemezhetjük a közlekedési, a kommunikációs infrastruktúrát, annak viszonyait és korlátait (Káposzta-Tóth, 2014). A térség munkaerő-potenciálja már megjelenik a népesség összetételében, de behatárolja a szocio-kulturális adottságokat is, és kihat a tőkeállományra, annak aktivitására. A településállományban rejlő adottságok fellelhetők ugyanúgy a tőke potenciálban, de az infrastrukturális rendszerekben is, és visszahatnak a munkaerőre, a humán dimenziókra. Látható, hogy ezen endogén tényezők önmagukban is értelmezhetők, de kölcsönös meghatározottságaik révén összefüggnek egymással, sőt bizonyos társadalmi, gazdasági körülmények között megindíthatnak aktivizációs folyamatokat, kiválthatják vagy magukban hordozhatják az adott tér megújításának lehetőségét. A területi potenciálok összekapcsolódhatnak, így közöttük kialakulhatnak egymásra épülések, olyan szövevények, amelyek újabb aktivizációs tereket nyithatnak meg és más, további endogén forrásokat alakíthatnak ki.

A területi potenciál tehát egy-egy térség endogén forrásainak összessége. Ezek az adottságok megmaradtak, elrejtöztek vagy parlagon heverték a korábbi gazdasági kapcsolatokban és fejlesztési modellekben. Ezek összekapcsolása, rendszerük értelmezése és a fejlesztésekbe történő bevonása meggyőződésem, hogy a jó kormányzás feladata. A megváltozott körülmények között természetesen megfelelő exogén hatásokra aktivizálhatók, hordozói lehetnek a térségek megújításának. Egymás közötti kapcsolataik, átfedéseik és hálózataik új dimenziókat kínálnak a regionális fejlesztésben, ha a dinamikus kölcsönhatások exogén tényezőkkel erősödnek meg, azaz a szinergiák révén a térségi megújítás új fejlődési pályát alakíthat ki.

Az endogén források szerepe a helyi gazdaság és a közigazgatás fejlesztésében

A helyi gazdaság, a gazdaságnak azt a legalsó működési szintjét jelenti, ahol a termelés és a fogyasztás közvetlenül összekapcsolódik. A gazdaságnak ez a típusa egyszerre tradicionális, mert a világ számos pontján máig létezik és újszerű, mert egyre inkább újra felfedezik, mint a fogyasztói társadalom alternatíváját, illetve a gazdasági nehézségekkel küzdő térségek gazdasági fejlesztésének egyik eszközét (Porter, 1998, 2000). A történelemben a lokális gazdaságot alapvetően a helyi viszonyok határozták meg, nem volt jellemző az áruk nagy távolságra való szállítása, a termelés, a feldolgozás és a fogyasztás térbeli elkülönülése. A gazdaság helyi viszonyainak újraszervezésében alkalmazható a vállalkozásosztönzés, a vállalkozások közötti együttműködés, a lakosság vásárlói tudatosságának erősítése, a közvetlen termelői-fogyasztói kapcsolatok elősegítése, továbbá közösség-szervezési akciók, annak tudatosítására, hogy az emberek maguk is sokat tehetnek saját környezetük gazdasági talpra állításáért. Kifejezett cél, hogy az adott gazdasági tevékenység eredményei helyben hasznosuljanak, akár mint megvásárolható termék, elérhető szolgáltatás, vagy mint munkahely

és jövedelem, amiben jelentős szerep jut az önkormányzati, közigazgatási rendszernek (Káposzta-Tóth T, 2014). Vagyis a helyi gazdaságfejlesztés nem egyszerűen helyi, hanem helyi érdekű gazdaságfejlesztés, melyben a jó kormányzás kapcsolatrendszere fontos tényező. A helyi piacot kívánja a helyi vállalkozások és gazdasági tevékenységek ösztönzésével támogatni, a helyi közösség érdekében. Célja tehát nem kizárólagosan gazdasági, hanem meghatározóan közösségi és társadalmi: a helyi lakosság életminőségének javítása, nem pedig a bármi áron történő profitmaximalizálás. Ezért – szemléleti és módszertani megközelítésére egyaránt utalva – helyi közösségi gazdaságfejlesztésnek is nevezhetjük. Ideális esetben a helyi gazdaságfejlesztő tevékenység helyi kezdeményezésként valósul meg, de kezdetben külső beavatkozás, szakértelem szükségessé válhat. Ez annak függvénye, hogy az adott térség rendelkezik-e rátermett és elhivatott szakemberekkel, akik „motorjai” lehetnek a folyamat beindításának, szervezésének, illetve rendelkezésre áll-e elegendő bizalmi tőke, ami a helyi közösség aktivizálásához elengedhetetlen (Porter, 1998, 2000). Ez a helyi piac „helyi mezőgazdasági termelőket, kézműves mestereket, kisiparosokat, kiskereskedőket” igényelt, így biztosította a foglalkoztatást. A helyi gazdaság fellendítésének, fejlesztésének tehát napjainkban is kiemelkedő jelentősége van. Számos előny – köztük környezetvédelmi, gazdasági, társadalmi szempontok – indokolják a versenyképes helyi gazdaság megteremtését, amiben meggyőződésem, hogy a jó kormányzás rendszere, és szerepe megkerülhetetlen.

Mai gazdasági rendszerünket tekintve a helyi gazdaság és a helyi gazdaságfejlesztés a gazdaságnak azt a legalsó működési szintjét jelenti, ahol a termelés és a fogyasztás közvetlenül összekapcsolódik, tehát a lokális térben. Ez a típusú helyi gazdaság egyszerre tradicionális, mert a világ számos pontján máig létezik, és újszerű, mert újra felfedezik, mint a fogyasztói társadalom alternatíváját. Egészen a modern korig a gazdaságot alapvetően a helyi viszonyok határozták meg. A mainál lényegesen kevésbé volt jellemző az áruk nagy távolságra való szállítása, a termelés, a feldolgozás és a fogyasztás térbeli elkülönülése. Az egyének megélhetése fokozott mértékben épített az önellátásra (Lengyel, 2010). Vidéken az emberek élelmiszer-szükségletük jelentős részét maguk állították elő. Ez a helyi piac helyi mezőgazdasági termelőket, kézműves mestereket, kisiparosokat, kereskedőket igényelt, így biztosította a foglalkoztatást. Ezzel szemben ma helyben is többnyire külső, globális meghatározottság érvényesül. A „helyi piac” a gazdaság globalizálódása miatt egyre kevesebb vállalkozást tart el. A helyi termelők, vállalkozók termékeiket nagyrészt településükön, térségükön kívül értékesítik, a helyi piacon jellemzően a máshonnan – gyakran igen távolról – szállított áruk forognak (Goda-Tóth, 2013). Ennek egyszerre oka és következménye, hogy sok, ún. „hátrányos helyzetű”, leszakadó településen szinte eltűnt a helyi gazdaság, csak néhány vállalkozásra, boltra korlátozódik, miközben sok ember munkajövedelem nélkül él, ennek következtében fogyasztása alacsony. Mindezen összefüggések is jól mutatják a helyi közigazgatás rendszerszervező feladatát. Mindezek lapján a helyi gazdaságfejlesztésben kitüntetett szerepet kap az együttműködés. Egyik legfontosabb jellemzője, hogy keretében a helyi szereplők (gazdaság és társadalom) együttműködnek a helyi gazdasági tevékenységek ösztönzése érdekében, olyan akciókat hajtanak végre, amelyek a helyi adottságokhoz illeszkednek, a helyi erőforrásokra építenek, meglévő és az új helyzetekből következő új helyi keresletek kielégítésére törekszenek (Káposzta-Tóth, 2014). A vállalkozói szféra, az önkormányzatok és a helyi közösség közös gondolkodása és közös akciói segíthetik elő, hogy a speciális helyi adottságokra építve a közösség képes legyen a változó helyi és külső körülmények között megőrizni saját értékeit és lehetőségeit. Ez egyben alkalmazkodóképességének javulását is jelenti. Ugyanakkor ez minden esetben egy kezdeményező („pro-aktív”) alkalmazkodás, mely során a helyi értékek, hagyományok, erőforrások megőrzése és fenntartható használata, valamint a helyi lakosság igényeinek,

szükségeinek kielégítése úgy történik, hogy az hosszú távon összhangban van a környezeti, társadalmi és gazdasági fenntarthatóság követelményeivel.

Az együttműködés térségi dimenzióban is megfogalmazható: *Miért szükséges a globális világban a lokális gazdaság fejlesztése?* A lokális piacok a globalizáció negatív következményeinek ellensúlyozására, kivédésére alkalmasak a helyi ellátó rendszerek, melyek a termelő és a fogyasztó minél közvetlenebb és rövidebb értékesítési-fogyasztási kapcsolatára épülnek. A Magyarországon egyre több helyen alulról szerveződő helyi piac, illetve helyi ellátást célzó kezdeményezések azt mutatják, hogy megfelelő szervezéssel biztonságossá tehető az áruk értékesítése, kiszámíthatóvá téve a termelést, az ellátást és az e tevékenységekből élő családok megélhetését. A vidéki térben talán a legnagyobb hangsúllyal a helyi élelmiszertermékek íz- és zamatanyagokban gazdag, jó minőségű termékei kerülnek előtérbe, melyek keresettek mind belföldön, mind külföldön, mégis az import áruk egyre nagyobb térnyerését, a hazai termékek visszaszorulását tapasztaljuk. Ezen tényezők is egyre inkább szerepet kapnak a vidékbiztonság erősödésében. A helyi, illetve közvetlen értékesítés, a közvetlen termelői-fogyasztói kapcsolatok, a kistermelői, helyi feldolgozás megteremtése még kevésbé jellemző Magyarországon, így az önkormányzatok szervezői munkáját fontosnak tartom, hiszen a decentralizált élelmiszergazdaságnak számos előnye van: a helyben megtermelt élelmiszer (zöldség, gyümölcs) frissebb (a betakarítás/szedés a fiziológiai érés állapotában történik), kevesebb feldolgozást és tartósítást igényel, így tápanyagtartalmát jobban megőrzi és egészségesebb. A változatosabb, polikultúrás helyi élelmiszertermelés nagyobb tűrőképességgel rendelkezik a környezeti stressz hatásokkal szemben, valamint kevésbé fenyeget a nagyobb mértékű szennyeződések bekövetkezése. A helyi specialitások nem csupán az élelmiszer- és étkezési monokultúra káros hatásait ellensúlyozva egészségügyi szempontokból előnyösek, hanem gazdaságélénkítő hatásuk is jelentős (Káposzta-Tóth T, 2014).

Adódik a kérdés: *Gazdaságilag van-e életképes helyi gazdaság a jelenlegi globálissal szemben?* A válasz nyilván nagymértékben függ a gazdasági környezettől (támogatások, szabályozások), de a teljes életciklus elemzések eredményei sok esetben alátámasztják az alternatív gazdasági, termelési rendszerek előnyeit. A helyi gazdaság támogatása, a munkahelyek megőrzése és újak teremtése révén a vidékfejlesztés fontos eszköze, emellett a lakosságmegtartó képességét is jelentősen segítheti (Swinburn-Goga-Murphy, 2004). A legjelentősebb közösségi gazdasági előny a lokális multiplikátor hatás, amely elsősorban a hátrányos helyzetű térségek fejlődését segíti azáltal, hogy a megtermelt jövedelem nagy része a helyi közösségekben marad, és újabb jövedelemtermelést indukál, ezzel segíti a helyi jó kormányzás célrendszerének megvalósulását. A helyi gazdaság fejlesztése a szociális kapcsolatokat és a szolidaritást is erősíti. A fenntartható lokális gazdaság fő alkotóeleme a helyi, tradicionális gazdálkodási ismeretek (a fenntarthatóság mintáinak) megőrzése és az aktuális helyzetben, legjobban hasznosíthatók gyakorlati alkalmazása a széles körű közösségi erőforrásokra (természeti, gazdasági, kulturális, politikai, társadalmi, egyéni) alapozva. A közösségek erősítése az életképes helyi gazdaság kialakításának, újraszervezésének kulcsa, ugyanis a gyenge közösségek kiszolgáltatott társadalom kialakulását okozzák, amelyre a fokozott társadalmi igazságtalanságok és szociális-gazdasági feszültségek, konfliktusok a jellemzőek, amelyek egy körfolyamat eredményeként gátolják a társadalmi tőke növekedését (Todaro-Smith, 2006), így nehezíti a jó kormányzás feladatának ellátását. Összességében a helyi gazdaságfejlesztésnek számos pozitív hatása van, amelyek területfejlesztési és vidékfejlesztési jelentőséggel bírnak:

- helyi vállalkozói tevékenységet generál
- munkahelymegőrző- és teremtő szerepe van
- mozgósítja a helyi közösséget, bővíti a helyi együttműködési hálót

- a helyi erőforrások fenntartható használatához vezet
- erősíti a helyi identitást és lokálpatriotizmust
- a település népesség-megtartó erejét növeli, élhetőségét javítja
- megújítja a város-vidék kapcsolatokat.

Helyi termékek gazdasági hasznossága

A helyi gazdaságfejlesztés lokalitásának előnye mellett érdemes egy kis kitérőt tennünk a helyi termékek irányába. Napjainkban a helyi gazdaságfejlesztés talán legdivatosabb és legismertebb eszköze a helyi termékek előállításának és fejlesztésének, valamint ehhez kapcsolódóan, de esetünkben kissé külön, önálló eszközcsoportként kezelve a helyi termékek értékesítésének és promóciójának tevékenységei (Kajner, 2009). A helyi termékek előállításának ösztönzése elsősorban a térség lakosságának ellátását szolgálja, de a beavatkozások az értékesíthető termékek fejlesztését is célozhatják (Lengyel-Deák, 2002). Ehhez szükséges a helyi adottságok, hagyományok figyelembevétele, a helyi értékek és készségek feltárása, értékkataszter, értékléltár készítése, melyek elkészítésében, folyamatos bővítésében rendkívül nagy szerep hárul a jó kormányzás inzézmenyrendszerére. Szükséges lehet a helyi értékek, potenciálok fejlesztése és védelme (például natúrpark keretein belül), valamint a helyi húzó ágazatok azonosítása (pl. piackutatás, SWOT elemzés). A helyi termékek fejlesztése során kiemelkedő jelentőségű az értékláncok alapján történő szerveződés elősegítése, amely a promóció és értékesítés elősegítése mellett kiterjed a feldolgozás, raktározás, szállítás tevékenységeire is (Tóth, 2018).

A beszállítói és felvásárlói hálózatok, együttműködések elősegítése kulcstényezője a folyamatnak. Számos további intézkedés lehetséges a helyi termékek értékesítésének támogatására, a helyi piacok, piaci infrastruktúra, piaci szolgáltatások fejlesztésétől kezdődően a felvásárlói körök kialakításán keresztül helyi termékek arculati fejlesztéséig, a helyi termékek mintaboltjának (helyben vagy közeli városokban, esetleg az interneten) kialakításáig, vagy helyi termék polcok felállításáig az áruházakban (Lengyel, 2010). Ide sorolható továbbá a marketing eszközök széles körű alkalmazása, a helyi termékbemutatók falunapokon, fesztiválokon, vásárokon, továbbá a látogatható mintagazdaságok kialakítása. Utóbbiak előnye, hogy a helyi termékek megvásárlásának ösztönzésén túl hozzájárulnak a helyi értékek, gazdálkodási hagyományok megőrzéséhez, a helyi kötődés, identitás erősítéséhez, és a turisztikai potenciált is javíthatják (Káposzta-Tóth T, 2014). A vidékies térségekben a direkt és online marketing lehetőségei kiemelkedő jelentőséggel bírnak. A vidéki és elmaradott területeken az önellátástól és az östermeléstől az értéklánc magasabb szintjei felé való fokozatos elmozdulás elősegítése, a tájegységenként diverzifikált agrárgazdaság kialakítása elősegítheti a minőségi, piacképes helyi termékek előállítását, helyi márkák kialakítását. A szállítási költségek és a szállítás környezeti terheinek minimalizálása céljából ösztönzendő a helyi piac ellátása.

Mindezek alapján fontos tényezőnek gondolom a vidék gazdaságában a helyi piacok kialakulását, a helyi értékesítésre irányuló kezdeményezések megvalósulását, az ezeket elindító helyi együttműködések, a helyi értékesítést magában foglaló helyi gazdaságfejlesztési stratégiák megfogalmazását. A kialakuló gazdaságfejlesztési stratégiák megvalósulásához szükséges a helyi termelési kapacitás, a helyi igények, értékesítési lehetőségek felmérése, a termelési és értékesítési folyamatok összekapcsolása (szövetkezetek, éttermek, közétkeztetés, önkormányzatok együttműködései), a termelés tervezhetősége. Továbbá fontosnak tartom a helyi piacok, vásárok, pavilonos értékesítés lehetőségének biztosítása mellett, a helyi termék védjegyrendszerek bevezetését, a helyi termékekkel kapcsolatos szemléletformálást. Úgy gondolom, hogy szervezett, nyomon követhető, kistérségi szintre épülő, országos termelési,

feldolgozási, logisztikai, értékesítési stratégia, rendszer kiépítése fejlődést adhat egy adott terület gazdaságának, ezzel is jelentősen segítve a jó kormányzás stratégiai feladatrendszerét. Véleményem szerint ösztönözni szükséges a helyi termékekre, termelésre alapozódó kistermelői, kisléptékű feldolgozó kapacitások létesítését, fejlesztését, összekapcsolva a családi gazdaságok erősítésével és a helyi értékesítés fejlesztésével. Cél a hozzáadott érték növelése és a bevételek helyben, arányos mértékben a gazdálkodóknál tartása, ezzel is fejlesztve a lokális életteret.

Összefoglalás

Mindezek alapján jól látható, hogy a vidék gazdasági fejlesztése nem nélkülözheti a lokális gazdaság szereplőinek együttműködését. Ezen szereplők gazdasági, oktatási, szolgáltatási rendszere mellett a helyi önkormányzati rendszer, a jó kormányzáshoz tartozó egyéb közigazgatási szervezetek közös együttműködésével, az EU és a hazai támogatási források ésszerű és okszerű stratégiai tervezésével kidolgozható egy olyan fejlesztési modell, ami a fenntartható gazdaság minden feladatát képes lesz ellátni. Ebben a helyi, meghatározó társadalmi szereplő, a helyi hősök a vállalkozások és az önkormányzatok szoros együttműködésére lesz szükség.

Köszönetnyilvánítás

„A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem és a Szent István Egyetem együttműködésével készült.”

Felhasznált irodalom

1. Egri Zoltán-Kószegi Irén Rita (2018): A gazdasági-társadalmi (komplex) térszerkezet kelet-közép-európai képe. TERÜLETI STATISZTIKA 58:(1) pp. 27-56. (2018)
2. Egri Zoltán (2017): Települési egészséggyenlőtlenségek a gazdasági fejlettség triadikus felbontása alapján. STUDIA MUNDI - ECONOMICA 4:(3) pp. 32-44. (2017)
3. Enright M. J. (1998): Regional Clusters and Firm Strategy. In Chandler et al. (szerk.): The Dynamic Firm: The Role of Technology, Strategy, Organization, and Regions. Oxford University Press, New York, 315-342
4. Goda P.-Tóth T. (2013): Pókháló- entrópia, mint új rendszervizsgálati megközelítés a területi elemzésekben. TERÜLETI STATISZTIKA 53:(2) pp. 169-189. (2013)
5. Kajner P. (2009): Helyi termelés, helyi fogyasztás, helyi termékek egészségesen! SZÖVET.
6. Káposzta J. szerk. (2007): Regionális gazdaságtan. Tankönyv. DE Kiadó Debrecen, 2007. ISBN 978-963-9732-79-7. 300 p.
7. Káposzta, J.-Nagy, A.-Nagy, H. (2013): Tourism infrastructure index and the distribution of development funds in statistical regions of Hungary Agrarnyi Vestnik Urala / Agrarian Bulletin of the Urals 2013:(12) pp. 80-83. (2013)
8. Káposzta, J.-Nagy, A.- Nagy, H. (2014): Efficiency of Hungarian regions in using the development funds for touristic purposes. Regionalnaja Ekonomika: Jug Rossii / Regional Economy: The South of Russia 4:(6)pp. 33-39. (2014)
9. Káposzta J.-Tóth T. (2014): Regionális és vidékfejlesztési ismeretek. 168 p. Gödöllő: Szent István Egyetemi Kiadó, 2014. ISBN:978-963-269-402-3
10. Káposzta J. (2015): A vidékgazdaság fejlesztési kérdései a XXI. században In: Bíró A Zoltán, Gyetvai Árpád, Magyar Ferenc (szerk.) Kreatív fiatalok - innovatív vidék:

- Sikeres helyi fejlesztési gyakorlatok a Székelyföldön. 188 p. Csíkszereda: Státus Kiadó, 2015. pp. 13-22. (Új utakon a tehetséggondozás VI.) ISBN 978-606-661-040-7
11. Kozári József (2003): A mezőgazdasági szaktanácsadás finanszírozása a nyugat-európai országokban. *GAZDÁLKODÁS* 47:(5) pp. 67-71. (2003)
 12. Kozári József-Tóth Krisztina (2011): The role of extension in the technical improvement of agricultural enterprises. *NAUKOVIJ VISZNYIK* 168:(3) pp. 34-39. (2011)
 13. Kulcsár László-Kozári József (1998): A vidékfejlesztés új stratégiája Magyarországon. *GAZDÁLKODÁS* 42:(4) pp. 11-21. (1998)
 14. Lengyel I. (2010): Regionális gazdaságfejlesztés. Versenyképesség, klaszterek és alulról szerveződő stratégiák. Akadémiai Kiadó, Budapest.
 15. Lengyel I.-Deák Sz. (2002): Klaszter: a helyi gazdaságfejlesztés egyik sikeres eszköze. In Buzás, N.-Lengyel, I. (szerk.): Ipari parkok fejlődési lehetőségei: regionális gazdaságfejlesztés, innovációs folyamatok és klaszterek. SZTE GTK, JATEPress, Szeged. 125-153.o.
 16. Nagy, H.- Káposzta, J. (2010): Social and regional aspects of the structural and Cohesion Funds in the new EU member states between 2007-2013. In: Peter Bielik (szerk.): Economics, Social Policy and Citizenship in the European Union – Evidence of V4 Countries and Perspectives for Ukraine. 258 p. Nitra: Slovak University of Agriculture, Faculty of European Studies and Regional Development, 2010. pp. 148-167. ISBN: 978-80-552-0448-2
 17. Oláh I. - Ritter K.- Tóth T. (2013): The role of local communities in the disadvantaged rural areas In: Szendrő Katalin, Soós Mihály (szerk.) Proceedings of the 4th International Conference of Economic Sciences. 595 p. Kaposvár: Kaposvár University, 2013. pp. 547-553. (ISBN: 978-963-9821-62-0)
 18. Porter M. J. (1998): Clusters and the New Economics of Competition. *Harvard Business Review*, Nov-Dec. 77-90. o. (magyarul: Regionális üzletági központok – a verseny új közgazdaságtana. *HARVARD BUSINESS manager*, 1999/4. 6-19. o.)
 19. Porter M. J. (2000): Location, Competition, and Economic Development: Local Clusters in a Global Economy. *Economic Development Quarterly*, 1, 15-34. o.
 20. Rechnitzer J. (1998): Területi stratégiák. Dialóg Campus, Budapest-Pécs.
 21. Swinburn, G.–Goga, S.–Murphy, F. (2004): A helyi gazdaságfejlesztés kézikönyve.
 22. Területfejlesztési füzetek (2), a helyi gazdaságfejlesztés. NFM, NGM VÁTI Budapest, 2010. ISBN: 978-963-7380-21-1
 23. Todaro, M. P.–Smith S. C. (2006): *Economic Development*, Addison Wesley, Boston.
 24. Tóth T. (2018): Gazdaságfejlesztési lehetőségek a jól működő településeken. *STUDIA MUNDI – ECONOMICA* 5:(1) pp. 59-67. (2018)
 25. Tóth, T. (2008): Applying Methods and Processes Used in Regional Planning and Analysis to Regional, Rural and Small Area Development In: Peter Bielik, Bogdan Klepacki, Sergii Kvasha (szerk.) *AGRICULTURAL MARKET AND TRADE: Evidence and perspective of V4 Region and its Neighbour – Ukraine*. 157 p. Warsaw: Editorial House Wies Jutra, 2008. pp. 105-119. (ISBN:83-89-503-62-x)
 26. Molnár Cs.-Tóth G.-Kincses Á. (2009): A fürdőfejlesztések hatásai Kelet-Magyarországon. *TERÜLETI STATISZTIKA*, 11: pp. 597-614. (2009)
 27. Remenyik Bulcsú-Molnár Csilla-Tóth Géza-Sóvári Katalin (2013): A tóturizmus helyzete Magyarországon. *AGORA: A BGF KVIFK KULTURÁLIS – TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA*, 2013. (10) pp. 90-105.

A JÓ KORMÁNYZÁS REGIONÁLIS ÖSSZEFÜGGÉSEI A VIDÉKI TÉRBEN¹ REGIONAL LINKS OF GOOD GOVERNANCE IN RURAL SPACE

Káposzta József

egyetemi docens

Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Szent István Egyetem

E-mail: kaposzta.jozsef@gtk.szie.hu

Összefoglalás

A vidékgazdasági stratégiák készítése, a tervezés napjainkban új értelmet talált, hiszen a globalizáció térnyerésével számos új tényező került az elemzések látókörébe. Azt is beláttuk, hogy napjainkban egy adott térségen belül a gazdasági változást részben külső erők határozzák meg - melyekre magán a térségen belüli szereplők nincsenek hatással -, részben pedig a helyi szereplők döntései és cselekedetei befolyásolják. Mindezen összefüggések is jól mutatják, hogy a jó kormányzás kialakulásához, működtetéséhez és fejlesztéséhez számos belső és külső tényező együttes kapcsolatrendszerére van szükség. Ebben a tanulmányban azzal a kérdéssel foglalkozom, hogy milyen irányú változás kívánatosak a jó kormányzás kialakításához, illetve feltétlenül szükséges-e változás, azaz mik lehetnek a regionális gazdaságpolitika legfontosabb célkitűzései, melyek segíthetik a vidéki térben a jó kormányzás fejlődését.

Abstract

Preparing strategies of rural economy, planning has found a new meaning nowadays as several new factors have entered the perspective of analyses by the penetration of globalization. We have also recognised that within a given region the economic changes are partly determined by outside factors nowadays - these changes are not influenced by the performers within the region itself -, and are partly determined by the decisions and activities of the local performers. All these links can illustrate well that a combined system of relationships of several inside and outside factors are necessary for the development, for the operation and for the improvement of good governance. The present paper deals with the following questions: what direction of change is desired for the development of good governance; is the change inevitably necessary and what can be the most important goals of regional economic policy, which can help the improvement of good governance in rural space?

Kulcsszavak: jó kormányzás gazdaságtana, regionális gazdaság, vidékgazdaság, térbeliség

JEL besorolás: R10, R11

LCC: HD72-88

Bevezetés

A vidéki gazdaság fejlesztési kérdései manapság kétségtelenül az érdeklődés középpontjában állnak, mivel a területek különbségek csökkentése elsődleges minden nemzeti kormányzat számára, így ennek be kell épülnie a jó kormányzás rendszerébe. Sokan foglalkoznak a területfejlesztés sürgető problémáival, ami már napjainkra a városi élet jellemző problémáit is érintik. Nyugodt lelkiismerettel állíthattuk, hogy a világban a nemzeti kormányok nagyban érdekeltek a területi fejlesztés eredményeiben, nagy ráhatással rendelkeznek ennek a

¹ „A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgáltatás-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem és a Szent István Egyetem együttműködésével készült.”

fejlődésnek a befolyásolásában, és hasonlóan nagy a felelősségük abban, hogy ezt a fejlődést a társadalmilag megkívánt irányba vigyék, mégis kevés olyan kormány van, amely valaha is következetes politikát folytatott volna a területi tervezést illetően (Enyedi, 1993). Mindezek alapján fontosnak tartom a jó kormányzás rendszerének működésében a nemzetközi területi összefüggések gazdasági társadalmi kapcsolatrendszerét is taglalni.

Nagy-Britanniában még a II. világháború előtt világhosszá vált, hogy az északi és a walesi ipari övezetek nyomott gazdasági helyzete megoldhatatlan problémát jelent, és mindennaposak voltak a viták arról, hogy mely nemzeti stratégiák működhetnek, illetve melyek nem. Az 1950-es évektől kezdve némi csaldóttóság figyelhető meg abban, hogy az úgynevezett fejlődő országok támogatás nélkül nem érik utol a fejlettebbeket, még a különféle folyamatos és nagymértékű nemzetközi támogatások ellenére sem. Ráadásul azok a gazdaságstatisztikusok, akik a világ országai közti jövedelemkülönbségeket vizsgálták, úgy vélték, hogy okuk van megkérdőjelezni a konvergencia elkerülhetetlenségét. A jobb gazdasági feltételek és stratégiák iránti vágy egyik alapja az a felismerés volt, hogy folyamatossá válhat a regionális hanyatlás és a térségi gazdasági, társadalmi válság állandósulhat. Az 1960-as évek nagy részében, amikor az európai és tengeren túli társadalmakat egyébként a „bőség társadalmainak” nevezték, a szegénység felé fordult a figyelem. Ma már sajnos kevésbé vagyunk hajlamosak arra, hogy problémásnak tekintsük azokat a térségeket, ahol a gazdasági fejlődés szintje alacsony, vagy ahol a gazdasági, társadalmi tevékenység teljes hanyatlása tapasztalható (Lengyel-Rechnitzer, 2004). Az 1980-as 90-es évek európai gazdaságában bekövetkezett szerkezeti, demográfiai változások ismét felszínre hozták a hagyományos területi különbségeket okozó problémákat. Ezek a változások az észak-, a nyugat- és délnyugat-európai államokban fellendülést, míg a kelet-európai államokban viszonylagos vagy teljes hanyatlást jelentettek. Ugyanakkor vitákat is gerjesztettek azokról a programokról, amelyek kapcsolódtak a területfejlesztés megújításához az „újraiparosításhoz”. E kifejezés mögött egyre inkább az a felismerés rejlett, hogy a nyugat-európai államok területeinek gazdasági bázisát a feszített verseny és a technológiai váltás veszélyezteti. E változások küszöbén szembe kellett néznünk a sürgető problémákkal. Az átmenetet nehéz volt függetleníteni attól a kérdéstől, hogy az átalakulás, Európa egyes területein a helyi gazdasági tevékenység bővülésével, más részein hanyatlással járt. További problémaként került elő, hogy a legtöbb esetben nehéz volt megállapítani a változás okát vagy okait, így az is nehézséget jelentett, hogy megbirkózzunk a következmények hatásaival és új irányzatokat, intézkedéseket tervezzünk.

E regionális problémák nagy részének létezett és a mai napig is létezik egy tisztán városi dimenziója. A XX. század elején a mezőgazdaság gazdasági jelentőségének csökkenése miatt felgyorsult az urbanizáció folyamata és a mezőgazdaság vezető szerepét felváltotta az ipari forradalom. A városi munkanélküliség mind az egyén, mind a közösség számára sokkal szembetűnőbb és nyugtalanítóbb lett, mint a vidéki foglalkoztatás kérdése. Ráadásul a népesség a városokba való hirtelen beáramlása a vidéki területekről a városi szegénynegyedekbe felgyorsította a változást, ez pedig a városrendezés egyéb feladatainak összességével együtt mérhetetlenül megnövelte azon városi területek számát, amelyek külső gazdasági segítséget igényeltek (Lengyel-Rechnitzer, 2008). A közlekedési- és környezetszennyezés problémái (különösen a városi és városkörnyéki területeken), a társadalmi feszültségek növekedése a terület- és az erőforrások ésszerűbb felhasználásának kialakítását sürgették. Az említett problémák Európa nyugati területein leginkább az 1950-es és 1960-as évek során, míg Kelet-Európában a rendszerváltozás és az EU integrációt követően jelentkeztek, amikor is az EU strukturális forrásainak köszönhetően jóformán minden jelentősebb nagyvárosi térség fejlődött, míg a vidékgazdaság leszakadó irányba mozdult el. Mindezek alapján fontosnak tartom, hogy összefüggéseiben vizsgáljam a térségi gazdaság legfontosabbnak tartott gazdaságfejlesztési

modelljeit, hiszen ezek kialakulása, hasznossága jelentősen befolyásolhatja egy adott ország jó kormányzásának stratégiai irányait.

A térbeli gazdaság fejlődési elméleteinek változásai

A gazdasági, társadalmi átalakulások alapján jelentős változási tendencia indult el a térbeli gazdaság fejlődési elméleteiben. Egy-egy régió fejlődését, gazdaságának növekedését számos külső és belső tényező befolyásolja. Nem lehet egyetlen tényezőt vagy éppen tényezőcsoportot kiemelni (Armstrong-Taylor, 2000). Ennek megfelelően nem egy, hanem számos elmélet kísérelte meg értelmezni és magyarázni a regionális növekedést és ezzel együtt a hanyatlás meghatározó faktorait. Számos fontos elméleti összefüggést fogalmaztak meg a *neoklasszikus* regionális növekedés összefüggéseinek feltárásában. Az elmélet fő irányvonalként fogalmazták meg, hogy a különféle termelési tényezők közötti eltérések éppen mobilitásuk révén egyenlítődnek majd ki, azaz a régiók közötti jövedelmi különbségek alapvetően a kiegyenlítődés irányába hatnak. Elsősorban a régiók közötti tényezők mobilitásának elméletként értelmezték ezt a növekedési teóriát (Ács-Varga, 2000). Az elmélet több olyan tényezőt is vizsgált, melynek meglétét alapként feltételezték. Ilyen volt a teljes foglalkoztatottság, a verseny szabadsága, a termelési tényezők akadálytalan áramlása, a régiók közötti szállítási költségek elhanyagolható értéke, az összes régióban közel azonos termelési szerkezet feltétele, az egyes termelési tényezőket a határtermékük szerint értékelik a piacon, illetve feltételezték, hogy a bérszínvonal és a tőke hozadékának nagysága a termelési tényezők felhasználásának mértékétől függ (Altmann, 2010). Ezen teória kellő alapot teremtett a növekedési modellek fejlődésének, hiszen a differenciára gyakorolt hatások elemzése számos esetben – éppen a területi különbségekből fakadó gazdasági/társadalmi differenciáknak volt köszönhető, így az egyensúlyi állapot kialakulása területenként több és több tényező befolyását kezdte vizsgálat alá vonni. Fő kérdésként merült fel, hogy a termelési tényezők mobilitása lehetséges, hogy pont a területek közötti különbségek mélyülését segíti elő és a munkaerő, a tőke, a technológia szabad áramlása egyes régiókat kiemel, másokban pedig elmélyíti a válságot.

A neoklasszikus nemzetgazdasági modellekből fakadó kérdések hatására, a változások elemzése következtében került levezetésre a *regionális növekedési modell*, így a modellben megfogalmazott alkalmazott gazdasági megszorítások, térbeli differenciákra gyakorolt hatásuk is szükségszerűen elfogadásra, adaptálásra kerültek. Míg a nemzetgazdaság zártabb rendszerében jól értelmezhető és jobban magyarázható a teljes foglalkoztatás, a szabad verseny, vagy a termelési tényezők közötti korlátlan mobilitás, addig a regionális dimenzióban ezek az összefüggések nehezen írhatók le (Capello, 2007). A termelési tényezők kihasználásában jelentős eltérések vannak az egyes régiókban – ez is az egyik alapja a területi különbségek növekedésének -, illetve a területi piacon jelenlévő monopóliumok számos gazdasági ágazatban akadályozzák a tényezők korlátlan és szabad áramlását. A tőke és a munkaerő mozgása sem magyarázható csupán a bérszínvonal és a tőkehozadékok eltérő különbségeivel (Bajmócy, 2011). A regionális gazdasági vizsgálatok éppen azt bizonyították, hogy a munkaerő migrációját nem egyszerűen a reálbérekben meglévő különbségek motiválják, hanem olyan kiegészítő tényezőktől is függnék, mint a munkahely kínálata, annak szerkezete, a létfenntartási költségek nagysága, a városiasodás foka, a lakásárak és a bérleti díjak nagysága, vagy éppen a szabadidő eltöltésének lehetőségei, sőt az elérhető társadalmi pozíció jellege is.

Mindezekből is jól látható, hogy a lakosság számára fontos területi tényezővé vált az urbanizáció fejlődési motivációja. A XX. század elején, amikor Európában számos vidéki körzetre a népesség csökkenése lett jellemző, további problémák váltak szemmel láthatóvá. A fejlődő területeken, ahol a közszolgáltatások minden fajtája iránt növekedett az igény, az

önkormányzatok hatáskörébe tartozó fő bevételi források (helyi szinten elsősorban a helyi adókra, pl. iparüzési adóra, nemzeti szinten a támogatási forrásokra gondolok) gyakran nem tudtak lépést tartani a növekvő igényekkel. Felmerült a kérdés, hogy az igények teljesítéséhez növelni és átcsoportosítani kellene a helyi adókat, de jogosan tartottak attól, hogy a nagyobb adóterhek elriasztják vagy meggátolják az üzleti befektetéseket és ezzel hátrányba kerülhetnek a dinamikus fejlődő térségek, így a *beruházás-vezérelt elméletek* kerültek előtérbe. Az elmélet szerint minden beruházásnak előrecsatoló hatása van, amely a kapcsolódó ágazatokban történő további feldolgozása miatt következik be, hiszen minden gazdasági fejlődés újabb beruházásokat fog generálni (Lengyel-Rechnitzer, 2004, 2008). Ugyanakkor vannak visszacsatoló hatásai is, amelyek a beruházáshoz és az általa megindított termeléshez szükséges áruk, szolgáltatások iránti keresletben érvényesülnek, hiszen a megtermelt többletjövedelem elköltése jelentős gazdasági fejlődést eredményezhet. Ez a hatás érvényesülhet a kereslet növekedésében, hiszen a beruházás következményeként keletkezett jövedelmek fokozzák az áruk és a szolgáltatások iránti keresletet, ami viszont további befektetéseket válthat ki. Természetesen ezek a beruházások még nagyobb hatást fejthetnek ki, ha technológiai fejlesztéseket is generálnak, hiszen egy korszerű, modern technológiával működő üzem telepítése hozzájárulhat a munkaerő-állomány képzettségének növeléséhez, s ezáltal újdonságfogadási képességének bővítéséhez, ami például kapcsolódó kisüzemek létrehozását, az oktatás színvonalának növekedését is eredményezheti. A beruházások egy-egy térségben hatnak az infrastrukturális ellátottságra, a települések közszolgáltatásainak színvonalára, intézményi ellátottságára, így az államtól és a helyi kormányzatoktól újabb befektetéseket válthatnak ki, amelyek azután ismét serkentőleg hatnak a kapacitásokra, a jövedelmekre, s komplementer effektusaik révén további növekedési folyamatokat indíthatnak meg.

Mindezen összefüggések jól mutatják, hogy a gazdasági fejlődés térbeli hatásai, mind gazdasági, mint jóléti összefüggésekben fontos tényezői a területfejlesztésnek, így a területi eloszlásban is számos komplementer hatást okoznak, melyek hatására létrejönnek *növekedési és erőforrásvesztő* térségek. Ezen térségek vizsgálata, gazdaságuk fejlesztésének stratégiai irányi fontosak egy jó állam működési rendszerben, hiszen a központi irányítás tudja ezeket komplexen befolyásolni. Ennek megfelelően a növekedési régiókban a lakosság jövedelmi szintje meghaladja az országos átlagot, a fejlődés dinamikus, a befektetések volumene folyamatosan emelkedik, a lokális iparban számottevő az exporttöbblet, a régió gazdasági potenciálja a termelési tényezők folyamatos beáramlását eredményezi (Fenyővári-Lukovics, 2008). Az erőforrásvesztő régiókban viszont a gazdasági potenciál fokozatosan szűkül, a termelés volumene csökken, az ipari beruházások visszaesnek, valamint a mobil termelési tényezők kiáramlanak a térségből. A munkaerő elvándorlása szelektíven megy végbe, elsőként a fiatal, innovatív és aktív népesség vándorol el, majd követik őket a területen működő szolgáltatások is. A regionális különbségek állapota, változásuk iránya és sebessége függ az adott nemzetgazdaság fejlettségétől is, így a jó kormányzás rendszerét működtető nemzeti kormányzatoknak rendkívüli a felelősségük a területi különbségek kialakulásában, annak kezelésében. Hosszú távon a különféle politikai megfontolások, az irányított gazdasági fejlesztések következményei, de a társadalmi effektusok miatt is regionális politikai intézkedések születnek az erőforrásvesztő térségek fejlesztésére (Káposzta, 2007, 2009). Mindezek azt mutatják, hogy a hosszú távú fejlődés során megkezdődik a kiegyenlítődés a térségek között, megindul a különféle, de döntően állami eszközökkel az erőforrások áterelése a fejletlen térségekbe, s ezzel a jövedelmezőségi és a komplementer hatások gerjesztése. Természetesen rövid távú hatásokról nem beszélhetünk, hiszen ilyen irányú területfejlesztési komplex hatásokat csak emberöltőkben vizsgálhatunk. Egy tényezőt viszont fontos megfogalmaznom, miszerint nincs lineáris összefüggés a növekedés és az erőforrásvesztés között, hiszen a tapasztalatok szerint az erőforrásvesztő területeket fejlődési pályára állítani

jóval több időbe kerül, mint a leszakadás kialakulásának ideje. A jellemzően hanyatló kelet-európai régiókban a szolgáltatások iránti igény nem a népesség fogyatkozásával arányosan csökkent, hiszen a fizetőképes kereslet rohamos visszaesésével a szolgáltatások exponenciálisan csökkentek. Fontos megjegyezni, hogy gyakran ezekre a régiókra jellemző előregedő társadalom tagjai, a legjobban helyhez kötött emberek azok, akik leginkább igénylik a közszolgáltatásokat (Varga, 2009). Ez a probléma, valamint a meglévő infrastruktúra - az utak, a hidak, víz, gáz, elektromos- és a csatornahálózat - fenntartásához szükséges anyagi eszközök csak még inkább emelik az költségeket, ami a szerkezeti átalakítás miatt megviselt területeket még hátrányosabb helyzetbe hozta. Leginkább megfigyelhető e tendencia a 2004-ben EU-hoz csatlakozott kelet-európai országok keleti határvidékén lévő, a „keleti-falban” elhelyezkedő régiókban. Az infrastrukturális fejlesztések hatására megvalósult szolgáltatások árát kifizetni tudó társadalmi réteg jellemzően jelentősen csökkent, ami további társadalmi, gazdasági feszültségekhez vezetett. Így napjainkra az adókból befolyt közpénzek és az EU strukturális forrásaiból területfejlesztésre érkező támogatások igazságos és hatékony elosztása vált talán a legfontosabb kérdéssé és egyben az egyik legnagyobb feladattá is.

A beruházás-vezérelt elméletek továbbfejlesztési irányai a beruházások piaci irányultságai felé mozdultak el és így alakultak ki az *exportorientált fejlesztési modellek*. Az elméletek abból indultak ki, hogy egy régió gazdasági növekedése döntően az exportra termelő ágazatok számától és azok fejlődésétől függ, vagyis a fejlesztés meghatározó forrása a régió gazdasága iránt jelentkező interregionális kereslet. A modell szerint egy régióban a korlátozottan rendelkezésre álló nyersanyagok, illetve az ezekből előállított késztermék exportja a magasabb fejlettségű térségek felé teremtheti meg a gazdasági fejlődés alapját. Hiszen az exportból keletkezett bevételek részben az infrastruktúra fejlesztésére, részben pedig az exportbázis kiszélesítésére és annak termelési feltételei javítására szolgálhatnak (Nemes Nagy, 1998). Mindezekhez beruházási eszközöket és különféle szolgáltatásokat a régió kívüli piacról szereznek be, de a regionális piacon is keresletet indukálhat az export fokozása. Az exportra termelő ágazatokban külső és belső megtakarítások jönnek létre, amelyek aztán gyorsítják a növekedési folyamatokat. A gazdaság fejlődése következtében keletkező többletjövedelmek növekedése meghaladhatja az exportgazdaság fejlődésének felszívó hatását, így olyan ágazatok letelepedését is eredményezhetik, amelyek a regionális piacok ellátását szélesítik. A térségi keresletre épülő üzemek növelik a belső megtakarításokat, ami fokozza a regionális ipar versenyképességét, döntően a régió kívüli piacokon, egyben lehetővé teszi az exportstruktúra tágítását (Danson–Lloyd–Hill, 1997). Az exportbázis diverzifikációs folyamatok következtében a régió jövedelme erőteljesen emelkedik és megindulhat a régió belüli jövedelmek körforgása. Ezen jövedelmek egy része a térségen kívül realizálódik, illetve az exportágazatokban jelentkező áru és szolgáltatások importjának fedezését biztosítja. Másik része viszont a régióban marad, emelve ezzel a regionális gazdaság termelését, annak jövedelmezőségét. Ennek következtében a regionális gazdaság ágazatainak termelése, jövedelme növekszik, s a régió belüli olyan multiplikátor hatások indulnak meg, amelyek újabb és újabb pótlólagos szolgáltatásokat, jóléti beruházásokat, többletjövedelmeket eredményeznek, ezzel is segítve a jó kormányzás stratégiájának megvalósulását.

Természetes dolog, miszerint e kiegyenlítődé, egyensúlyi állapot irányába ható elméletek mellett kialakultak ezek ellentétei is, amiket összefoglalóan *polarizációs elméleteknek* nevezünk, melyek a fejlődési különbségek kiszélesítésében, a divergenciák előtérbe kerülésében látják a területfejlesztés főbb összefüggéseit. Az elméletek alapjai abban rejlenek, miszerint a belső növekedési tényezők a régiók között eltérnek, így a régiók között erős függőség alakult ki a növekedési tényezőkben (Krugman, 1994). Az elméletek követői a fellépő egyensúlytalanságok által indukált körforgásokban létrejött halmozott, áttételes fejlődési

folyamatokban, mint az ágazati és regionális polarizációban látják a fejlődés hordozóit, ami aztán egyensúlytalanságok sorozatán keresztül jelentkeznek. Az elmélet követői az ágazati polarizáció eredetét az innovációk értelmezésével, azok gazdaságmegújító hatásaival magyarázzák a regionális növekedést. Napjainkra legnagyobb hatású ilyen irányultságú stratégia Fabricio Barca (2009) nevéhez fűződik, aki a „konvergenciát” mint célkitűzést hibaként közelített meg, mivel nem szolgálta egyik stratégiai fejlesztési célt sem. Véleménye szerint a fejlődést és a hatékonyságot az szolgálja, ha minden régió adottságait, potenciálját maximálisan használjuk fel: ez lehetséges akkor is, ha a különbségek csökkennek, de akkor is ha nőnek. A „konvergencia” a fejlett régiókban éppen ezen adottságok kihasználását fékezheti. A „konvergencia” eddigi értelmezése a kirekesztés és a szegénység megszűnését sem biztosította, mivel egy-egy régióon belül az egyének közötti jövedelmi, életmódi különbségek jóval nagyobbak, mint a régiók átlagai közötti különbségek (Goda-Tóth, 2013). A régiók GDP-je közelíthet egymáshoz, miközben az emberek helyzetében való különbségek nőnek. Ebből jól látható, hogy a regionális GDP nem lehet a különbségek egyetlen mércéje, hiszen számos gazdasági (innovációk), társadalmi (migráció, gyermeki jólét, öregedési tendenciák, képzettségi szint), természeti tényező (klímaváltozás) is befolyásolhatja a jólét és a fejlődés kialakulását (Gorzalek, 1995). Mindezeket is figyelembe véve napjainkban egyre többen a belső adottságra épülő *keresletorientált stratégiákat* helyezik előtérbe, melyeket a helyi és a regionális erőforrások által vezérelt stratégiák közé sorolhatjuk. Ahogy egyre több területi (NUTS) szint vesz részt a forrásokért folyó versenyben, az erőfeszítések mind nagyobb része irányul egyszerűen a másik fél megelőzésére, úgy a belső adottságokra épülő területfejlesztési stratégiák előtérbe kerülnek. Ennek következményeként Európa szerte egyre több kérdés merült fel azzal kapcsolatban, hogy nemzeti szinten a leszakadó térségek fejlesztése fontos-e a növekedés szempontjából és vajon tényleg ez-e az állami cselekvés legfontosabb iránya. Ezen kérdések összefüggéseinek értelmezései is segítséget nyújtottak a *kompetitív fejlődési elmélet modelljeinek* előtérbe kerüléséhez, hiszen az egymást követő és egymásra épülő fejlesztési fázisok nehezen cserélhetők, illetve hagyhatók el. Így a fejlesztési stratégia kialakításához szükséges figyelembe venni, hogy egy régió fejlődése jelenleg milyen szakaszban van. Tényező-vezérelt, ami leginkább a fejlődő régiók gazdaságfejlesztését takarja, vagy beruházás-vezérelt, ami a gazdasági fejlesztését elsősorban a beruházások növelésén keresztül valósítja meg, vagy innováció-vezérelt, ahol túlsúlyban vannak az innovatív, start-up vállalkozások és ezek fejlesztést generáló hatása révén valósulhat meg a növekedés.

Összességében megfogalmazható, hogy a világban számos, a helyi adottságokat is szem előtt tartó olyan térbeli gazdaságfejlesztési stratégiai modell alakult ki, melyek mindegyikével kapcsolatban megfogalmazható, hogy a jó kormányzás kialakításának fontossága megkerülhetetlen. A közigazgatás, a helyi és központi kormányzás összehangolt működése nélkül meggyőződésem, hogy a fejlesztési stratégiák, modellek csupán elméletek maradnak, így nem váltják majd be a hozzájuk fűzött gazdasági, társadalmi fejlesztések reményeit.

Egyéni és társadalmi jóléti célok

A területfejlesztés és a jó kormányzás együttes gazdaságpolitikájának alapvető célkitűzései az egyéni jólét, az esélyegyenlőség, az igazságosság és a társadalmi egyetértés támogatása jegyében működnek. Ezek összessége adja a jó kormányzás minden olyan szegmensét, ami a vidékgazdaság fejlesztésének pilléreként említhetünk. Ez után nyilvánvalónak tűnik, hogy a gazdaságpolitika egy régió vonatkozásában a magasabb egy főre eső reáljövedelmet, a teljes foglalkoztatottságot, az egyén számára széles körű munka- és életstílus-választási lehetőséget, jövedelembiztonságot, és a jövedelmek közti különbségek csökkenését, a területi különbségek csökkentését kellene, hogy támogassa (Nijkamp-Abreu, 2009). Természetesen ezeknek a céloknak a személyre szabott jelentőségét nehéz megfogalmazni, hiszen minden embernek

megvan a maga értékrendje, ami egyébként a területi különbségek egyik mozgatórugója is. Amikor olyan átfogó projektekről, stratégiákról van szó, amelyek különböző embercsoportokat érintenek, nehéz a fenti követelmények szempontjából megfelelni. Bármilyen központi kormányzati intézkedésről is legyen szó - mint például a közvagyon használatáról, vagy a kibővített szolgáltatások fejlesztéséről, új iparágak telepítésének támogatásáról a régió belül - , biztos, hogy egyes embereknek több haszna lesz belőle, mint másoknak, sőt az is megeshet, hogy pont ilyen stratégiák okozhatnak területi különbségeket. Viszont létezik egy általános elv az úgynevezett Pareto-optimum vezérelvében, amely kifejti, hogy csak addig kívánatos egy változás, amíg úgy segít valakin, hogy közben senki másnak nem okoz kárt (Rechnitzer, 1998, Tóth, 2018). A gyakorlatban az egyéneknek a változás által hozott bizonyos előnyöket (például egy új autópálya építése) adó formájában meg kell fizetniük, hogy kompenzálják azokat, akik egyébként kárt szenvednének a változás miatt. Az igazi kérdés tehát az, hogy vajon a Pareto-elvnek megfelelően eleget teszünk-e lehetséges kiegyenlítő hatásokkal.

A gyakorlat azt bizonyítja, hogy sokkal könnyebb egy ilyen vezérelvet javasolni, mintsem alkalmazni. Egy régió igazi lényege a tevékenységek és érdekek szoros összefüggésében rejlik, ezek a kölcsönhatások pedig különösen kritikusak egy sűrűn lakott városi vagy városkörnyéki területen. Egy adott tevékenységben bekövetkezett bármilyen változás hatására különféle külső gazdasági, társadalmi hatások jelentkeznek, amely hatások egyaránt lehetnek hasznosak és károsak is. Így például egy stadion felépítése a helyi kereskedőknek előnyt jelenthet azért, hogy több látogatót és vásárlóerőt vonz a térségbe, ugyanakkor tönkretelheti a környező lakóövezetet, mivel gyakoribbá válnak a forgalmi torlódások, valamint nő a zaj és a kommunális hulladék mennyisége. A területfejlesztéssel foglalkozó szakemberek és a jó kormányzás megvalósító közigazgatás számára fontos feladat, hogy olyan módszereket kezdeményezzenek, amelyekkel a területi változások során keletkező külső gazdasági hatásokat „internalizálják”, így a társadalmi előnyök internalizációja közérdek lesz. Ez az alapvető oka annak, hogy a helyi közigazgatás különböző formájú támogatásokat, impulzusokat és kedvezményeket nyújtanak az olyan tevékenységekhez, amelyekről azt hiszik, hogy kedvező külső gazdasági hatással bírnak. Tehát egy helyi vállalkozás részt vehet a helyi társadalmi jólét beruházások megvalósításában (saját fejlesztés, adó, támogatás), hogy így járuljon hozzá saját üzleti életének fejlesztéséhez. Egy önkormányzat vagy az állam pedig felhasználhatja a közös adóalapokat új iparágak támogatására, illetve adómentességet adhat nekik azon az elven, hogy az ilyen támogatás tartós befektetés az összes adófizető számára. Mindezek együtt alapfeltételei a jó kormányzás kialakításának.

Összefoglalás

A vidékgazdaság fejlesztése az elmúlt évtizedek gazdasági átalakulásában háttérbe szorult, hiszen a regnáló kormányzatok a fejlesztés irányainak meghatározásakor döntően a mezőgazdaság és a hozzá tartozó ágazatok bővítését fókuszálták. Ezen tanulmányom is jól mutatja, hogy a térgazdaság modelljei ugyan úgy adaptálhatók a vidékgazdaságba, mint az urbanizált nagyvárosok fejlesztésébe. Mindezek alapján a jó kormányzásnak tervezéskor figyelembe kell vennie a vidékgazdaság összetettségét, össztársadalmi szerepét és ez alapján tervezni a gazdasági, társadalmi együttműködések keresztül megvalósuló fejlesztési irányokat.

Köszönetnyilvánítás

„A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem és a Szent István Egyetem együttműködésével készült.”

Felhasznált irodalom

1. Ács, Z. J.-Varga A. (2000): Térbeliség, endogén növekedés és innováció. *Tér és Társadalom*, 4., pp. 23–39.
2. Altmann, M. P. (2010): *Contextual development economics*. Springer, New York.
3. Armstrong, H. – Taylor, J. (2000): *Regional Economics and Policy*. (3rd ed) Blackwell, Malden (MA).
4. Bajmócy Z. (2011): *Bevezetés a helyi gazdaságfejlesztésbe*. JATEPress, Szeged.
5. Barca, F. (2009): *An agenda for a reformed cohesion policy. A place-based approach to meeting European Union challenges and expectations*. Independent report. http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/policy/future/pdf/report_barca_v0306.pdf
6. Capello, R. (2007): *Regional economics*. Routledge, London – New York.
7. Danson, M.– Lloyd, G.– Hill, S. (1997): *Regional Governance and Economic Development*. Pion, London
8. Dávid, L.-Remenyik, B.-Molnár, Cs.-Baiburiev, R.-Csobán, K. (2018): The impact of the Hungarian Grand Prix on the Hungarian tourism industry. *EVENT MANAGEMENT*, 22: (4) pp. 671-674. (2018)
9. Egri Zoltán (2017): Térségi egészséggyenlőtlenségek az európai makrorégióban (kelet-közép-európai szemszögből) *TERÜLETI STATISZTIKA* 57:(1) pp. 94-124. (2017)
10. Egri Zoltán-Kőszegi Irén Rita (2018): A gazdasági-társadalmi (komplex) térszerkezet kelet-közép-európai képe. *TERÜLETI STATISZTIKA* 58:(1) pp. 27-56. (2018)
11. Enyedi Gy. (1993) *Társadalmi-területi egyenlőtlenségek és területi politika Magyarországon*. Monográfia
12. Fenyővári Zs.-Lukovics M. (2008): A regionális versenyképesség és a területi különbségek kölcsönhatásai. *Tér és Társadalom*, 2., pp. 1–20.
13. Goda P.-Tóth T. (2013): Pókháló- entrópia, mint új rendszervizsgálati megközelítés a területi elemzésekben. *TERÜLETI STATISZTIKA* 53:(2) pp. 169-189. (2013)
14. Gorzelak, G. (1995): *The Regional Dimension of Transformation in Central Europe. Regional Policy and Development Series No.10*. Regional Studies Association. London: Jessica Kingsley Publishers, 152 p.
15. Guth László -Káposzta József-Kapronczai István-Lehota József-Molnár József-Péter Balázs- Puskás János-Szénay László-Tóth Tamás-Villányi László (2000): *Agrárgazdaságtan* Budapest: Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, 2000. 242 p. (ISBN:963 356319 4)
16. Káposzta J. szerk. (2007): *Regionális gazdaságtan*. DE Kiadó Debrecen, 2007. 300 p. ISBN 978-963-9732-79-7
17. Káposzta, J. (2009): *New elements and research in spatial economy*. Scientific Book. Research Institute of J. Selye University, Komarno, 2009. pp. 181. ISBN 978-80-89234-72-1
18. Káposzta, J.-Nagy, A.- Nagy, H. (2014): Efficiency of Hungarian regions in using the development funds for touristic purposes. *Regionalnaja Ekonomika: Jug Rossii / Regional Economy: The South of Russia* 4:(6)pp. 33-39. (2014)
19. Káposzta, J.-Nagy, A.-Nagy, H. (2013): Tourism infrastructure index and the distribution of development funds in statistical regions of Hungary *Agrarnyi Vestnik Urala / Agrarian Bulletin of the Urals* 2013: (12) pp. 80-83. (2013)
20. Kozári József (2003): A mezőgazdasági szaktanácsadás finanszírozása a nyugat-európai országokban. *GAZDÁLKODÁS* 47:(5) pp. 67-71. (2003)

21. Kozári József-Tóth Krisztina (2011): The role of extension in the technical improvement of agricultural enterprises. *NAUKOVIJ VISZNYIK* 168:(3) pp. 34-39. (2011)
22. Krugman, P. (1994): Competitiveness: A dangerous obsession. *Foreign Affairs*, 2., pp. 28– 44.
23. Kulcsár László-Kozári József (1998): A vidékfejlesztés új stratégiája Magyarországon. *GAZDÁLKODÁS* 42:(4) pp. 11-21. (1998)
24. Lengyel I. - Rechnitzer J. (2004): Regionális gazdaságtan. Dialog Campus Kiadó, Budapest-Pécs. 318p
25. Lengyel I.-Rechnitzer J. (2008): A regionális fejlődés súlypontjainak átrendeződése, új súlypont: a tudás. In Lengyel I. – Lukovics M. (szerk.): *Kérdőjelek a régiók gazdasági fejlődésében*. JATEPress, Szeged, pp. 13–25.
26. Nagy, H.-Káposzta, J. (2010): Social and regional aspects of the structural and Cohesion Funds in the new EU member states between 2007-2013. In: Peter Bielik (szerk.): *Economics, Social Policy and Citizenship in the European Union – Evidence of V4 Countries and Perspectives for Ukraine*. 258 p. Nitra: Slovak University of Agriculture, Faculty of European Studies and Regional Development, 2010. pp. 148-167. ISBN: 978-80-552-0448-2
27. Nemes Nagy J. (1998): *A tér a társadalomkutatásban (Ember- település- régió sorozat)* Budapest 1998.
28. Nijkamp, P.-Abreu, M. (2009): Regional development theory. In Kitchin, R. – Thrift, N. (eds): *International encyclopedia of human geography*. Elsevier, Amsterdam (9. kötet), pp. 202–207.
29. Oláh I. - Ritter K.- Tóth T. (2013): The role of local communities in the disadvantaged rural areas In: Szendrő Katalin, Soós Mihály (szerk.) *Proceedings of the 4th International Conference of Economic Sciences*. 595 p. Kaposvár: Kaposvár University, 2013. pp. 547-553. (ISBN: 978-963-9821-62-0)
30. Rechnitzer J. (1998): *Területi stratégiák* Dialóg Campus kiadó Budapest-Pécs
31. Remenyik, B.-Molnár, Cs. (2017): The role of the Formula 1. Grand Prix in Hungary's tourism. *PROSPERITAS*, 2017. (3), pp. 92-112
32. Tóth T. (2018): Gazdaságfejlesztési lehetőségek a jól működő településeken. *STUDIA MUNDI-ECONOMICA* 5:(1) pp. 59-67. (2018)
33. Tóth, T. (2008): Applying Methods and Processes Used in Regional Planning and Analysis to Regional, Rural and Small Area Development In: Peter Bielik, Bogdan Klepacki, Sergii Kvasha (szerk.) *AGRICULTURAL MARKET AND TRADE: Evidence and perspective of V4 Region and its Neighbour – Ukraine*. 157 p. Warsaw: Editorial House Wies Jutra, 2008. pp. 105-119. (ISBN:83-89-503-62-x)
34. Varga A. (2009): *Térszerkezet és gazdasági növekedés*. Akadémiai Kiadó, Budapest. WEF (2010): *The Global Competitiveness Report 2010-2011*. World Economic Forum, Genf.

A VIDÉK VERSENYKÉPESSÉGÉT SEGÍTŐ SZAKTANÁCSADÁS MÓDSZERTANÁNAK VIZSGÁLATA¹**EXAMINATION OF THE METHODOLOGY OF EXTENSION TO SUPPORT THE COMPETITIVENESS OF THE RURAL AREAS****Kozári József**

egyetemi docens

Szent István Egyetem, Gazdaság és Társadalomtudományi Kar

E-mail: kozari.jozsef@gtk.szie.hu

Összefoglalás

A helyi sajátosságokhoz alkalmazkodó, a személyre és a vidéki közösségekre egyaránt szabott megoldások feltárása, valamint a korszerű tudáshoz való hozzáférés biztosítása nélkülözhetetlen a vidék hosszútávú biztonságának szavatolásához. Szilágyi-Boldizsár véleménye szerint is a vidékbiztonság valamennyi dimenziójának felismerése és egymással folyamatos kölcsönhatásban lévő dinamikus egységként kezelése új típusú szemléletmódot, felelősségérzetet és gazdasági lehetőséget is hordoz magában. (Szilágyi-Boldizsár, 2016)

A cikk ennek szellemében elemezni kívánja azokat az ismeretátadási módszereket, melyek nagy hatékonysággal alkalmazhatóak a vidéki szaktanácsadásban, biztosítva ezzel a vidék versenyképességének növelését elősegítő ismeretek disszeminációját. A kutatás kitér a versenyképességet biztosító döntési folyamatok és az újítások elterjedésének elemzésére, valamint részletesen tárgyalja az ismeretátadási módszerek alkalmazásának gyakorlatát.

Abstract

Discovering solutions tailored to local characteristics, tailored to personal and rural communities, as well as access to up-to-date knowledge is essential to ensure long-term security of the countryside. In Szilágyi-Boldizsár's view, recognizing all dimensions of rural security as well as interacting with one another as a dynamic unit, has a new type of approach, sense of responsibility and economic opportunity. (Szilágyi-Boldizsár, 2016)

In this spirit, the article seeks to analyze the methods of knowledge transfer that can be applied with great efficiency in rural advisory services, thus ensuring dissemination of knowledge to promote the competitiveness of rural areas. The research focuses on analyzing decision-making processes and innovations that provide competitiveness, as well as discussing the practice of applying knowledge-based methods in detail.

Kulcsszavak: versenyképesség, gazdaságfejlesztés, szaktanácsadás, vidékbiztonság**JEL besorolás:** Q16, Q18**LCC:** S544-545.53

¹ „A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgáltatás-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem és a Szent István Egyetem együttműködésével készült.”

Bevezetés

Az információforrások és az új ismeretek sokasága, állandó gyarapodása gyakorlatilag nem teszi lehetővé azok folyamatos² követését. A vállalkozóknak általában nincs idejük arra, hogy valamennyi szaklapot, szakkönyvet, prospektust stb. elolvassanak, hallgassák és nézzék a rádió, valamint a televízió idevonatkozó adásait, és egyidejűleg jövedelmező termelést is folytassanak. A nemzetközi gyakorlatban elterjedt vidéki/mezőgazdasági szaktanácsadó felvállalja az időt rabló információgyűjtést, elvégzi annak szűrését, és csak az adaptálható ismereteket továbbítja ügyfelei felé. A szaktanácsadó nemcsak egyszerűen valamelyik szakterület ismerője, hanem egyben ügyfelének menedzser is. Támogatja céljainak elérésében, rámutat a felhasználható eszközökre és egyénre adaptálható tanácsokkal látja el őket.

Igen gyakran a szaktanácsadó a szakmai célok megvalósítása érdekében széleskörű programokat (projekteket) indít. A programok sikere, illetve sikertelensége sok embert érinthet, ezért nem mindegy, hogy ezeket milyen hatékonysággal menedzseli. A körültekintő döntéshozatal, a vállalkozás folyamatos innovációja, az ismeretátadás és befogadás hatékonysága a versenyképes vállalkozások működésének eszközei. A versenyképesség Csath megfogalmazása szerint (Csath et al, 2016) azt jelzi, hogy adott ország mennyire tud olyan környezetet teremteni, amelyben a vállalkozások úgy hoznak létre hozzáadott értéket, hogy egyidejűleg nő a lakosság életszínvonala és életminősége.

Anyag és módszertan

A cikk a vidéki szaktanácsadás fejlesztését szolgáló átfogó tanulmány egyik fontos fejezetére épül. A témakör vizsgálata során fel kívántuk tární a vidéki vállalkozások versenyképességét elősegítő fontosabb eszközrendszereket. A helyes döntési folyamatok megértése, az új ismeretek adaptálásának és elterjedésének ismerete, valamint az ismeretátadási módszerek értékelésének vizsgálata képezte kutatásunk alapját. Vizsgálatainkat Ausztriában és Magyarországon folytattuk. Az irodalmi adatfeldolgozás mellett saját vizsgálatokra, elsősorban mélyinterjúk lefolytatására és kérdőíves adatfeldolgozásra támaszkodtunk. A szaktanácsadókkal folytatott személyes interjúk és konzultációk, valamint a helyi gazdák látogatása segített annak vizsgálatában, hogyan működik az osztrák és a magyar tanácsadó rendszer a gyakorlatban. Az volt a célunk, hogy mindkét célcsoportból (gazdálkodók és szaktanácsadók) legalább 100 kérdőívet gyűjtsünk össze, ezért a levont következtetések országonként 200, összesen 400 kérdőívre épültek. A kapott adatokat statisztikai módszerek alkalmazásával értékeltük.

Eredmények

A gyakorlati szaktanácsadás céljainak, módszereinek és szervezeti kereteinek változását az elmúlt századok során ugyanúgy nyomon lehetett követni, mint ahogyan a korszerű gazdálkodás megvalósítására vonatkozó törekvéseket. Tudományosan elemezve a különböző korok szaktanácsadási rendszerét elmondható, hogy azok mindig az aktuális célokhoz igazodóan kerültek kialakításra, működtetésre.

A piacért folytatott világpiaci versenyen azok győznek, akik termékeiket a legversenyképesebb, leghatékonyabb formában képesek kínálni. A termelés hatékonysága érdekében az Európai Közösség 1782/2003/EK Tanácsi rendelet 3. fejezete - a közös agrárpolitika hatálya alá tartozó közvetlen támogatási rendszerek keretében folytatott termelési tevékenység esetében –

mezőgazdasági tanácsadási rendszer működtetését határozta meg. Ennek a tanácsadói rendszernek a létrehozása a tagállamok számára 2007. január 1-től kötelező, a tanácsok igénybevétele azonban a termelők számára önkéntes. E rendelet megjelenése is elősegítette, hogy az elmúlt években nőtt a szolgáltatásokat igénylő gazdálkodók köre. Az ismeretek széles körben történő átadása érdekében nőtt a csoportos szaktanácsadási programokat bonyolító szervezetek száma is, amelyek a gazdálkodók igényei alapján állították össze, szervezték szaktanácsadási programjaikat.

A vállalkozások versenyképességét biztosító döntéshozatal mechanizmusa

A vidéki vállalkozások versenyképessége a helyi adottságokat figyelembe vevő döntések láncolatától függ. A vállalkozások működtetése során a vezetők naponta hoznak operatív, időnként pedig stratégiai döntéseket. A döntések egy része azonban sokszor -számos okra visszavezethetően - hibás, aminek következményeként rendszer szintű problémák keletkezhetnek.

Zsigri Ferenc doktori tanulmányában a döntéshozatal mechanizmusának vizsgálata során értékelte az egyes szerzők ezirányú tapasztalatait. Több szerző figyelemre méltó kutatásait alapul véve tárta fel a döntési folyamatok mechanizmusát.

McGinn (McGinn 2013) az emberi döntésekre visszavezethető katasztrófák közös vonásait vizsgálta. Véleménye szerint a nagy katasztrófák nem egyetlen rossz döntés következtében alakultak ki, hanem kisebb, több rossz döntés láncolatainak következményei. A rossz döntések összefüggésben vannak az aktuális körülményekkel is – fáradtság, időkorlátok, extrém viszonyok. A hibák sokszor a célegyenesben következnek be, ami összefügg azzal, hogy a célhoz közel a döntéshozó egyén pszichés állapota megváltozik, ami hatással van a döntési képességére is.

Zenger és Folkman (Zenger - Folkman, 2014) 50.000 vezető döntési módszereit hasonlította össze, hogy feltárja azokat a különbségeket, amelyek a jó és a rossz döntéshozók között mutatkoznak. A szerzők kilenc olyan attitűdöt tártak fel, amelyek a rossz döntéshozók esetében merültek fel. Úgy, mint:

- *Lustaság.* A rossz döntések meghozatala gyakran a leellenőrizetlen információk beépülésére vezet vissza. Ezek figyelmen kívül hagyásával a rossz döntések okozta károk elkerülhetőek lettek volna.
- *Nem számítanak váratlan eseményekre.* A legtöbb ember emiatt eleve nem foglalkozik azzal a gondolattal, hogy a legrosszabb is bármikor előfordulhat.
- *Döntésképtelenség.* Mivel a döntések körülményei folyamatosan változnak, a döntésképtelen emberek belefulladnak a folyamatos, terméketlen elemzésekbe.
- *A múltban élés:* Sok ember mindig kizárólag a múltbeli tapasztalataira építi döntéseit. Amikor a múltbeli körülmények megváltoznak, ezek a fajta döntések rendszeresen vezetnek rossz eredményre.
- *Stratégia nélkülség.* Amikor valakinek nincs stratégiája, akkor rengeteg döntési alternatíva tűnhet megfelelőnek. Sajnos ezek jó része ellentétes az adott személy hosszú távú érdekeivel.
- *Túlzott függőség.* Sokszor azért nem születnek meg a döntések, mert az egyik ember a másokra vár.
- *Elszigeteltség.* A jó döntések meghozatalához fontos, hogy az adott terület szakértőinek véleményét figyelembe vegyüek.

- *A részletek ismeretének hiánya.* Ha a döntéshozó nem rendelkezik az adott téma mélységi ismeretével, akkor – bármilyen tehetséges is legyen – nem tud jó döntéseket hozni.
- Döntéseikkel kapcsolatosan *elmulasztják kommunikálni annak indokait és célját.* Sok jó döntés azért válik a végrehajtás során rosszá, mert az emberek nem értik a célt.

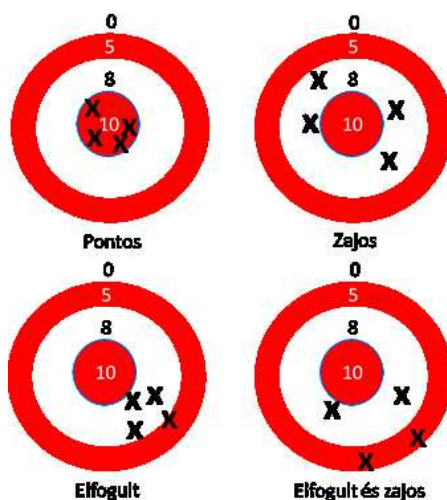
Minsky és Peters vizsgálatai szerint (Minsky - Peters, 2015) a sikeres vezetők a döntés előtt sok energiát fordítanak annak előkészítésére (ötletek gyűjtése, adatgyűjtés, szakértők és érintettek proaktív bevonása), a döntéshozatalnál számos alternatívát mérlegelnek és a döntéshozatal után minden érintettel ismertetik döntéseik lényegét.

Groot (1999) háromféle szaktanácsadási modellt különített el:

- *Technológiatranszfer modell:* Feltételezi, hogy a szaktanácsadó szolgálat tudja, mely technológiai váltások segítségével képes a vállalkozó céljait leginkább megvalósítani. Ez a feltételezés általában helytálló, de a modellt gyakran olyan helyzetekben is alkalmazták, amikor az nem helyes. Ennek a modellnek az egyik gyenge pontja az, hogy gyakran figyelmen kívül hagyja a vállalkozások és a vállalkozók között fennálló különbséget.
- *Tanácsadó modell:* a szaktanácsadó és a vállalkozó együttműködve találják meg a vállalkozó problémájának legjobb megoldását. Ezzel a módszerrel egyidejűleg a vállalkozó problémamegoldó képessége is fejleszthető.
- *Tanulást elősegítő modell:* a vállalkozó olyan segítséget kap, mellyel képes lesz hatékonyabban tanulni a saját és a többi vállalkozó tapasztalatából (pl. tanulókörben, ahol a tagok együtt értékelik az egyes vállalkozások teljesítményeit).

Nem állítható, hogy a fenti modellek közül valamelyik is jobban megállja helyét, mint a többi. Ha a vállalkozó megtanulja, hogyan hozzon helyes döntéseket a szaktanácsadó segítségével, és sikerül elérni a kívánt változást, a szaktanácsadó már megtette kötelességét.

A döntéseket, ha egy céltáblán helyezük el, optimális esetben annak közepén, vagyis a lehető legjobb eredményt hozó körben találjuk. A nem körültekintő, megalapozatlan döntések a céltáblán elszórtan helyezkednek el. Ennek tipikus változatait az 1. ábra mutatja be.

1. ábra: Döntési zaj és elfogultság

Forrás: Kahneman et al., 2016

A vidék versenyképességének megteremtésében és fenntartásában a szaktanácsadó szakmailag megalapozott döntéselőkészítést végez, mérlegeli a lehetőségeket és rámutat az optimális megoldásra. Amennyiben a vállalkozót jól felkészült szaktanácsadó támogatja, döntéseinek jelentős része az idézett céltábla közepébe talál.

A versenyképességet elősegítő újítások elterjedésének folyamata

A döntéselőkészítés során, mint legjobb megoldás, gyakran felvetődik új technológiák, módszerek, esetleg termékek bevezetésének igénye.

A szaktanácsadó tevékenysége során arra törekszik, hogy megbízható, új információval lássa el a vállalkozókat/gazdálkodókat. Tény azonban, hogy az emberek nem egyszerre, egy időben fogadnak el minden új gondolatot. Sőt, a legtöbb új ötlet, kutatási eredmény úgy jelenik meg a piacon, hogy ott nem kelt különösebb izgalmat. Tapasztalatok szerint már sikeresnek mondható az az újítás, amit egy szűk kör alkalmasnak tart arra, hogy elfogadja és bevezesse. A fokozatos elfogadás ténye vezetett ahhoz a felismeréshez, hogy az emberek különböznek az új ötletek elfogadása iránt mutatott hajlandóságukban. Más szavakkal, bebizonyosodott, hogy létezik egy olyan pszichológiai jellemvonás, amelyet innovációs készségnek nevezhetünk. A fogalomkör jobb megértéséhez külön kell választani az adaptáció és az elterjedés terminológiákat.

Az újdonság adaptálása az egyén viselkedésére utal: az egyén készsége az új ötlet, gyakorlat, vagy termék bevezetésére. *Az újdonság elterjedése* pedig az a folyamat, amely során a közösség vagy célcsoport tagjainak többsége dönt az újítás bevezetéséről. Az első tehát a vállalkozót, mint egyént, a második a vállalkozók közösségét érinti.

Az adaptáció folyamata több fázison keresztül valósulhat meg (Kozári, 2000).

- *Nem tudatos fázis*
Ebben a fázisban a vállalkozó nem ismeri az ötletet vagy újdonságot. Ekkor még nincs mit mérlegelnie.
- *Tudatos fázis*
A vállalkozó ismeri az ötletet, de nincs részletes információja annak megvalósíthatóságával kapcsolatban. Sajnos a gazdák többsége nem lép túl ezen a szinten.
- *Információs fázis*
Ebben a fázisban a vállalkozó érdeklődést mutat az újítás iránt, adatokat szerez róla, lehetőséget lát annak alkalmazására. A szaktanácsadó adatokkal, tapasztalatai átadásával támogathatja a gazdálkodót a következő lépés megtételére.
- *Értékelési fázis*
Az értékelő fázisban a vállalkozó elméletileg elfogadja az új ötletet, mérlegeli az alternatívákat és dönt annak gyakorlati kipróbálásáról. Ha a gazdálkodó már eddig eljutott, bebizonyította, hogy komolyan érdeklődik a téma iránt. Ekkor már további meggyőzést nem szabad alkalmazni, mivel a döntés felelőssége a gazdáé. Mindemellett az értékeléshez szükséges információt továbbra is biztosítani kell.
- *Kísérleti fázis*
Ebben a szakaszban a vállalkozó már megkezdte az ötlet alkalmazását, de ha lehetőség van rá, csak bizonyos keretek között. (Pl. az új növényfajtát kisparcellán teszteli.) Ekkor felméri az újítás előnyeit és újragondolja a felmerült problémákat.
- *Elfogadási fázis*
Az elfogadó egyén az ötlet széles körű alkalmazása mellett dönt.

A vállalkozó/gazdálkodó a feléje irányuló információáradatot tudatosan vagy anélkül, de mindig e vázolt lépések alapján dolgozza fel. Az esetek túlnyomó részében csak az első, második vagy a harmadik lépésig jut el, s úgy dönt, hogy nem vezeti be az újítást. Az innovatív típusú vállalkozó az újítások többségében eljut az értékelő, vagy esetleg a kísérletező fázisig, és saját tapasztalataiból kiindulva dönt azok bevezetéséről, illetve elutasításáról. Az újítások elterjesztése során bármely fázisban számtalan hibalehetőség előfordulhat. A szaktanácsadó feladata, hogy a hibalehetőségeket fázisonként felmérje, majd segítséget nyújtson kiküszöbölésükhöz.

Ismeretátadási módszerek a szaktanácsadásban

A szaktanácsadói munka sikere és hatékonysága alapvetően két tényezőtől függ. Az első és vitathatatlan követelmény a szaktanácsadó széleskörű szakmai ismerete, alapos felkészültsége az adott régióban tapasztalt előnyökkel és hátrányokkal. A természeti erőforrások teljesítőképeségének, a technikai és technológiai feltételeknek, az ökonomiai követelményeknek, továbbá a szociális környezet összefüggéseinek ismerete és az utóbbi átérzése nélkül elképzelhetetlen megfelelni az e munkával szemben támasztott kívánalmaknak. Az eredményes szaktanácsadási munka másik alapkövetelménye, hogy a szaktanácsadó képes legyen mondanivalóját hatékony formában, világosan, tömören, meggyőzően, az adott programcélnek megfelelően közölni.

A két említett kívánalomra egyidejűleg és integráltan van szükség. A legmélyebb szakismeret is csődöt mond, ha nem társul az ismeretek átadása során a megfelelő kifejezésmóddal, stílussal és meggyőző erővel. De fordítva is igaz: hiába rendelkezik egy szaktanácsadó remek kommunikációs készséggel, ha helyismerete, szakmai realitásérzéke elégtelen. A szaktanácsadónak tehát ismernie kell a különböző kommunikációs módszereket, használatuk fő sajátosságait, esetleges korlátait. Ezen ismeretekkel felvértezve lesz képes kiválasztani az adott programcélnek és célközönségnek leginkább megfelelő kommunikációs csatornát.

A szaktanácsadói munkában több évtizedes gyakorlattal rendelkező, fejlett országok tapasztalata, hogy nem létezik olyan kizárólagos kommunikációs módszer, amely minden esetben alkalmazható. A hatékony szaktanácsadót a kommunikációs csatornák használatát illetően rendkívüli sokoldalúság jellemzi. A módszerek megfelelő arányú kombinációjára van szükség a feladatok teljesítése során. Különös gondot kell fordítani arra, hogy a kiválasztott kommunikációs módszer megfeleljen a célközönség elvárásának, ugyanakkor jól szolgálja a szaktanácsadói program sikeres megvalósulását.

A szaktanácsadónak személyre szólóan, az ügyfél igényeinek megfelelően kell az ismeretátadás módszerét kiválasztania. A képzett szaktanácsadó a kommunikációs módszerek tudatos összeállításával dolgozik.

A szaktanácsadásban az alábbi ismeretátadási módszerek terjedtek el:

- *Egyéni módszerek:* ügyféllátogatás, hivatali konzultáció, telefonos kapcsolattartás.
- *Csoportos módszerek:* előadás, tanfolyamszervezés, csoportmunka, bemutatók szervezése.
- *Írásos, nyomtatásban megjelenő módszerek:* levelek, szakcikk, üzleti jelentések, reklámok, tájékoztató kiadványok, szórólapok.
- *Telekommunikációs módszerek:* nemzeti, vagy helyi rádió és TV, információs technológiai eszközök.

Egyéni módszerek

Az egyéni - vagy más szóval négy szemközti - kommunikáció a szaktanácsadói munka egyik legfontosabb eszköze. Hatékonyságban bármely más módszert túlszárnyal. A szaktanácsadás gyakorlatában több évtizedes múlttal rendelkező nyugat-európai országokban az egyéni kommunikációs módszerek teszik ki a szaktanácsadók munkaidejének 60-70 %-át.

A szaktanácsadói munka tipikus alaphelyzete az *ügyfél meglátogatása*, amikor a szaktanácsadó a vállalkozás telephelyén keresi fel ügyfelét, és a helyszínen folytat vele megbeszélést, ad tanácsot. Vitathatatlan tény, hogy a látogatás az első számú és leghatékonyabb tanácsadói módszer. Természetesen ez a módszer sem kizárólagos, hiszen a szaktanácsadói szolgálat korlátozott kapacitása miatt csak viszonylag kisszámú ügyféllel tud a szaktanácsadó napi kapcsolatot kiépíteni, illetve munkakapcsolatot fenntartani. Mindebből az is ered, hogy ez a típusú egyéni kommunikáció a legköltségesebb módszerek egyike.

Az ügyfél meglátogatásán túl a *hivatali konzultáció*, valamint a *telefonon keresztül történő személyes kapcsolattartás* is gyakran alkalmazott módszer a mindennapi munkában. A hivatali konzultáció esetében az ügyfél keresi fel a szaktanácsadót. Előre meghatározott időben, témában és módon történik a konzultáció. A beszélgetés akkor éri el a célját, ha az ügyfél a konkrét probléma megoldásával kapcsolatban el tudja dönteni, hogy mit kell tennie, illetve mi az, amit feltétlenül el kell kerülnie. A döntések, a megállapodások és a tanácsok írásos rögzítése hatékonyan segíti az emlékezést.

Egyes nyugati szaktanácsadó hálózatokban igen divatos az úgynevezett *klinikai módszer*, ami egy sajátos telefonügyeletet jelent. A hét konkrét napján vagy napjain, meghatározott időpontban a szaktanácsadó az irodai telefonvonalán nyújt segítséget a hozzáférőknek.

Csoportos módszerek

A szaktanácsadói kommunikáció hatékonyságának egyik kulcskérdése, hogy a tanácsadó munkája során hány ügyféllel képes kapcsolatot tartani. Azokban az esetekben, amikor több gazdálkodót azonos problémakör érinti, célszerű csoportos formában tájékoztatást nyújtani.

Az előadás. A szaktanácsadó munkájában igen gyakran jelentkezik az a feladat, hogy a helyi ügyfelek egy csoportjának, vagy akár nagyobb hallgatóságnak (pl. faluközösségnek) kell információt szolgáltatnia. Az előadásnak vitathatatlan előnye, hogy jól előkészíthető, egyszerre sok embert lehet informálni új ismeretekről, eseményekről. Az előadás során azonban a hallgatóság többnyire passzív marad, a nagyobb létszám miatt szerények a lehetőségek arra, hogy egy-egy résztvevő kiegészítést tegyen, vagy rákérdezzen egy számára kevésbé érthető témakörre. A közönség válaszreakcióira csupán akkor kerülhet sor, ha ez előadó az előadást kérdésekkel szakítja meg. Az előadás sikerességének alapfeltétele az a háttér információ, mely kitér arra, hogy kik számára kell előadást tartani, mi a hallgatóság elvárása az adott témával kapcsolatban.

Bemutatók szervezése. A szaktanácsadás módszerei között a hatékonyság szempontjából az ügyfél meglátogatása után a bemutatók szervezése következik. Az ügyfelek számára azért hasznos ez az ismeretátadási módszer, mert így megismerhetik a mások által alkalmazott technológiákat, illetve az elért eredményeket. Ezáltal a gazdák felmérhetik saját vállalkozásuk teljesítményét, a fejlesztési irányokat és lehetőségeket. Ugyanilyen fontos számukra az újdonságok megismerése is. Míg az eredmények bemutatása a kevésbé innovatív ügyfelek

felzárkózását segíti elő, addig az új módszerek bemutatása a vállalkozó szelleműek előrehaladását (az előnyük növelését) támogatja.

Csoportmunka, műhelymunkák. A szaktanácsadás módszerei közül azok, amelyek alkalmazásakor a tanácsadó egyénileg foglalkozik az ügyfelekkel, jelentős anyagi ráfordítást igényelnek. Sokkal kevesebb költség merül fel akkor, ha a hasonló vállalkozásban érdekelt ügyfelek összegyűlnek, és csoporttalálkozásokon beszélnek meg problémáikat, együtt keresik a jobb megoldási lehetőségeket. A csoportok kialakítását általában a szaktanácsadó kezdeményezi, mivel ismeri a többséget foglalkoztató gondokat. Valamennyi, csoportban végzett tevékenység a ügyfelek hasznán túl jelentős információval látja el a szaktanácsadót is.

Az írás, mint kommunikáció. Az írás a gondolatok térben és időben rögzített továbbadására szolgál. Az írásos információ előkészítése, sokszorosítása, terjesztése időigényes folyamat, ennek ellenére nélkülözhetetlen, hiszen bármikor elővehető, az ügyfél önállóan is ellenőrizheti önmagát. A szaktanácsadás írásos anyagai az alábbiak szerint csoportosíthatók:

- levelek, körlevelek, emlékeztetők,
- újságcikkek, szakcikkek, szakkönyvek, tájékoztató, népszerűsítő és ismeretterjesztő kiadványok,
- üzleti jelentések, vállalkozási tervek, pályázatok,
- reklámanyagok, hirdetések.

Az ügyfelek számára fontos írásos anyagokat az egyszerűség, a világos követhetőség, a tömörség és a képszerűség kell, hogy jellemezze. A korrekt szakmai tartalommal bíró, az adott régió problémamegoldását hatékonyan segítő írásos anyagok jelentősen szélesíthetik a szaktanácsadó tényleges ügyfélkörét, eredményesen reklámozhatják a szaktanácsadási hálózat tevékenységét.

A tömegkommunikációs csatornák a szaktanácsadásban

A fejlett társadalmakban a tömegkommunikáció a hétköznapi élet szerves részévé vált. A televízió, a videotechnika stb. az új ismeretet szemléletes formában tárja az érdeklődők elé, amely nagymértékben fokozza az újdonság iránti érdeklődést. A telekommunikációs csatornák hátránya, hogy az eszközök többségében (rádió, TV) egyirányú az információ áramlása, a hallgatók és a nézők nem, vagy csak szerény mértékben adhatnak visszajelzéseket. A tömegtájékoztatási eszközök szélesebb körű használatának a szaktanácsadásban elsősorban az szab gátat, hogy igénybevételek rendkívül költséges.

A helyi, körzeti rádió és zárt láncú televízióadások gyarapodásával várhatóan bővíthet a mezőgazdasági témájú, a vidéki lakosság információigényét kielégítő sugárzások száma. Felmérések igazolják, hogy igen jelentős az ügyfelek, illetve a városi részmunkaidős vagy hobby kertészkedők körében a telekommunikációs eszközök információ szolgáltatásával kapcsolatos igénye.

Az 1. táblázat (Mark. H. Mc. Cormack nyomán) minősíti az egyes ismeretátadási módszereket. Ezek figyelembevételével a gazda is meghatározhatja, hogy felmerült problémájával kapcsolatban mely módszer alkalmazását kívánja igénybe venni.

1. táblázat: Az üzleti kapcsolatteremtés formáinak rangsora a hatékonyság szempontjából

Rangsor	Ismeretátadási módszerek	Minősítés
1.	Négyszemközti megbeszélés	kiváló
2.	Bemutatók szervezése	jeles
3.	Telefonbeszélgetés	jeles
4.	Kis csoportokkal folytatott megbeszélés	nagyon jó
5.	Előadás tartása	jó
6.	Levélírás	közepes
7.	Újságcikk	közepes
8.	Rádió, TV	közepes
9.	Szórólap	elégséges
10.	Hirdetés	elégtelen

Forrás: Mark. H. Mc. Cormack gondolatai alapján saját vizsgálatok eredményei (Kozári, 2000)

A gazdák aktív részvételének szükségessége

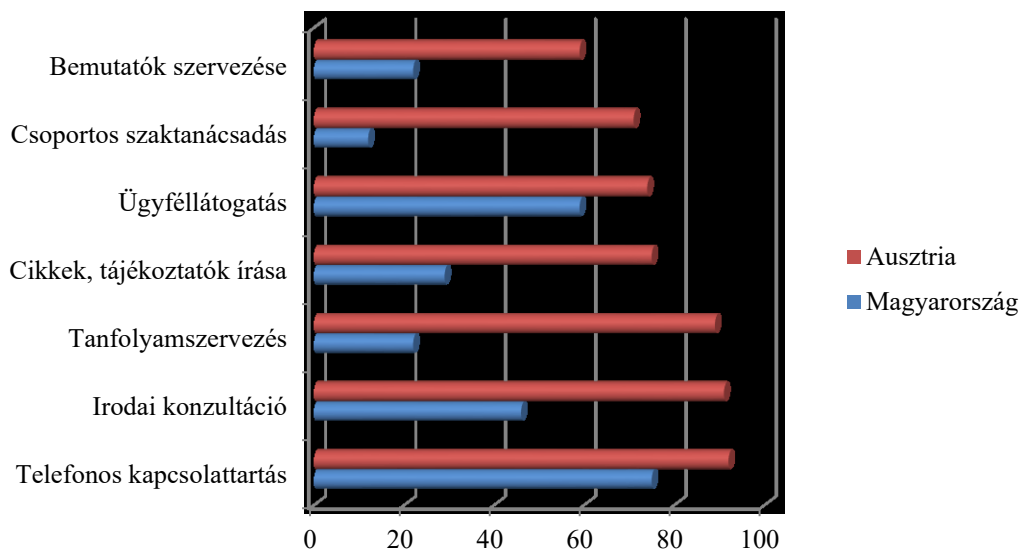
A szaktanácsadás csak akkor lehet eredményes, ha a vállalkozók/gazdálkodók részt vesznek a programok megtervezésében, a programok megvalósításában és értékelésében. A szaktanácsadók általában a következő kulcsterületeken kívánják igénybe venni azok tapasztalatait:

- A gazdálkodó aktív részvétele nélkül a szaktanácsadó nem szerez tudomást a megoldásra váró problémáról, mely az idő előre haladtával egyre súlyosabbá válhat.
- A gazdálkodók informálhatják a szaktanácsadót annak meghatározásában, hogy mik akadályozhatják az új kutatási eredmények (technológiák, módszerek stb.) elterjedését. Ezzel a visszajelzéssel a jövőbeni kutatásoknak és szaktanácsadási programoknak is irányt szabnak.
- A gazdálkodók a szaktanácsadási programok hatékonyságáról fontos értékelést adhatnak. Ez a szaktanácsadók további munkáját könnyítheti meg.

A vállalkozóknak érdemes megfogadniuk Jókai Mór intelmét, miszerint „Az okos tanács nem gomba, hogy ott is teremjen, ahol nem vetették.

A regisztrált vidéki szaktanácsadók által alkalmazott ismeretátadási módszerek

Vér és munkatársai (Vér A.- Milics G.- Kozári J., 2013) a magyar és az osztrák szaktanácsadók által alkalmazott ismeretátadási módszereket hasonlította össze. A vizsgálat idevonatkozó eredményét a 2. ábra mutatja be.

2. ábra: A magyar és osztrák szaktanácsadók által alkalmazott ismeretátadási módszerek gyakorisága (%)

Forrás: Vér A.- Milics G.- Kozári J. (2013)

A szaktanácsadók által alkalmazott ismeretátadási módszerek közül Magyarországon két módszer alkalmazása éri el az 50 %-os arányt. Ezek mindegyike egyéni ismeretátadási módszer, a telefonos szaktanácsadás, valamint a gazdaudvar/ügyfél látogatás. A tanácsadók közel fele (46 %) fogadja irodájában ügyfeleit. Kevésbé jellemzőek a nagyobb anyagi és munkaidő ráfordítást (szervezést) igénylő tanácsadási módszerek, ide tartozik a tanfolyamok szervezése (22 %) és a bemutatók szervezése (22 %). Szintén nem tartozik a gyakori módszerek közé a cikkek, tájékoztató anyagok írása sem. Ezt a módszert a szaktanácsadók nem egész egyharmada (29 %) alkalmazza.

Ausztria esetében jóval kiegyenlítettebb a különböző módszerek használatának megoszlása, valamint az egyes módszereket a szaktanácsadók nagyobb hányada alkalmazza, mint hazánkban. A szaktanácsadók valamennyi, a vizsgálatba bevont módszert több, mint 50 %-ban alkalmazzák. Majdnem teljes körű a hivatali konzultáció, a telefonos szaktanácsadás és a tanfolyam szervezés módszerének gyakorlata. Ennek egyik magyarázata feltehetőleg a szaktanácsadók agrárkamarai foglalkoztatásában rejlik, ahol nagy hangsúlyt fektetnek a szaktanácsadók módszertani ismereteinek bővítésére. Az osztrák gazdálkodók nagy többsége bizalommal keresi fel a kamara irodájában a szaktanácsadót, amennyiben segítségre van szüksége. Magyarországon a szaktanácsadók egy része irodával sem rendelkezik, így elsősorban a telefon és az ügyfél látogatás marad a kapcsolattartás és ismeretátadás eszköze.

A magyar, regisztrált szaktanácsadók körében 2016-ban és 2017-ben lefolytatott vizsgálataink eredményei nem térnek el jelentősen az előzőekben ismertetett adatoktól. Ez arra ösztönözheti a vidéki szaktanácsadásban koordináló szerepet játszó Agrárgazdasági Kamarát, hogy nagyobb hangsúlyt fektessen a szaktanácsadók módszertani képzésre és folyamatos továbbképzésére.

Következtetések

Ideális körülmények között a helyi szaktanácsadó egy személyben tanár, szervező, vezető és innovátor. Megismerteti ügyfeleit az új kutatási eredményekkel és technológiákkal, valamint a technológia helyi viszonyokhoz és feltételekhez való adaptálásával. Célja az ügyfelek segítése a megismeréstől az alkalmazási folyamaton keresztül addig a pontig, amíg elegendő ismerettel,

gyakorlattal és valószínűleg megváltozott hozzáállással tudják döntéseiket meghozni. A tanácsadó azért fáradozik, hogy a vállalkozói tevékenységekbe olyan újításokat vigyen, amelyekkel azok növelhetik a termelékenységet, a jövedelmezőséget, és javíthatják életszínvonalukat.

A szaktanácsadónak személyre szólóan, az ügyfél igényeinek megfelelően kell az ismeretátadás módszerét kiválasztani, hogy az ügyfélnek a tanácsadás tárgyában meglévő - sok esetben hibás - tradicionális hozzáállása megváltozzék, illetve a döntést megalapozó segítség optimális legyen.

A képzett szaktanácsadó a kommunikációs módszerek tudatos összeállításával dolgozik. Az eszközök kiválasztásában sajnos nem alkalmazhatók konkrét receptek, a cél az, hogy mindig az ügyfélnek, a programcélnek, az időkereteknek leginkább megfelelő módszer mellett döntsön. A kommunikációs módszerek minősítése természetesen az adott ügyfél ismeretében, az emberi, anyagi és időforrások tükrében számottevően módosulhat. A szaktanácsadó munkájának igazi kihívása éppen az, hogy az adott körülményeknek megfelelően legyen képes a megfelelő módszert, illetve azok kedvező kombinációját kiválasztani.

Köszönetnyilvánítás

„A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem és a Szent István Egyetem együttműködésével készült.”

Irodalomjegyzék

1. Csath Magdolna, Györpál Tünde, Nagy Balázs, Taksás Balázs (2016): Speciális jelentés az állami versenyképességet javító, vállalkozóbarátabb üzleti környezet kialakításának lehetőségeiről, in: A jó állam nagyító alatt Szerk.: Kaiser Tamás, Dialog Campus, Budapest.
2. Egri Zoltán-Kószegi Irén Rita (2018): A gazdasági-társadalmi (komplex) térszerkezet kelet-közép-európai képe. TERÜLETI STATISZTIKA 58:(1) pp. 27-56. (2018)
3. Kahneman D., et al. (2016): How to Overcome the High, Hidden Cost of Inconsistent Decision Making. Harvard Business Review, pp. 9.
4. Káposzta, J.-Nagy, A.-Nagy, H. (2013): Tourism infrastructure index and the distribution of development funds in statistical regions of Hungary Agrarnyi Vestnik Urala / Agrarian Bulletin of the Urals 2013:(12) pp. 80-83. (2013)
5. Káposzta, J.-Nagy, A.-Nagy, H. (2014): Efficiency of Hungarian regions in using the development funds for touristic purposes. Regionalnaja Ekonomika: Jug Rossii / Regional Economy: The South of Russia 4:(6)pp. 33-39. (2014)
6. Kozári J. (2000): Szaktanácsadás a mezőgazdaságban, Dinasztia Kiadó, Budapest.
7. Kozári József (2003): A mezőgazdasági szaktanácsadás finanszírozása a nyugat-európai országokban. GAZDÁLKODÁS 47:(5) pp. 67-71. (2003)
8. Kozári József-Tóth Krisztina (2011): The role of extension in the technical improvement of agricultural enterprises. NAUKOVIJ VISZNYIK 168:(3) pp. 34-39. (2011)
9. Kulcsár László-Kozári József (1998): A vidékfejlesztés új stratégiája Magyarországon. GAZDÁLKODÁS 42:(4) pp. 11-21. (1998)
10. McGinn D. (2013): Learning from Bad Decisions in “Disaster Lit”. Harvard Business Review, pp. 4.

11. Minsky L., Peters J.T. (2015): How You Make Decisions Is as Important as What You Decide. *Harvard Business Review*, pp. 4.
12. Nagy, H.-Káposzta, J. (2010): Social and regional aspects of the structural and Cohesion Funds in the new EU member states between 2007-2013. In: Peter Bielik (szerk.): *Economics, Social Policy and Citizenship in the European Union – Evidence of V4 Countries and Perspectives for Ukraine*. 258 p. Nitra: Slovak University of Agriculture, Faculty of European Studies and Regional Development, 2010. pp. 148-167. ISBN: 978-80-552-0448-2
13. Oláh I. -Ritter K.-Tóth T. (2013): The role of local communities in the disadvantaged rural areas In: Szendrő Katalin, Soós Mihály (szerk.) *Proceedings of the 4th International Conference of Economic Sciences*. 595 p. Kaposvár: Kaposvár University, 2013. pp. 547-553. (ISBN: 978-963-9821-62-0)
14. Tóth, T. (2008): Applying Methods and Processes Used in Regional Planning and Analysis to Regional, Rural and Small Area Development In: Peter Bielik, Bogdan Klepacki, Sergii Kvasha (szerk.) *AGRICULTURAL MARKET AND TRADE: Evidence and perspective of V4 Region and its Neighbour – Ukraine*. 157 p. Warsaw: Editorial House Wies Jutra, 2008. pp. 105-119. (ISBN:83-89-503-62-x)
15. Zenger J., Folkman J. (2014): 9 Habits That Lead to Terrible Decisions. *Harvard Business Review*, pp. 4.
16. Vér A.- Milics G.- Kozári J. (2013): Investigation of the Central European Agricultural Advisory Systems with Special Regard to the Austrian and Hungarian Systems. In: Orhan Özcatılbas (szerk.) *21th European Seminar on Extension Education (ESEE): Extension Education Worldwide trends, challenges and. Konferencia helye, ideje: Antalya, Törökország, 2013.09.02-2013.06.06*. pp. 273-290.

TERRITORIAL DISPARITIES IN HUNGARIAN TOURISM 2003 - 2013**Ágnes Béres-Virág¹, Szergej Vinogradov²**¹assistant lecturer; ²associate professor^{1,2}Faculty for Economics and Social Sciences, Szent István UniversityE-mail: ¹virag.agnes@gtk.szie.hu; ²vinogradov.szergej@gtk.szie.hu**Abstract**

In recent years the demand to Hungary has been increasing, the domestic and international tourism is more significant. During our survey we examined how smooth the touristic performance in our country, which are the most visited settlement and what rural areas could/can benefit from the operation of tourism. We also considered it important to examine whether the economic role of tourism can be detected along with statistical data.

Keywords: tourism, regional inequality, destination, Hoover index**JEL:** L83**LCC:** G154.9-155.8**Introduction**

After the change of regime in Hungary, parallel to the changes in the role of agriculture, unfavorable tendencies emerged, different spatial structures formed, increasing the extent of territorial inequality (Koós and Virág, 2010). The biggest losers of spatial restructuring were disadvantaged, peripheral rural areas. Opportunities for employment have typically decreased, local (economic, social) developments were weak or were not realized at all in many cases. As a result of global economic processes and spatial transformations, territorial policy became increasingly important. One of the most important objectives of the European Union's territorial and rural development policy is to help underprivileged regions catch up (Kassai and Ritter, 2011). Due to the rapidly changing economic and social processes in time and space, territorial imbalances are created, which need to be reduced by appropriate utilization and development of endogenous resources (Káposzta, 2014). Numerous literature deals with the economic and social problems of rural areas; and their future potential and development (Kombol, 1998; Briedenhann – Wicken, 2004; Liu, 2006; Áldorfai, 2014; Ritter, 2014; Oláh et al., 2013; Nagy et. al, 2012; Némediné and Péli, 2017).

In rural areas, many people see tourism as a possibility for breakthrough, which can improve economic and social problems in smaller settlements (Nagy et al., 2017). Tourism can be an important tool for territorial and rural development as a means of economic convergence, conservation and sustainable use of natural and other resources, and can contribute to improving the quality of life of local residents. However, it is worth pointing out that only tourism cannot solve the economic and social problems of rural areas. Many other factors are needed for the proper functioning of tourism, such as the hospitable behavior of locals, common supply and program organization, public security, etc. (Hanusz, 2008).

Tourism is growing and setting new records both internationally and domestically in recent years. Its economic significance is well demonstrated by its increasing role in employment both on global and national levels as well as its contribution to the gross domestic product (GDP). In 2016, tourism accounted for 10% of world GDP (UNWTO, 2017), while in Hungary its contribution to the GDP was 9.8% (KSH, Turizmus Szatellit Számla 2013, 2017). The role of

the sector in employment is strengthened by the fact that every 10th person's job is related to tourism (UNWTO, 2017), while tourism related employment in Hungary is 12% (KSH, Turizmus Szatellit Számola 2013, 2017). More than 22 million people visited Hungary as tourists in 2017, who spent 1386,2 billion HUF in total during their visit. Those who spent more than one day here were likely to visit the Nyugat-Dunántúl and Dél-Alföld regions, besides Budapest. If take a look at the list of cities where most of the guest nights were spent at commercial accommodations then we will find that Budapest, Hévíz, Hajdúszoboszló, Bük and Siófok are the top five. Beside the economic indicators, the performance indicators of tourism have also risen; the number of guests, the occupancy rate of accommodations and income have been increasing dynamically. However, there are significant territorial differences behind the national record numbers, which are due to be mitigated by the National Development 2030 and the National Tourism Development Strategy 2030 plans. In our survey we rely on data from 2003 and 2013, but we also considered it important to show the latest statistic data as well. This way one can compare the data with the intention to check if there was a change of participants during the touristic expansion or the same settlements rule and profit from the tourist market.

A common concern of Europe and Hungary is to promote rural areas with major economic and social problems, so one of the priorities of the European Union and Hungary's rural development policy is to support disadvantaged areas via endogenous resource-based developments. Economic diversification is a highly important factor in which tourism can play a significant role in the development of agricultural areas. In addition to the decline in agricultural employment, multifunctionality is becoming more and more important. For example, many secondary goods are created besides the production of food during agricultural work, which could be used for developing peripheral regions (Fodor and Gemma, 2011). Since the change of regime, the touristic value of the countryside has been gradually appreciated (Forman, 2010). Rural areas are characterized by different social, economic and other problems, and in many cases associates are hoping to overcome disadvantages by developing tourism (Nagy et al., 2017). In our opinion, tourism is indeed a good option, but it is also worth paying attention to the development of other areas (human resources, living standards, job opportunities, infrastructure). From this point of view, it was important to examine whether the outstanding role of tourism in rural areas can be verified by statistical data. Tourism is growing and setting new records both internationally and domestically in recent years. Its economic significance is well demonstrated by its increasing role in employment both on global and national levels as well as its contribution to the gross domestic product (GDP). Beside the economic indicators, the performance indicators of tourism have also risen; the number of guests, the occupancy rate of accommodations and income have been increasing dynamically.

Material and method

In our research, we found it was important to examine the regional inequalities typical of the performance of domestic tourism, which settlements are among the most important tourist destinations. We have set the goal of examining the territorial disparity on national and local levels in terms of tourism. We chose the Hoover Index, which is one of the important measurements for quantifying territorial inequalities. By using the Hoover index, the difference in the territorial distribution of two quantitative criteria becomes measurable. On a scale of 0 to 100%, the Hoover index shows how many percent of the examined attribution should be redeployed between the territorial units (settlements) in order to make its spatial distribution exactly the same as that of the other attribution examined. There is no percentage threshold when speaking of small or large territorial inequalities. In spatial researches, the distribution of socio-economic characteristics are most often compared to the territorial distribution of the population (Nemes Nagy et al., 2005).

Based on the literature and related researches, 8 variables were selected using the settlement-level data available in the TEIR and KSH databases. During the study, the different criteria were compared with the territorial distribution of population. We compared the regional distribution of 7 touristic characteristics to the distribution of permanent population by settlements. Budapest was also part of the calculation of the Hoover index but due to its significant distortion, we excluded it from the final investigation. In our opinion, the tourism industry is concentrated only in a few domestic settlements.

Results

The selected touristic data showed significant territorial differences. In the following, we will analyze the inequalities related to tourism in detail, highlighting which settlements have distorted most the territorial distribution of indicators related to tourism performance. The most distorting settlements correspond to the best performing tourist destinations.

First we compared the territorial distribution of the permanent population of domestic settlements to the distribution of tourist tax (IFA) collected by settlements. Based on the Hoover index, significant territorial inequality emerged: in 2003 the value of the Hoover index was 79.3%, while in 2013 it was 73.03% (Table 1). Positive change is that the territorial difference has diminished, but the difference remained significant. This means that 73.03% of the IFA collected in 2013 should be redeployed between the territorial units in order to be equal to the characteristic of the permanent population, and thus to create territorial equality (all index figures shown in the following should be interpreted similarly, so we do not explain them in detail from this aspect in the following). By examining which settlements show the greatest difference in the distribution of the two examined characteristics, it can be concluded that the best performing settlements in 2003 were Hévíz, Hajdúszoboszló and Balatonfüred, while in 2013, the first two settlements of the leading field remained unchanged, and Siófok took third place.

Table 1: Settlement level territorial disparities (Hoover-index) in the case of tourist tax in 2003 and in 2013 (%)

Index compared to the permanent population	Hoover-index 2003 (%)	Hoover-index 2013 (%)
Tourist tax	79.87	73.03

Source: My own research and editing, 2018.

Examining the territorial distribution of permanent population compared to housing capacities of commercial accommodations, significant territorial inequality was shown. The Hoover index was 60.51% in 2003, and the three settlements with the largest differences in the territorial distribution of the examined characteristics were Siófok, Balatonfüred and Hegykő. By 2013, the Hoover index grew to 63.43%, so the regional inequality increased, compared to 2003. Mostly Zamárdi, Siófok and Balatonfüred contributed to creating significant regional differences in 2013.

We compared the population to the territorial distribution of guest nights spent at commercial accommodations. The territorial differences of the two examined aspects are characterized by a Hoover index of above 60% in both years: 63.72% in 2003 and 65.90% in 2013, which means that the level of inequality has increased in this case as well. The biggest differences were found in Hévíz, Siófok and Hajdúszoboszló in 2003, whereas in 2013 the biggest differences were shown in Hévíz, Hajdúszoboszló and Bük. If we examine the population compared to the territorial distribution of the number of guest nights spent by foreigners separately, we can

conclude that there are significant territorial inequalities along these two indicators. In 2003, the value of the Hoover index was 74.65%, then decreased to 70.09% by 2013. In 2003 the biggest difference in the territorial distribution of the two measured values was found in Hévíz, Siófok and Balatonfüred, while in 2013 the most significant difference was shown in Hévíz, Bük and Sárvár.

The territorial distribution of the population of Hungarian settlements was compared to the regional distribution of the number of guests of accommodations and in this case the value of the Hoover index was 58.36% in 2003, which increased to 62.11% in 2013, meaning that significant territorial disparity was shown in both years (Table 2). Siófok, Hévíz and Hajdúszoboszló showed the largest difference between the territorial distribution of the two data both in 2003 and in 2013. If we compare the territorial distribution of the number of foreign guests to the territorial distribution of the population at settlement level, we can speak of an even greater territorial imbalance, the Hoover index was 65.61% in 2003, and by 2013 the difference got even bigger (66.09%). Siófok, Hévíz and Balatonfüred showed the biggest difference between the two characteristic in 2003, while in 2013 the order was Hévíz, Sárvár and Bük.

Table 2: Settlement level territorial disparities (Hoover-index) of the number of guests of commercial accommodations in 2003 and in 2013 (%)

Index compared to the permanent population	Hoover-index 2003 (%)	Hoover-index 2013 (%)
Housing capacities of commercial accommodations	60.51	63.43
Number of guest nights spent at commercial accommodations	63.72	65.90
Number of guest nights spent by foreigners at commercial accommodations	74.65	70.09
Number of guests of commercial accommodations	58.36	62.11
Number of foreign guests of commercial accommodations	65.61	66.09

Source: My own research and editing, 2018.

In addition to commercial accommodations, we also investigated how the population of settlements was related to the data of other (private) accommodations in the two years examined, how big regional inequalities can be detected. First, we compared the regional distribution of population to the settlement based distribution of housing capacities of other accommodations. From 2003 to 2013, the Hoover index decreased by more than 6 percentage (2003: 84.25%; 2013: 77.67%), but the difference was still significant in both years. In 2003 the order was Siófok, Balatonlelle and Fonyod, while in 2013 Siófok was followed by Hajdúszoboszló and Balatonlelle in showing the greatest difference in the territorial distribution of the two examined characteristic.

If we take the territorial distribution of the number of guest nights of other accommodations and the population, the Hoover index was 76.77% in 2003 and 72.83% in 2013, which is also a significant regional difference. In 2003, the biggest difference was shown in Balatonboglár, Zamárdi and Hajdúszoboszló, and in 2013 the most significant difference was found in Hajdúszoboszló, Siófok and Alsóörs. We also examined the territorial distribution of population compared to foreign guest nights, and in this case the Hoover index measuring the territorial difference between the two indicators was 89.94% in 2003 and 83.83% in 2013. In 2003, the biggest difference was in Zamárdi, Balatonboglár and Siófok, while in 2013 we measured it in Hajdúszoboszló, Bük and Alsóörs.

We compared the territorial distribution of permanent population of settlements to the regional distribution of the number guests of other accommodations (Table 3), which showed a significant difference as well (76.32% in 2003, 69.79% in 2013). In 2003 Balatonboglár, Hajdúszoboszló and Siófok settlements contributed the most to territorial inequality, while in 2013 the largest difference between the territorial distribution of the two criteria was measured in Hajdúszoboszló, Siófok and Alsóörs. If we look at the territorial distribution of the number of foreign guests compared to the permanent population, we can determine even more significant territorial differences. In 2003, the Hoover index was 88.62%, with the largest differences between the two characteristic found in Balatonboglár, Siófok and Zamárdi, while in 2013 the most significant deviation was measured in Hajdúszoboszló, Bük and in Siófok settlements.

Table 3: Settlement level territorial disparities (Hoover-index) of the number of guests of other accommodations in 2003 and in 2013 (%)

Index compared to the permanent population	Hoover-index 2003 (%)	Hoover-index 2013 (%)
Housing capacities of other (private by 2009) accommodations	84.25	77.67
Number of guest nights spent at other (private by 2009) accommodations	76.77	72.83
Number of guest nights spent by foreigners at other (private by 2009) accommodations	89.94	83.83
Number of guests of other (private by 2009) accommodations	76.32	69.79
Number of foreign guests of other (private by 2009) accommodations	88.62	79.96

Source: My own research and editing, 2018.

It was also examined how the distribution of restaurants and confectioneries in settlements is related to the territorial distribution of the permanent population of settlements. In 2003 the Hoover index was 22.72%, while in 2013 it was 27.45% (Table 4), so the territorial inequality has increased, but it was not so significant like based on commercial and other accommodation. The biggest difference between the territorial distribution of the two criteria was shown by Siófok, Nyíregyháza and Balatonalmádi in 2003, while in 2013 the order was Siófok, Nyíregyháza and Balatonfüred.

If we compare the territorial distribution of the number of catering facilities to the territorial distribution of the permanent population of settlements (Table 4), then based on the Hoover index values (2003: 16,16%; 2013: 19.36%) we can detect a small territorial imbalance. In 2003 Siófok, Nyíregyháza, Balatonfüred was the order; while in 2013 in the case of Siófok, Békéscsaba and Balatonfüred was the greatest difference between the territorial distributions of the two characteristics.

In the case of the territorial distribution of operating enterprises related to accommodation and catering services and the same related to the permanent population (Table 4), the index was 18,99% in 2003 and 18.07% in 2013, which is also a small regional difference. The largest difference between the two criteria was shown by Siófok, Hajdúszoboszló and Balatonfüred in 2003. In 2013 the greatest differences was in the case of Siófok, Eger and Balatonfüred.

Table 4: Settlement level territorial disparities (Hoover-index) in the case of restaurants, confectioneries, catering services and companies in 2003 and in 2013 (%)

Index compared to the permanent population	Hoover-index 2003 (%)	Hoover-index 2013 (%)
Number of restaurants and confectioneries	22.72	27.45
Number of catering services	16.46	19.36
Number of companies involved in accommodation and catering services	18.99	18.07
Number of operating businesses	18.16	17.15

Source: My own research and editing, 2018.

Based on the results of the studies on commercial and other accommodation data, the Hoover index was calculated from the aggregate data of the two (commercial, other) accommodation types (Table 5). Significant differences can be seen in the territorial distribution of the statistical data of the two accommodation types compared to the permanent population of settlements in the two years examined, so the question arises as to whether the aggregation of the same natural indicators of the two accommodation types result in a change in the level of territorial inequality. First we examined the regional distribution of every accommodation, the Hoover index was 68.07% in 2003 and 66.74% in 2013, indicating significant territorial differences at the settlement level. The largest difference between the two examined characteristics in 2003 were in Siófok, Hajdúszoboszló and Balatonfüred, while in 2013 it was the largest in Zamárdi, Siófok and Hajdúszoboszló.

Table 5: Settlement level territorial disparities (Hoover-index) in the case of total number of guests at all accommodation types (commercial and other) in 2003 and in 2013 (%)

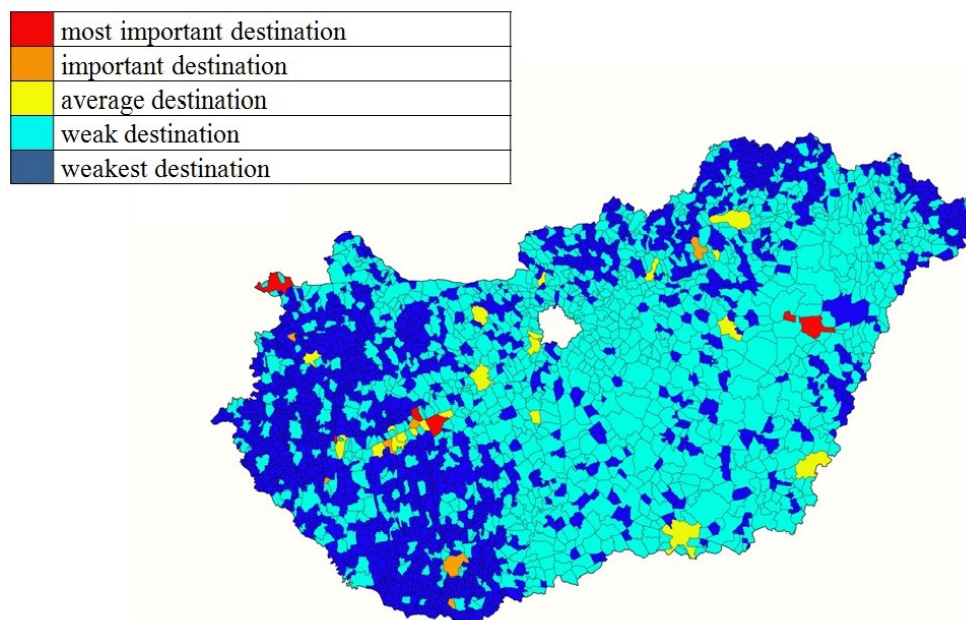
Index compared to the permanent population	Hoover-index 2003 (%)	Hoover-index 2013 (%)
Total number of housing capacity	68.07	66.74
Total number of guest nights	64.53	65.48
Total number of guest nights spent by foreigners	77.05	70.96
Total number of guests	58.59	61.57
Total number of foreign guests	67.84	66.57

Source: My own research and editing, 2018.

If the regional distribution of the number of guest nights of all accommodation types is compared to the regional distribution of the permanent population, then the Hoover index was 63.72% in 2003, so significant territorial difference can be seen. The most significant differences in the territorial distribution of the two characteristics was shown in Hévíz, Siófok and Hajdúszoboszló. To illustrate the regional inequalities, we have classified the settlements into five groups based on the absolute deviation of their percentage shares when the number of guest nights is compared to the number of permanent population. Based on the size of the absolute differences in the territorial distribution of the two characteristics, tourist destinations were classified to five groups: the highest level (above 2.00%), high level (1.00-2.00%), medium level (0.50-0.99%), low level (0.01-0.49%), and the lowest level (0.01%) territorial inequality. The following relationship can be established between the contribution to territorial inequality and the performance in tourism: the settlements with the highest levels of territorial disparity are the most significant, while the weakest tourist destinations are those with the lowest level of territorial differences; accordingly, the five groups were referred to as the

following: the most significant, significant, average, weak and weakest tourist destinations.¹ All in all, apart from a few settlements in the country, a significant territorial inequality can be established based on this study. The number of the most significant and significant destinations is extremely low, but the average number of destinations was quite low as well in 2003, while the number of weak and weakest tourist areas was extremely large (Figure 1).

Figure 1: Territorial disparities of guest nights of all types of accommodations in Hungary (2003)

Source: My own research and editing, 2018.

We also examined the distribution of the number of guest nights of all accommodation types relative to the number of permanent population for 2013. This year, the Hoover index was 65.48% and Hévíz, Hajdúszoboszló and Siófok showed the largest territorial distribution. The most significant destinations have remained the same, but tourist destinations that were considered significant in 2003 has become average tourist destinations by 2013. At the same time, the number of weak and weakest tourist areas remains high in Hungary (Figure 2).

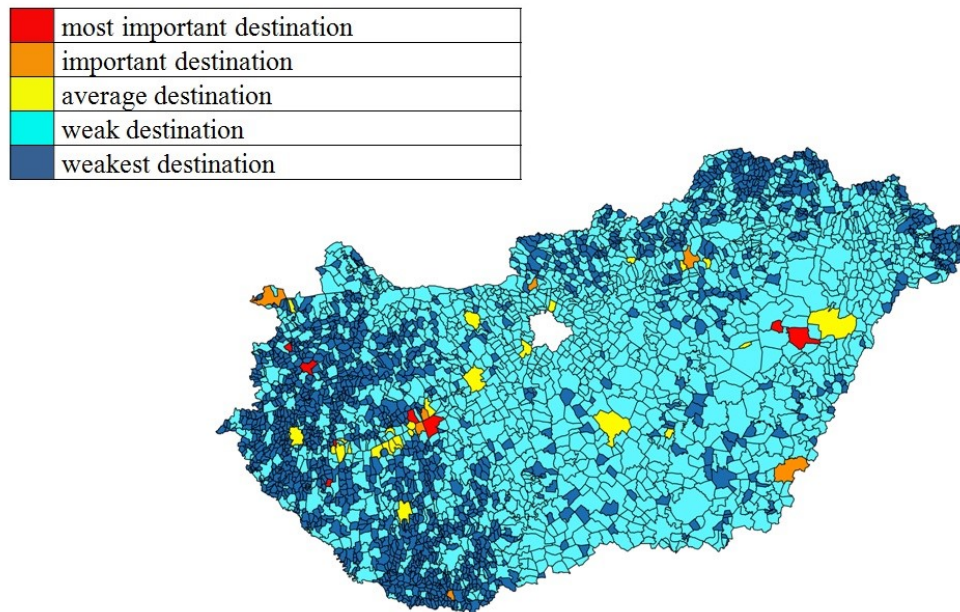
We have also examined the settlement-level distribution of foreign guest nights spent at all types of accommodations compared to the permanent population, the Hoover index exceeded 70% in both years: 77.05% in 2003 and 70.96% in 2013. The biggest difference in 2003 was shown in Hévíz, Siófok and Bük, while in 2013 Hévíz, Bük and Hajdúszoboszló was the order.

We compared the total number of guests and the number of foreign guests separately to the regional distribution of the permanent population of the settlements, and the Hoover index was close to 60%. In the case of the total number of guests, the Hoover index was 58.59% in 2003, which means a significant territorial imbalance. The biggest differences were found in Siófok, Hévíz and Hajdúszoboszló in 2003, so the tourism performance was best in these settlements based on the territorial distribution of the two characteristics. Both when the number of guest nights and when the number of guests was compared to the population the numbers of the most

¹ The same groups or tourist destination classifications were defined on the basis of the same values in the case of the figures illustrating the regional inequalities of domestic tourism (Figures 1 to 4) as well.

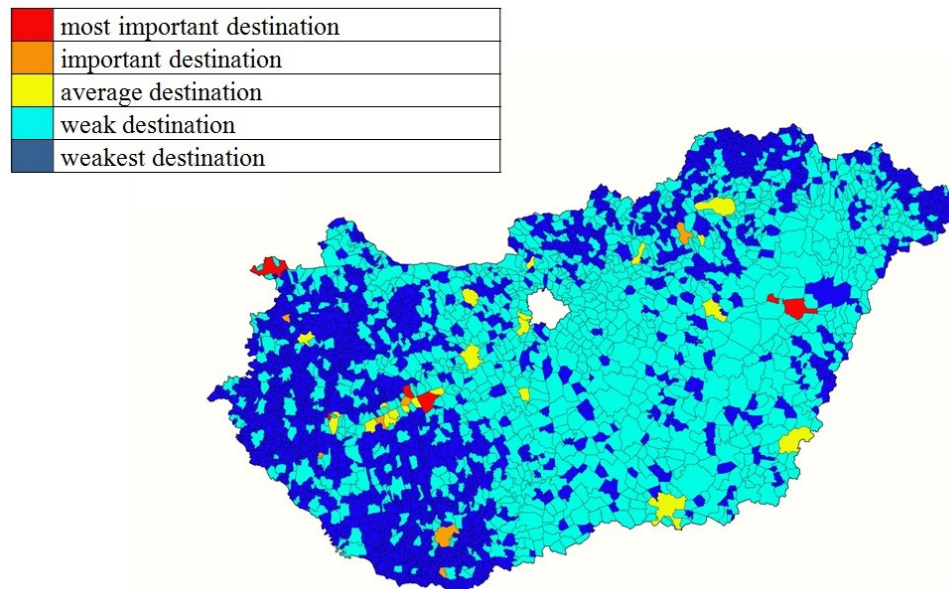
significant, significant and average tourist destinations were extremely low, so most of the destinations belong in the weak and weakest category (Figure 3.)

Figure 2: Territorial disparities of guest nights of all types of accommodations in Hungary (2013)

Source: My own research and editing, 2018.

Figure 3: Territorial disparities of the number of guests of all types of accommodations in Hungary (2003)

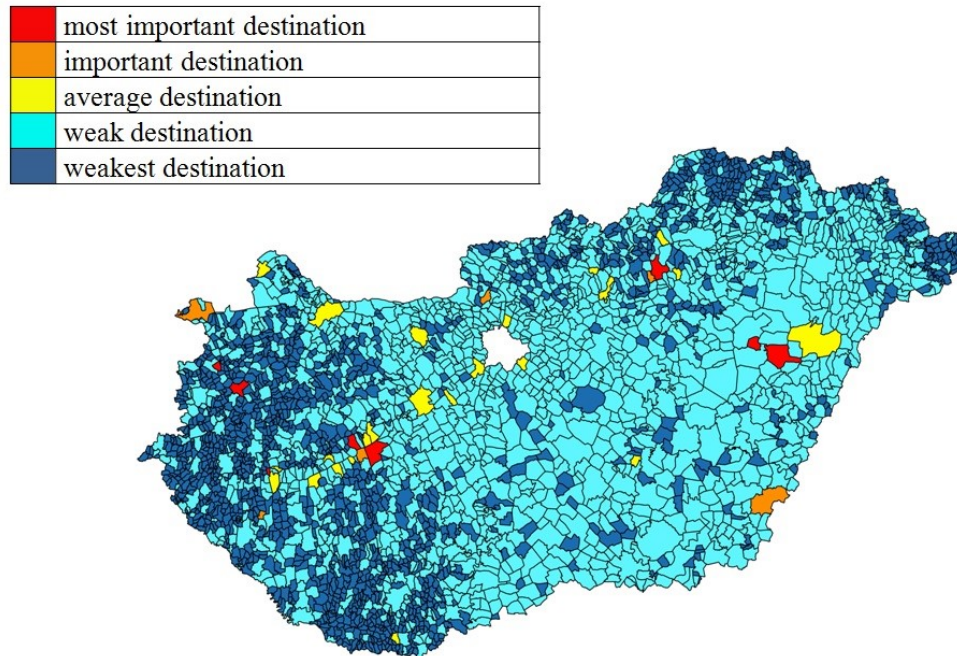

Source: My own research and editing, 2018.

For the year 2013 we also compared the territorial distribution of the total number of guests to the regional distribution of the permanent population of settlements, and the high value of the Hoover index (61.57%) again indicates significant regional inequalities. The most significant difference was found in Siófok, Hajdúszoboszló and Hévíz, which means that these were the "top" destinations. When the number of guests was compared to the population, the numbers of

the most significant, the significant and the average tourist destinations were even less by 2013, while the weak and the weakest destinations are still in majority (Figure 4).

Figure 4: Territorial disparities of the number of guests of all types of accommodations in Hungary (2013)

Source: My own research and editing, 2018.

The number of foreign guests also showed significant regional inequality on the basis of the Hoover index: the difference in the territorial distribution of the examined indicators was characterized by 67.84% in 2003 and 66.57% in 2013. The territorial difference of the number of foreign guest nights compared with the permanent population was the most significant in the case of Siófok, Hévíz and Balatonfüred in 2003, while in 2013 Hévíz, Bük and Sárvár settlements showed the largest territorial difference between the two examined criteria.

Conclusion

Overall, it can be stated that when the territorial distribution of the permanent population of domestic settlements is compared to touristic variables significant territorial inequalities can be identified. The size of the territorial differences has decreased in some cases, but overall a very small change can be measured from 2003 to 2013. The institutionalized forms of tourism co-operation, the activities of the destination management organizations did not really increase tourist turnover based on statistical data in the examined years. Based on the research carried out with the exclusion of Budapest, Hévíz, Siófok, and Hajdúszoboszló settlements contributed to the greatest territorial differences in the years under review, which means that they were the most important tourist destinations both in 2003 and in 2013. It can also be concluded that domestic tourism is mostly concentrated in the settlements of Lake Balaton and major spa towns. On the basis of the results of the research carried out at the national level, the Hoover index calculations also revealed that the settlements of rural areas were among the weak and the weakest tourist destinations, so their performance in tourism is far behind the top destinations.

Sources

1. Áldorfai Gy. (2014): Methodology examination of the local economic development based on subjective factors. VESTNIK APK STAVROPOLYA / AGRICULTURAL BULLETIN OF STAVROPOL REGION 1 (13): pp. 4-7.
2. Briedenhann J. – Wickens E. (2004): Tourism routes as a tool for the economic development of rural areas—vibrant hope or impossible dream? *Tourism Management* 25 pp. 71–79.
3. Fodor K. – Gemma F. (2011): A mezőgazdaság árbefolyásoló szerepe a falusi turizmusban. *A Falu*. 2011. február 8. download: http://www.afalu.hu/cikkek/a_falu/a_mezogazdasag_arbefolyasolo_szerepe_a_falusi_turizmusban (2014.02.05.)
4. Forman B. (2010): Borturizmus és a vidékfejlesztés. *A Falu*. 2010. február 24. letöltve: http://www.afalu.hu/cikkek/borturizmus_es_a_videkfejlesztes (2014.02.05.)
5. Hanusz Á. (2008): Turisztikai programok, mint a vidékfejlesztés lehetséges eszközei Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. In: Hanusz Á (szerk): *A turizmus szerepe a kistérségek és a régiók gazdasági felzárkóztatásában*. Nyíregyháza Város és a Nyíregyházi Főiskola Nyíregyháza, pp. 63-79.
6. Káposzta J. (2014): Területi különbségek kialakulásának főbb összefüggései, *Gazdálkodás* 58. évfolyam, 2014/5. szám, pp. 399-412
7. Kassai Zs. - Ritter K. (2011): Helyi vidékfejlesztési programok a hátrányos helyzetű vidéki kistérségekben. *Gazdálkodás* 55 (4) pp. 337-346. ISSN 0046-5518.
8. Kombol, T. P. (1998). *Rural Tourism and Croatia's Islands*. Paper Presented at the Rural Tourism Management: Sustainable Options International Conference, Auchincruive, Scotland, 1998.
9. Koós B. – Virág T. (2010): Nyertesek és vesztesek – A magyar településhálózat polarizálódása. In: Barta Gy – Beluszky P. – Földi Zs. – Kovács K. (szerk.): *A területi kutatások csomópontjai Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja*, 2010. pp. 32-54.
10. KSH (2017): *Turizmus Szatellit Számlák*, 2013.
11. Liu A. (2006): Tourism in rural areas: Kedah, Malaysia. *Tourism Management* 27pp. 878–889.
12. Nagy H. – Tóth T. – Oláh I (2012): The role of local markets in the sustainable economic development of Hungarian rural areas. *Visegrad Journal On Bioeconomy And Sustainable Development* 1:(1) pp. 27-31.
13. Nagy H. – Varga-Nagy A. – Káposzta J. (2017): The potentials of special forms of tourism in catching up of rural areas of Hungary. In: Kamila Borseková , Anna Vanová, Katarína Vitálisová (szerk.): *6th Central European Conference in Regional Science "Engines of Urban and Regional Development": Conference Proceedings*. Banská Bystrica, Szlovákia, pp. 169-178.
14. Nemzeti Fejlesztés 2030/National Development 2030
15. Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2030/National Tourism Development Strategy 2030
16. Némediné Kollár K. – Péli L. (2017): A hungarikumok vidékgazdasági szerepének főbb aspektusai. In: Ritter K. (szerk.): *Vidékgazdasági tanulmányok*. Gödöllő, Szent István Egyetemi Kiadó, pp. 23-32. ISBN 978-963-269-604-1
17. Nemes Nagy J. (szerk.) (2005): *Regionális elemzési módszerek*. Regionális Tudományi Tanulmányok 11. kötet. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest, 284 p.
18. Ritter K. (2008): A helyi fejlesztés esélyei – agrárfoglalkoztatási válság és területi egyenlőtlenségek Magyarországon. *Területi statisztika* 48. (5) pp. 554-572.

19. Ritter K. (2014): Possibilities of local economic development (led) in lagging rural areas. *Acta Carolus Robertus* 4 (1) pp. 101 – 107.
20. UNWTO (2017): *Tourism Highlights. Spain*, 14 p.
21. Wachtler I. (2003): Falusi turizmus. In: Magda S. – Marserek S. (szerk.): *Észak-Magyarország agrárfejlesztéseinek lehetőségei*. Agroiinform Kiadó, Gyöngyös, pp. 189-200.

THE EXAMINATION OF SOCIAL CAPITAL IN HUNGARIAN RURAL COMMUNITIES: THE CASE OF BÁTYA VILLAGE

Zsuzsanna Kassai

assistant professor

Eötvös Loránd University, Faculty of Informatics, Budapest Co-Location Centre

E-mail: kassai@inf.elte.hu

Abstract

The term ‘social capital’ was first used in the international literature in the beginning of the 20th century by Lyda Judson Hanifan, but it became widely known only in the 1990s and there is still no consensus on how to measure it. In the beginning of the paper a short review can be found concerning the different approaches, definitions and functions of social capital. Then an example for measuring method is presented through a Hungarian case study. In this part, some fundamental social characteristics of the population of Bática village are examined.

Keywords: social capital, cooperation, general trust, strategic trust, sustainable development

JEL: Q01, R00, R11, Z1

LCC: HM481-554, HM756-781

Introduction

‘Smart communities are defined by the Canadian Federal Government (CFG) (2002) as those communities in which local leaders and stakeholders, by use of electronic networks and the Internet, are forming alliances and partnerships in order to innovate and extract new economic and social value.’ (Stratigea, 2012, p.377.) In this definition, emphasis is on investments in human and social capital in support of sustainable community objectives and quality of life.

Gurstein (2014) also states that a smart community can significantly contribute to the increase in social capital in the region, since smart community can promote the use of information and communication technologies (ICTs) to engage with citizens to develop social capital and intellectual capital, and so they can make a better use of hard infrastructure (physical capital), reduce the usage of environmental capital and support the smart growth and sustainable economic development (Gurstein, 2014).

The popularity of social capital can be explained by the ‘wider recognition that economic development models have failed to explain why some areas appear to have been able to develop while others have not’ (Lee et al., 2005, 270.p.). A wide range of literature (e.g. Füzér et al., 2005; Kis 2006a,b; Kulcsár, 2006; Tóth-Káposzta, 2013) proves that social capital has an essential role in sustainable rural development. Where social capital is weak, there are conflicting values and a lack of trust, which hinder any economic or social development activities. If there is a low level trust between the local actors the transactional and administrative costs of business activities are going to increase, which results in the loss of efficiency (Tóth-Jóna, 2012). Beside, social capital can make a significant contribution to poverty alleviation as well. Therefore, social capital has a great importance in smart communities.

The term social capital is going to be defined below. The definition of social capital can be examined from different approaches. It can be analysed from anthropological approach, which

mainly focuses on the biological and psychological components of social capital. According to the representatives of this approach, trust and cooperation are basic human needs. As opposed to this point of view, the sociological approach put primarily norms and motivation in the centre of its research. The most important representatives of sociological approach are Pierre Bourdieu and James Samuel Coleman. The economic approach emphasises that cooperation and trust are very significant economic factors; they are among the most important sources of economic efficiency. Its most significant representative is Francis Fukuyama. The political approach brings into focus the examination of relations between social capital and democracy. This point of view stresses that the increase of social capital is essential in order to strengthen democracy, social solidarity and sustainable development (Skrabski-Kopp, 2008; Szakál, 2004).

Since the 1990s social capital has been given a number of different definitions (Fukuyama, 2001). On the basis of the concepts of the above mentioned Bourdieu (1986), Coleman (1988), Putnam (1993, 1995), Fukuyama (1995, 2002) the social capital is a mixture of relations, trust, civil social activity and norms regulating social behaviour. Because of the limitation of the length of this study, only the first three factors are examined.

In the literature three forms of trust are usually distinguished: the general, the strategic and the institutional trust. The general trust is felt towards people who are not known. It is based on empathy. The strategic trust as opposed to the previous form stems from experiences. Such trust can be felt towards relatives, friends, colleagues etc. (Havasi, 2009). Institutional trust is analysed only indirectly in this paper.

An important factor of sustainable rural development is the presence of an active ‘social core’ in the community (Gerencsér-Áldorfai, 2017; Oláh *et al.*, 2012). If the settlement has a ‘core’ which unites and motivates the community, and to which people representing various interests and values can join, then this ‘core’ is a basic value of the settlement, which determines success as well. The ‘core’ of a community is a value which can turn into a strategically important resource by helping the mobilization of local economic and social resources. A fundamental indicator of an active community is the number of non-governmental organizations, since NGOs can contribute significantly to the development of local community, building of social capital and so to the strengthening cooperation among them (Kuti, 1996; Nárai, 2008, 2004; Putnam, 2000; Reisinger, 2012; Szakál, 2004). The role of NGOs in fostering social capital building is very important, since with low level of social capital, there is a lack of trust which can hinder any social or economic development activities in the settlement (Kis, 2006a,b; Ritter, 2014; Tóth and Jóna, 2012).

Local non-governmental organizations can activate the community members, and so can foster their integration into the local society (Kuti, 1996). According to Áldorfai *et al.* (2016), the characteristics of membership in NGOs may refer to the intensity of social participation and the strength of local communities. Besides, such organizations have a great importance from economic (e.g. contribution to GDP, employment, etc.) and development policy point of view and promote the appropriate operation of democracy (Reisinger, 2012). Thus, non-governmental organizations can provide a better quality of life for community members.

Material and methods

The Study Area

Bátya is a small village in Bács-Kiskun County in the Southern Great Plain Region (Fig. 1.).

The population number is around 2000 people. Bátya village faces serious demographic problems. Since the beginning of the 20th century the population has been continuously decreasing. The main reasons for that is the natural decrease in population and the negative net migration rate (HCSO, 2015). In addition, the ageing index was 129% in 2011, so Bátya is an ageing village. Moreover, the educational level of the villagers is lower than the average educational level in Bács-Kiskun County. Therefore, it is not surprising that the unemployment rate in Bátya village (8% in 2011) is higher than county average value (5% in 2011) (HCSO, 2011). Scientific evidence shows that the enhancement social capital can contribute to the solving of such demographic problems (Füzér et al., 2005).

Figure 1. Location of Bátya village

Source: own editing based on questionnaire survey, 2017

This study is based on an extended primary data collection, since a questionnaire survey in 237 households of Bátya village (Fig. 1) were conducted and semi-structured interviews were made with the key actors of local rural development in the summer of 2016.

The characteristics the sample

In the questionnaire survey simple random sampling was used. The survey was territorially fully representative, while from demographic point of view only partially representative. In Bátya the sex ratio of the population was 48% male and 52% female in 2015. In the questionnaire survey men were a bit underrepresented, since their ratio was 44%. The main reason for that is the participation willingness in our survey of female inhabitants was higher.

In my survey the children (below 18years) were excluded. This is one of the reasons why the Youth were underrepresented in the sample, while the elder population was highly overrepresented (Table 1). Besides, the survey was done in the summer and many economically

active person worked in agriculture were too busy to take part in the research, while others were on holiday.

Table 1. Age Distribution of the Population and Respondents

	population	sample
0-19 years	19%	5%
20-39 years	25%	18%
40-59 years	31%	31%
60+ years	25%	46%

Source: own edition based on HCSO, 2015 and questionnaire survey, 2016

Because of the age structure of the population the marital status of the population and the sample also differed. The proportion of single was lower by 14% and the proportions of widowed and married were higher by 6% and 9% in the sample compared to population.

Since the children were excluded and the higher educated people showed a higher willingness to participate in the research, the proportion of non-educated was lower by 8%, while the proportion of tertiary education attainment was higher by 9%, compared to population.

Besides, semi-structured interviews were made with some local experts: Ilona Zsebics, the mayor; Csaba Fekete, the deputy mayor; Linda Noémi Bukros, the notary; and Zoltán Fehér, the retired associate professor from Eötvös József College.

Methods

General trust is examined with the help of two statements, which were contradictory: 1) *'Most people can be trusted.'* 2) *'Most people would exploit you, if they could.'* Strategic trust was also studied by the agreement with the following two statements: 1) *'Most friends can be trusted.'* 2) *'Most friends/family members can be trusted.'* To reveal the level of institutional trust, I assess the answers for the question whether who should be asked about important issues concerning the village and its community. After that two components of social activity are studied. First, the willingness to do voluntary work and second, the membership of social organization are examined.

Frequencies are calculated from the so gained primary data. The results are demonstrated with the help of graphs. The relations between trust of respondents and their demographic characteristics (sex, age, marital status and qualification) are studied by cross-tabulation analysis.

Results

First, the general trust level was examined. The research findings proved that general trust felt towards foreign people was quite unfavourable (see Figure 2.). It can be seen below that almost two-third of the respondents (64%) does not agree with the statement that *'Most people can be trusted'*. Only 35% stated that they could trust in foreign people, who they did not know and who could view things differently as they do.

The national general trust values are more favourable than the values in Bática village. In the research of TÁRKI, called Economic Culture, 44% of the Hungarian respondents stated that most people can be trusted. However, in Bática village only 35% thought the same thing. So the general trust value is worse than the national average.

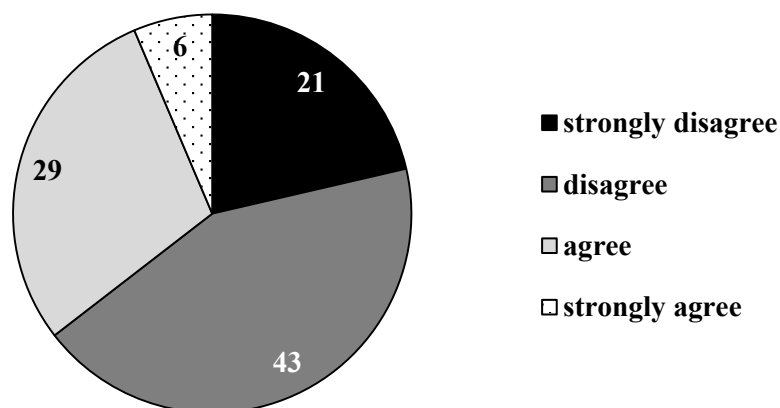

Figure 2. General trust in Bática village I. ('Most people can be trusted.') (%)
 Source: own editing based on questionnaire survey, 2017

The results concerning general trust were checked by a contrary statement in the survey (see Figure 3.). It was examined how much the respondents agreed that 'Most people would exploit you, if they could'. Similar results were obtained to the previous findings, since 58% did not trust in foreign people, because they felt foreign people would have exploited them. Only two-fifth of the respondents disagrees with this statement.

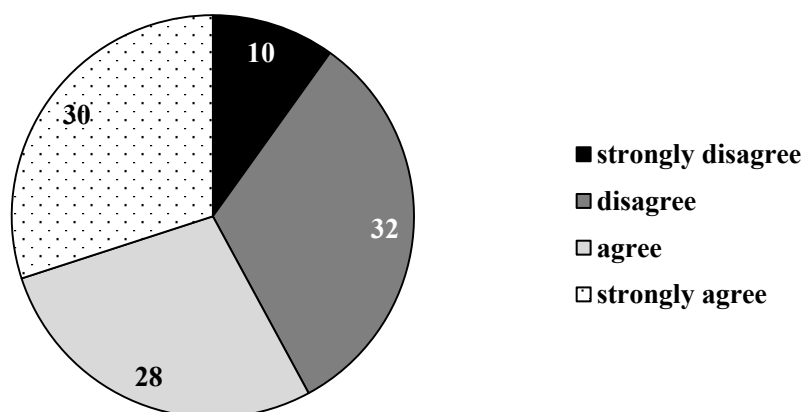

Figure 3. General trust in Bática village II. ('Most people would exploit you, if they could.') (%)
 Source: own editing based on questionnaire survey, 2017

Based on the findings of cross-tabulation analysis, it can be established that the sex, the age, the marital status and the qualification of respondents do not significantly relate to the level of general trust based, since the Asymptotic Significance (2 Sided) for Pearson Chi-Square statistics were higher than 0.05. They were: 0.338 for sex; 0.138 for marital status; 0.645 for age and 0.910 for qualification in case of the first statement, while 0.540 for sex; 0.450 for marital status; 0.670 for age and 0.620 for qualification in case of the second statement.

Although there was not significant relationship, it was found that mostly those respondents did not trust in foreign people who were retired or unemployed. Some of them had less empathic personality, while others gained some unpleasant experiences with foreign people concerning trust and so they could hardly trust in anybody.

However, the strategic trust was much more favourable, much stronger than the general trust in the village. Especially, strategic trust felt towards family members was very high (see Fig. 4.). 94% agreed with the statement 'Most family members can be trusted'. Only a few people (6%) did not trust in their relatives. According to the findings of cross-tabulation analysis, these people are mainly those who had got divorced or disappointed in their spouse or relatives. The Asymptotic Significance (2 Sided) for Pearson Chi-Square statistic was 0.019 for marital status. The relationship was quite weak, the Cramer's V statistic was only 0.253, which means the marital status of respondents has a small effect on trust felt towards family members. The Adjusted Residual was only in case of the divorced (+3.4) greater than +2, which means there was significant relationship between the divorced respondents and disagreement with the statement of 'Most family members can be trusted'.

However, this analysis also revealed that similarly to general trust the sex, the age and the qualification of respondents did not influence significantly the trust felt towards family members, since the Asymptotic Significance (2 Sided) for Pearson Chi-Square statistics were higher than 0.05 (0.872 for sex; 0.073 for age and 0.061 for qualification).

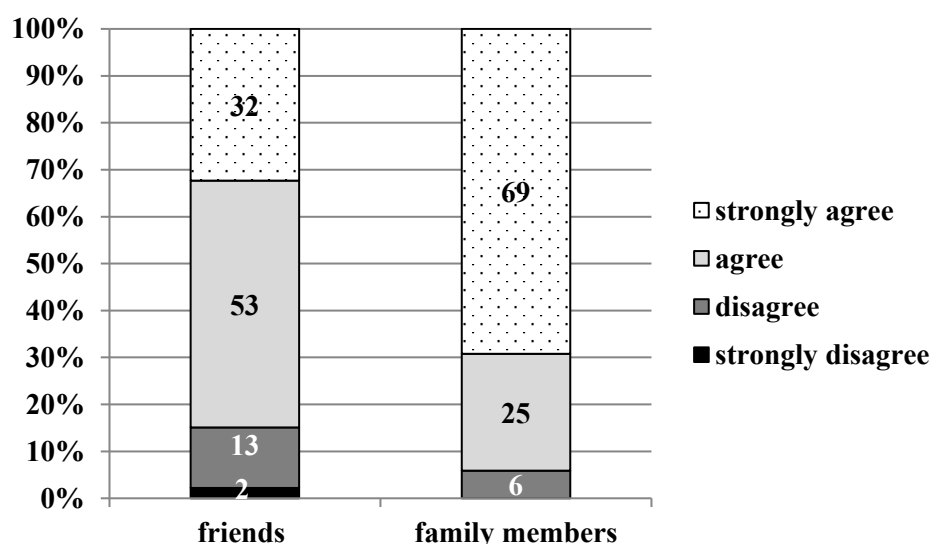

Figure 4. Strategic trust in Bátya village ('Most friends/family members can be trusted.') (%)

Source: own editing based on questionnaire survey, 2017

It was found that the other component of strategic trust, the trust felt towards friends was also very high in Bátya village (see Figure 4.). The survey highlighted that 85% of the inhabitants trusted in their friends. Based on this fact it can be stated that the villagers are not isolated, even they are opened and friendly.

Based on cross-tabulation analysis the level of trust felt towards friends is not in significant relation with the demographic characteristics (the sex, the age or marital status and qualification) of respondents, so these factors did not influence meaningfully the strength of strategic trust. The Asymptotic Significance (2 Sided) for Pearson Chi-Square statistics were higher than 0.05 (0.086 for sex; 0.373 for marital status; 0.456 for age and 0.138 for qualification).

I also made attempt to map who can most significantly influence the public opinion in the village. To examine this issue, two questions were placed in the questionnaire survey: 1) In

your opinion, who should be asked about the important issues concerning the village?; 2) Who do you talk to regularly?

It is also not surprising that staff members of the local government are the most frequently mentioned persons, since they are the best-know actors in the village. Most respondents said that the opinion of the mayor, Ilona Zsebics should be taken into account. The deputy mayor, Csaba Fekete was on the second place, the notary, Linda Noémi Bukros was on the fourth place and a local representative, József Mészáros was on the fifth place. There was only one academic person among the most popular people. He was Zoltán Fehér, the retired associate professor from Eötvös József College, who has conducted local historic and ethnographic researches for decades (Fig. 5.).

On the other hand, it is a quite unfavourable result that the proportion of those who do not know who should be asked about the important issues related to the village was quite high.

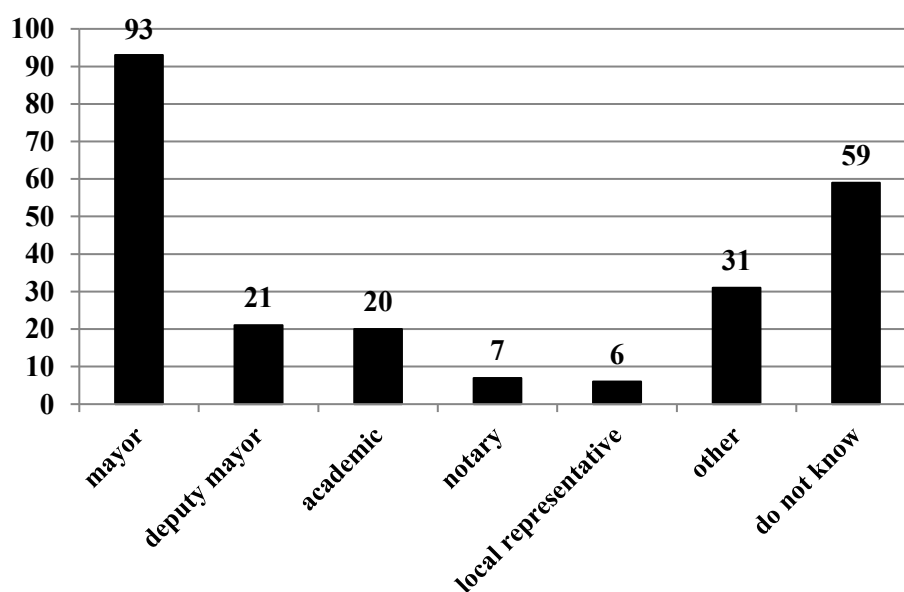

Figure 5. Who should be asked about the important issues related to village? (capita)

Source: own editing based on questionnaire survey, 2017

I also asked the villagers to make a list of people they talk to regularly. It was surprising that there were only rarely overlaps among answers. That means there were only a few people who were mentioned by two-three respondents. This indicates that there is not a person who would be in the center of the community, who could be an informal local initiator or leader. Most of the villagers talk only with their direct neighbours and relatives regularly.

The last studied component of social capital was civil social activity, which can be considered quite low at the settlement. It was found that only one-fourth (24%) of the population was regularly engaged in some kind of voluntary services. Most of them supported some annually organized local community programmes, where some of them have cooked or baked, while others packed or cleaned the site, etc. Less people did regularly voluntary work (e.g. participated in the maintenance and decoration of church, in renewing and building community buildings or in waste collecting initiatives, etc.). Some other people mentioned that they helped their old relatives, friends, or engaged in free distribution of meals or donated blood.

The other fundamental component of social activity is the membership in social organizations. Although the level of volunteering is quite low, almost a quarter of the respondents (22%) were a member at least in one social organization. However, later it became light that most of them were only passive member of these organizations.

During our research 12 social organizations registered in Bátya village (Table 2). Most of the organizations provide cultural (e.g. Bányai Fokhagymások Hagymányörző, Gasztronómiai és Kulturális' Association, 'Bányai Hagymányörző és Nemzetiségi' Association, 'Bányai Katolikus Olvasókör', 'Danúbia Ifjúsági Fúvószenekar' and 'Vodencia Horvát Nemzetiségi Táncgyüttes') or sport activities ('Bányai Sport' Association, 'Bányai Sporthorgász' Association and 'VARAJTI Hagymányörző Íjász Sport' Association).

Table 2. Social organizations in Bátya village

1	'Bányai Gyermekéért' Foundation
2	'Magyar Epilepsziával Élők' Foundation
3	'Bányai Fokhagymások Hagymányörző, Gasztronómiai és Kulturális' Association
4	'Bányai Hagymányörző és Nemzetiségi' Association
5	'Bányai Katolikus Olvasókör'
6	'Bányai Sport' Association
7	'Bányai Sporthorgász' Association
8	'Kaláka Nagycsaládosok' Association
9	'Polgárőr' Association Bátya
10	'VARAJTI Hagymányörző Íjász Sport' Association
11	'Danúbia Ifjúsági Fúvószenekar'
12	'Vodencia Horvát Nemzetiségi Táncgyüttes'

Source: own editing based on the data of Civil Szervezetek Névjegyzéke, 2017

Conclusions and Recommendations

The study has focused on the examination of the social capital which has a crucial role in smart development. First, the relation between social capital and smart communities was expounded. After that the four approaches to examine social capital were presented and then its main benefits were summarized. It can be concluded social capital has a vital role in both sustainable development.

A complex definition was demonstrated in the Introduction chapter, according to which social capital is a mixture of relations, trust, civil social activity and norms regulating social behaviour. The first three components of social capital were examined in this paper, namely the trust level, the relations among local people and the social activity. A special method based on primary and secondary data collection was demonstrated to measure the social capital in a small rural village, called Bátya.

A significant difference was found between the two forms of trust, general and strategic trust in Bátya village. The general trust felt towards foreign people based on empathy has quite unfavourable values. Although Hungary is among the countries having low level of general trust, these results are even much worse than in other Hungarian settlements took part in the research of Tárki in 2009. I revealed that the local community was separated into two groups on the basis of supporting the current or the previous mayor and there were many social and political conflicts between these groups.

On the other hand, the situation in case of strategic trust felt towards family members and friends was much more favourable. Most of the inhabitants trusted both in their relatives, and their friends, and so they can easier go through difficulties by social support. It is typical that if is a low level of the general trust can experienced in a community, the strategic trust is high, since people can trust only in people they know well and understand.

It can be concluded that the trust in institutions similarly to general trust is quite weak. The institutional trust was examined by the question whose opinion should be taken into account concerning village issues. As I expected, the mayor and deputy mayor were most often mentioned. However, they were not indicated as many times as in in my previous researches in other Hungarian rural settlements. Moreover, the proportion of those who could not mention anybody whose view should be taken into account was quite high (25%).

Concerning the third examined component of social capital, the civil social activity, I found that it was also quite low in Bátya village. Less than one-fourth of population did some voluntary work regularly and even less respondents were member at least in one civil social organization.

In the light of all the foregoing, it can be concluded that there is a medium strong social capital in Bátya villages. A special emphasis should be put on the enhancement of trust in the future. Building up trust takes a lot of time, but it could be accelerated by increasing the number of personal meeting. More attention should be given to the introduction of advantages and possibilities of membership in local social organizations and volunteer works. Moreover, the awareness of social organizations should be raised, too. So the social participation and activity might be also increased in long term.

Acknowledgement

This study is supported by the ÚNKP-17-4, New National Excellence Program of the Ministry of Human Capacities.

References

1. Áldorfai, Gy. – Czabadai, L. – Topa, Z. (2016): A methodology for the foundation of a CLLD programme. In: L. Mura, M. Bumbalová, M. Gubánová (eds.) (2016): Sustainability of Rural Areas in Practice Conference, 2015.12.03-2015.12.04. Nitra: Slovak University of Agriculture, pp. 103-110.
2. Bourdieu, P. (1986): The forms of capital. In: Angelus, R. (eds.) (1997): A társadalmi rétegződés komponensei. Új Mandátum, Budapest, Hungary, pp. 156-177.
3. Coleman, J.S. (1988): Social Capital in the Creation of Human Capital. In: The American Journal of Sociology, 94 (Supplement), pp. 95-120.
4. Fukuyama, F. (2002): Social Capital and Development: The Coming Agenda. In: SAIS Review, 22 (1), pp. 23-37.
5. Fukuyama, F. (2001): Social capital, civil society and development. In: Third World Quaterly, 22 (1), pp. 7-20.
6. Fukuyama, F. (1995): Social Capital and the Global Economy: A Redrawn Map of the World. In: Foreign Affairs, 74 (5), pp. 89-103.
7. Füzér, K. – Gerő, M. – Sik, E. – Zongor, G. (2005): A társadalmi tőke növelésének lehetőségei fejlesztéspolitikai eszközökkel. Fejlesztéspolitika társadalmi hatásai 4. TÁRKI, Budapest.

8. Gerencsér, I. – Áldorfai, Gy. (2017): Községi szerepvállalás helyi fejlesztési stratégia kialakításában. In: *Studia Mundi – Economica*, 4 (1), pp. 26-34.
9. Gurstein, M. (2014): Smart Cities vs. Smart Communities: Empowering Citizens not Market Economics. In: *Gurstein's Community Informatics*, 10(3), n.p.
10. Havasi, V. (2009): Az értékrend és az életminőség összefüggései. PhD thesis, Debreceni Egyetem, Közgazdaságtudományi Doktori Iskola, Debrecen.
11. Kis, K. (2006a): A társadalmi tőke, mint a társadalmi és gazdasági folyamatokat befolyásoló erőforrás. In: *Agrártudományi Közlemények*, 2006/20. különszám, pp. 69-73.
12. Kis, K. (2006b): Partnerség és társadalmi tőke a vidékfejlesztésben. In: *Parola*, (2-3), pp. 28-31.
13. Kulcsár, L. (2006): A vidékfejlesztés alapjai. Szent István University, Gödöllő.
14. Kuti, É. (1996): A nonprofit szervezetek szerepe a kilencvenes évek magyar társadalmában és gazdaságában (The role of non-profit organizations in the society and economy of Hungary in the 1990s). *Közgazdasági Szemle*, 1996/1, pp. 18-30.
15. Lee, J. - Árnason, A. – Nightingale, A. – Shucksmith, M. (2005): Networking: Social Capital and Identities in European Rural Development. In: *Sociologia Ruralis*, 45 (4), pp. 269-283.
16. Nárai, M. (2008): A nonprofit szervezetek helye és szerepe a helyi társadalmak életében – A nyugat-dunántúli nonprofit szektor helyzetfeltárása (The role of non-profit organizations in local societies). ELTE Szociológiai Doktori Iskola, Budapest.
17. Nárai, M. (2004): A civil szervezetek szerepe és jelentősége az egyének, közösségek, illetve a társadalom számára. *Education*, 2004/4, pp. 616-634.
18. Oláh, I. – Nagy, A. – Ökrös, I. (2012): The role of local communities in the local economic development. *Annals of the Polish Association of Agricultural and Agribusiness Economists*, 14 (6), pp. 196-199.
19. Putnam, R. (2000): *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster, New York, 541p.
20. Putnam, R. D. (1995): Bowling Alone: America's Declining Social Capital. In: *Journal of Democracy*, 6 (1), pp. 65-78.
21. Putnam, R. D. (1993): The Prosperous Community: Social Capital and Public Life. In: *The American Prospect*, 13 (4), pp. 35-42.
22. Skrabski, Á. – Kopp, M. (2008): A bizalom, mint a társadalmi tőke központi jellemzője. In: *Vigilia*, 73 (10), pp. 722-730.
23. Reisinger A. (2012): Civil/nonprofit szervezetek a kohéziós politikában – elméleti alapok (Civil/non-profit organisations in the cohesion policy – theoretical background). *Tér és társadalom*, 26(1), pp. 41-65.
24. Ritter, K. (2014): Potential of the Social Economy in Development Policies – The Case of Africa. In: Gy. I. Neszvényi (ed.) (2014): *Socio-Economic and Regional Processes in the Developing Countries*, pp. 176-186.
25. Stratigea, A. (2012): The concept of 'smart cities'. Towards community development? In: *NETCOM*, 26 (3-4), pp. 375-388.
26. Szakál, Gy. (2004): A társadalmi tőke hatása az oktatásra, egészségre és a civil szférára. In: Szakál, Gy. – Gergely, A. (szerk.): *Társadalmi tőke, karrieresélyek, viselkedésminták*. MTA, Budapest, pp. 6-20.
27. Tóth, T. – Jóna, Gy. (2012): Concepts of the Territorial Capital. In: *SELYE E-STUDIES*, pp. 1-15. At: <http://selyeuni.sk/gtk/e-studies/en.html> Downloaded: 19.08.2017.
28. Tóth, T. – Káposzta, J. (2013): Tervezési módszerek és eljárások a vidékfejlesztésben. Debreceni Egyetem Gazdálkodástudományok Centruma, Debrecen.

Other sources

1. Civil Szervezetek Névjegyzéke, 2017
2. Hungarian Central Statistical Office (HCSO) – Census, 2011
3. Hungarian Central Statistical Office (HCSO) – TSTAR, 2015

THE TRENDS OF THE LAKE TOURISM AND RESULTS OF BALATON RESEARCH

Remenyik Bulcsú¹, Molnár Csilla²

¹associate professor, ²associate professor

¹BGE-KVIK Institute of Tourism, ²GTK Szent István University
E-mail: ¹Remenyik.Bulcsu@uni-bge.hu, ²Molnar.Csilla@gtk.szie.hu

Abstract

Water is a natural resource that is the foundation of the most successful tourist destinations around the world (Mill-Morrison, 1992). Ponds, by virtue of their generation and development, have the characteristics that determine their utilization in tourism (Cooper et al., 2008). The spectacle and mood of the large, calm water mass, the wildlife and the diverse natural and cultural values of the background towns attract visitors to a multitude of visitors (Rátz – Michalkó 2007). This product of tourism may, depending on the destination concerned and the directions of development belong to the subject of mass and alternative tourism (Remenyik – Tóth – Molnár, 2013). The present study, which compares and contrasts the tourism and visitor-based economic development at Balaton lake in Hungary aim to describe how roles have changed and opportunities have presented themselves in the lake tourism sector. That in the interest of the forming of the qualitative tourism the importance of the government onto the development of the lake tourism is by way bigger, his support on the increase of the star grade of the accommodations, the development aquatic and road infrastructure and the construction of the topic park of Lake Balaton. The inland ones are in a great majority opposite the foreign country guests considering the guest construction in the lake tourism; with the support of the tourism products it is possible to develop directly the Hungarian small- and medium-size enterprises.

Keywords: lake tourism, destination management, tourism development

JEL: R1, O20

LCC: GV182-182.5

Introduction

In the western part of Central Europe (Germany, Switzerland, Austria and Slovenia), lake tourism has already become a leading tourism product since the 1970s. Winter mass tourism in the 1960s encouraged the people to live in an active way of life, while lake tourism became a leading product in the summer (Marton, 2013). Lake tourism with its 4S (Sailing, Swimming, summer, and Surfing) could be approached by nearly every age group (Remenyik – Tóth – Molnár 2013). Lake tourism was developing best on the bigger lakes such as the Balaton, Tisza and Velence Lake, they became the most popular spots of Hungarian lake tourism.

Regional tourism builds connection with active tourism, human ecology does the same with ecotourism and settlement ecology is in contact with cultural and heritage tourism.

Instead of the *mass water tourism* with recreational activities such as sunbathing, swimming, playing in the coasts etc. water tourism can be classified in the following categories:

Hand-driven means of transport, primarily canoes and kayaks belong to the category of classic water tourism. Their direction is towards the downstream of the water (descending, flowing).

Trips lasting for a couple of days and several harbour or stops are there during these tours. These trips can be organized (with a tour leader) and unorganized (individual) as well.

Fishing tourism, as a narrow segment of tourism can play a prominent role in rural development. There are 3 forms of fishing tourism. Participants can fish from the shore, from a rowing boat and from a motor boat. As local knowledge is essential for successful fishing, most of the fishermen insist on their own, known places; so it might be one of the reasons why fishing tourism can be described similar to cycling tourism during which they go on a so-called „lake tour” starting from and returning to a harbour. There is a way to provide visitors with the opportunity to go fishing with local fisherman and share in the culture, tradition and lifestyle of locals. Activities can be conducted all year round (so it can reduce seasonality), day or night, depending on the fishing method and weather conditions. Widening the tourist supply is another advantage and can result increased staying time and incomes.

Ecotourism which is related to water tourism means only few hour long, short boat trips. The bare necessities are just easily accessible ports with more sophisticated harbour facilities, and appropriate amount of boats for the reception of larger groups too. It is also a requirement of the area to provide a tour guide who knows the fauna and the flora of the area well.

Motor boat tourism has two versions: sport shipping and shipping tours. Sport shipping includes water skiing and jet-ski. These are usually linked to a smaller area, usually to storage for boats or ships, or to a port area where they let boats and ships flow on the water. Here we have to mention the possibilities of excursion, boat cruises and recreational activities which are even less exploited in Hungary.

Material and methodology

The theoretical background of our research was given by the Hungarian and international literature dealing with the tourism system the tourism of lakes, the tourism region of Lake Balaton, and sustainability.

Most of the data used in our analyses comes from the database of the Central Statistical Office (KSH).

The analyses of the lakes, similarly to other surveys, can run into difficulties. The reason is that it is utterly difficult to match geographical borders with administrative boundaries. Therefore, in order to dissolve this problem, we decided to use spatial informatics software (ArcView 9.3.1.) to define settlements whose administrative area includes even a 1 square kilometre area that belongs to the lake itself.

In our research the Hoover-index has been applied. It expresses on a 0-100% scale what percentage of one of the examined indicators (in this case the income from which income tax is calculated) should be regrouped among the settlements of certain sections so that its distribution could punctually equal with the distribution of the other indicator (in this case population) among the settlements. Since settlement groups of different sizes were examined we tried to measure the distribution changes per unit areas for the sake of comparability.

To get known the opinion of visitors and local residents, we used the results of questionnaire research made by the Academy of Tourism of the Budapest Business School University of Applied Sciences. It took place at Lake Balaton between 2nd of July and the 12th of July 2015. The aim of this research is to examine the awareness of the most visited area in domestic tourism

and to observe the purpose, motivation, duration of stay concerning tourists of certain target groups (young, middle and elderly target groups). The survey consisted of 20 simple and multiple choice questions. According to the research results, the conclusions we can draw are related to the whole domestic tourism of Hungary. The analysis covers those 51 settlements, which were qualified as coastal and offshore by the first and the second supplements of the Hungarian law of '*Balaton Kiemelt Üdülőkörzet Területrendezési Tervének elfogadásáról és a Balatoni Területrendezési Szabályzat megállapításáról szóló 2000. évi CXII. törvény*', so it does not deal with all of the settlements in the special recreational area. The focuspoints of the research were Siófok, Balatonfüred, Révfülöp, Keszthely and Fonyód. More than 6000 surveys were collected. Foreign tourists were interviewed in English and German.

The position of the Lake Balaton in Hungary's tourism

The objective of this paper is to present the changes in the tourism roles of lake tourism and their development possibilities. There were a number of objectives set in connection with our research. On the one hand we intended to examine whether lake tourism was in a favourable or unfavourable situation in Hungary and also to observe the similarities and differences among lake-side settlements (Dávid–Tóth–Kelemen–Kincses, 2007). On the other hand it was our task to compare lakes and measure them against national averages. Furthermore, we also wanted to find out whether these lake-side settlements were totally different or whether they showed some similarities.

Development of Lake Balaton started in 1963 when the political opinion of the tourism industry changed. The poor economic situation and successful development of the socialist countries (mainly Romania and Bulgaria) have encouraged the head of state to make changes. It has become an "official act" that the principle of tourism should be the principle of a western entry traffic, and thus the increase in foreign exchange earnings (Rehák, 2011). In 1964 the foreign exchange and customs regulations were simplified, the visa issuing procedure was accelerated, visa free travel was introduced with a number of countries and the foreign exchange supply of travellers was also improved. The new economic mechanism starting in 1968 also considered the development of tourism as of highest priority thus lake tourism together with holiday tourism became a leading tourism product in Hungary (Remenyik–Tóth–Molnár, 2013). In the two decades from 1970s, Lake Balaton has become a major destination not only for Hungarians, but foreign visitors (mainly Germans). By the mid-1980s, the shores of Lake Balaton began to become saturated, and the load-bearing capacity of the lake has now bounded the boundaries. The need for sustainability has gained increasing importance, so the developments turned to the other two lakes, Lake Velence and Lake Tisza (Marton, 2013).

During the 1990 a number of national parks were established at wetland habitats (Fertő-Hanság National Park, a Balatonfelvidéki National Park, a Duna-Ipoly National Park), the national parks started to supervise areas that were valuable for them. In 1999 the Hortobágy National Park was elected among World Heritage sites and as a result the Bird Sanctuary of Lake Tisza received World Heritage protection. The Fertő-Hanság National Park had an important role in making Lake Fertő as cultural landscape a World Heritage site in 2001 so the development of eco- and natural tourism came into prominence in connection with further development of lake tourism (Mester–Polgár–Kiss, 2006). Further possibilities in the development of Lake Balaton, Lake Tisza, Lake Velence and Lake Fertő are presented by the fact that strategic Pan-European routes pass through these areas (Tóth–Dávid 2010).

The delimitation and analysis of the lake area settlements

The analyses of the four big lakes of Hungary (Lake Balaton, Lake Fertő, Lake Tisza and Lake Velencei), similarly to other surveys, can run into difficulties. The reason is that it is utterly difficult to match geographical borders with administrative boundaries. Therefore, in order to dissolve this problem, we decided to use spatial informatics software (ArcView 9.3.1.) to define settlements whose administrative area includes even a 1 square kilometre area that belongs to the lake itself. Thus we ignored settlements situated further away from the lake. These of course can enjoy the benefits of a nearby lake but in this way we could avoid having to arbitrarily determine a distance within which settlements should be included in the surveys as this distance varies from case to case (Table 1).

During the survey 75 settlements were delimited, more than half of these had a population of between 1000 and 2000 or between 2000 and 5000. In relation to the total population the importance of these two categories is somewhat smaller, and thus the only settlement of the examined area with a population of over 50000, Sopron, can come to the limelight. All in all it can be stated that lake area settlements are mainly fragmented ones.

Table 1: Lake area settlements by population (2016)

Categories by settlement size	Number of settlements	Distribution (%)	Population of settlements	Distribution (%)
- 499	12	16,9	3 623	1,4
500 - 999	10	14,1	6 382	2,5
1 000 - 1 999	20	28,2	28 031	11,1
2 000 - 4 999	19	26,8	47 104	18,7
5 000 - 9 999	4	5,6	25 108	10,0
10 000 - 19 999	3	4,2	34 690	13,8
20 000 - 49 999	2	2,8	45 502	18,0
50 000 -	1	1,4	61 780	24,5
<i>Összesen</i>	<i>71</i>	<i>100,0</i>	<i>252 220</i>	<i>100,0</i>

Source: Hungarian Central Statistical Office, edited by the authors

The current state of lake tourism

In the following section some of the indicators – which we consider important – of lake area settlements will be examined. However, it must be noted that although the settlements themselves can be compared, it is impossible to explain the current development or processes of their socio-economic phenomena solely on the basis of tourism. Although we believe these phenomena are interconnected their background is much more complex (Table 2).

According to the most up-to-date data almost 147 thousand people lived in the 51 settlements around Lake Balaton, 66 thousand lived in the 7 settlements around Lake Fertő, 28 thousand people lived in the 12 settlements of Lake Tisza, while the 5 settlements of Lake Velence were inhabited by 23 thousand people on 1 January, 2011. These areas show a diverse picture in respect of population changes. While there has been an explicit increase in population in case of Lake Velence and Lake Fertő compared to 2000, but the population around Lake Balaton has been stagnating, and at lake Tisza there has been a decrease in population. The area of Lake Velence and Lake Fertő is characterised by significant migration, the settlements of Balaton are characterised by moderate migration, while in the area of Lake Tisza the population has been definitely migrating from the area. The Tisza Lake area is in an unfavourable position

considering two more basic indicators, namely the unemployment rate and per capita income. The unemployment rate there is above the national average, while the specific income level is lower. The most favourable situation in respect of unemployment is observable at Lake Fertő, while in respect of income it is at Lake Velence.

Table 2: Relevant statistical data of lake area settlements

Lakes	Population (1 January 2016)	Population (2000=100)	migration balance by 1000 people, (2015)	Unemploy- ment rate, (2015)	Per capita income, 2015 (national average = 100)
Lake Balaton	129 881	100,1	1,2	5,1	94,6
Lake Fertő	66 792	112,6	10,1	0,9	86,3
Lake Tisza	27 739	91,9	-6,8	9,3	72,4
Lake Velence	23 807	122,6	17,8	3,2	123,8
Country total	9 855 571	96,6	–	5,9	100,0

Source: Hungarian Central Statistical Office, edited by the authors

It is worth further considering per capita income in detail because they indicate the most important development tendencies of the areas. Of the four examined regions the most advanced area is Lake Velence and the fastest development is observable there (+15,2 percentage point). Although the area of Tisza Lake is the least developed of the examined region, its development almost reached that of Lake Velence between 2000 and 2015 (+14,7 percentage point)! Lake Balaton shows a rather stagnating tendency (+3,7 percentage point), while at Lake Fertő there has been a significant decrease reaching 17,6 percentage point! The fact that Székesfehérvár, which is one of the economic centres of Hungary, is situated nearby plays an important role in the fast improvement of Lake Velence. Also the new strategy of the Micro-regional Association of the Velencei Lake Settlements recognized, that the development of settlements around Lake Velence is almost unthinkable to the local without the quality expansion of tourism, so the development elements of the focus on strengthening tourism. It was also defined that “retro-lake” can no longer be sold, so the two leading settlements of the lake - Gárdony and Velence - started to develop rapidly and demonstrably increased the number of tourists arriving mainly from Budapest. Thanks to developing accommodation and catering facilities, enjoyable modes of transport between the settlements (development of ports), renovation and development of beaches and coastal walkway, increasing the number of events and festivals (not only in the main season), tourist attraction development, and marketing and branding (Lake Velence as a complex tourist product) resulted increasing number of visitors and incomes.

The unfavourable performance of Lake Fertő is due to the fact that the accessibility of the lake has not changed, the attraction developments financed from EU sources were finished only this year (visitor centre, reconstruction of Fertőd) and they have not made their effects felt.

The development of Lake Tisza has been facilitated by the fact that it was declared to be a priority holiday destination in 1998, then a separate tourist region was organised in its area, and a well-considered accommodation and attraction development also took place (Eco-centre in Poroszló, Robin Adventure Park in Tiszafüred). The ratio of the growth of commercial accommodation reached 70% in average. Of the different types of accommodation facilities pensions grew in the fastest rate while campsites grew only at a 25% rate. The number of holiday houses and hotels doubled since 2000 whereas the share of tourist hostels and youth

hostels did not reach 4% combined in 2015. The question is what regional differences prevail behind these development tendencies.

In this research the Hoover-index (also known as the Robin Hood index or Schutz index), the most frequently used regional inequality indicator in regional economics has been applied. It expresses on a 0-100% scale what percentage of one of the examined indicators (in this case the income from which income tax is calculated) should be regrouped among the settlements of certain sections so that its distribution could punctually equal with the distribution of the other indicator (in this case population) among the settlements. Since settlement groups of different sizes were examined we tried to measure the distribution changes per unit areas for the sake of comparability. Its formula is:

$$h = \frac{\sum_{i=1}^n |x_i - f_i|}{2n},$$

where x_i and f_i are two distribution rates (in our case the population and income share of the ith settlement from the total population and total income within the study area), for which the following two formula hold true: $\sum x_i = 100\%$ és $\sum f_i = 100\%$. n is the number of settlements in the study area.

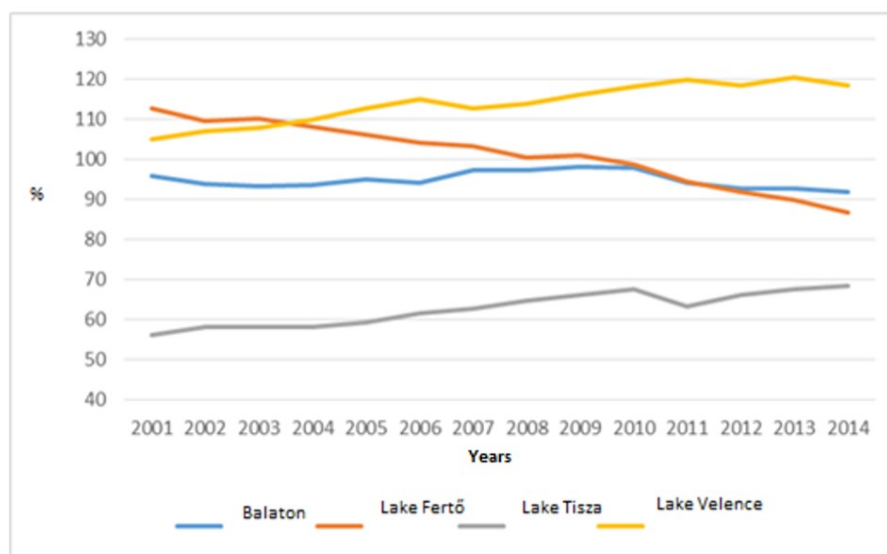

Figure 1: Per capita income of lake area population relative to Hungarian national average (percentage), 2001-2014.

Source: Hungarian Central Statistical Office, edited by the authors

The degree of the per settlement regional differences is the highest at Lake Tisza and Lake Velence and what is more the tendency is expressly positive in both cases (Table 3). On the other hand, in the case of Lake Fertő the tendency of the relatively minor differences is negative. Of the four areas Lake Balaton shows the least regional differences whose rate has not changed significantly in the past few years. The significant differences observed at Lake Velence can be explained by the rapid development of Gárdony and Velence, whereas at Lake Tisza the differences were caused by strengthening of the four large settlements in the area (Tiszafüred, Abádszalók, Kisköre, Poroszló) and the dominance of Poroszló and Tiszafüred was further

enhanced by eco-tourism developments. At Lake Fertő the differences among the settlements are continuously diminishing due to the implementation of attraction developments.

Table 3: The Hoover-index of lake areas, 2001-2014

Lakes	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Lake Balaton	5,7	6,2	5,9	5,7	5,7	5,3	4,8	4,6	4,3	4,4	5,2	4,6	4,8	4,5
Lake Fertő	2,0	1,9	2,0	1,7	1,6	1,6	1,5	1,4	1,3	1,1	1,2	1,1	1,1	1,0
Lake Tisza	10,8	11,8	12,4	13,1	13,8	13,9	14,2	13,6	12,2	11,7	13,6	12,3	11,5	11,2
Lake Velence	0,9	2,4	2,5	2,6	2,9	3,1	2,6	2,5	2,7	2,7	2,2	2,1	2,3	2,4

Source: Hungarian Central Statistical Office, edited by the authors

Considering the turnover of commercial accommodation facilities of the examined areas, Lake Balaton rises above the others as one fifth of all guest nights were spent there (Table 4). This order of magnitude is not surprising if capacities are taken into consideration as more than one fourth of all the national accommodation facilities can be found there (Horváth 2007). Compared to 2000 the number of accommodation facilities grew only at Lake Tisza while the most significant setback occurred at Lake Fertő.

Table 4: Visitor related data of public accommodation establishments in the lake areas

Lakes	Guest nights, 2015	Guest nights, 2015 (2000=100)	Capacity, 2015	Capacity, 2015 (2000=100)
Lake Balaton	13,2	86,5	28,7	133,0
Lake Fertő	2,0	106,9	1,2	75,6
Lake Tisza	0,5	140,0	1,9	127,6
Lake Velence	0,7	108,9	1,1	53,0
All settlements	100,0	133,0	100,0	118,5

Source: Hungarian Central Statistical Office, edited by the authors

Between 2000 and 2015 the guest nights of commercial accommodation facilities decreased only at Lake Balaton, while the other areas experienced some growth (balatonregion.hu). The most significant increase is observable at Lake Fertő (Figure 2). The dramatic decrease at Lake Balaton can be explained by the decreasing number of foreign guests. The decrease mainly affected the camp sites (-68%) and the holiday houses (-56%) but compared to 2000 youth hostels also received fewer foreign guests. The other types of accommodation facilities have seen an increase, the most significant increase is connected to pensions (+180%).

In 1990 almost half of all foreign visitors chose to stay in camp sites whose share in 2014 was only 24%. Hotels increased their ratio from 45% to 68% while pensions did the same from 1% to 3%. Holiday houses experienced a decrease so only 5% of the foreign guests choose them. The combined ratio of youth hostels and tourist hostels did not reach 1% in 2009.

The number of domestic guests changed from 139 thousand to 895 thousand during the examined period. The average six-and-a-half-time increase brought about similar positive processes for all types of accommodation facilities. Hotels have experienced an eleven-fold

increase while pensions saw a ninefold increase and even campsites grew in this respect by almost 60%.

In 2000 around 50% of domestic guests chose hotels, this number increased to 70% by 2014, and has been constantly embracing since then thanks to the strengthening of quality orientation.

On the other hand camp sites saw a decrease from 27% to 9% while holiday houses from 15% to 8%. Currently pensions have a somewhat smaller share (6%) than youth hostels (7%) and that of the tourist hostels' is significantly lower (1%). It should be noted here that campers' expectations are getting higher and higher. Camping has now become a lifestyle and its guests are not characterized by low solvency. The development of our great lakes in this field is justified, and must consider the expectations of potential guests.

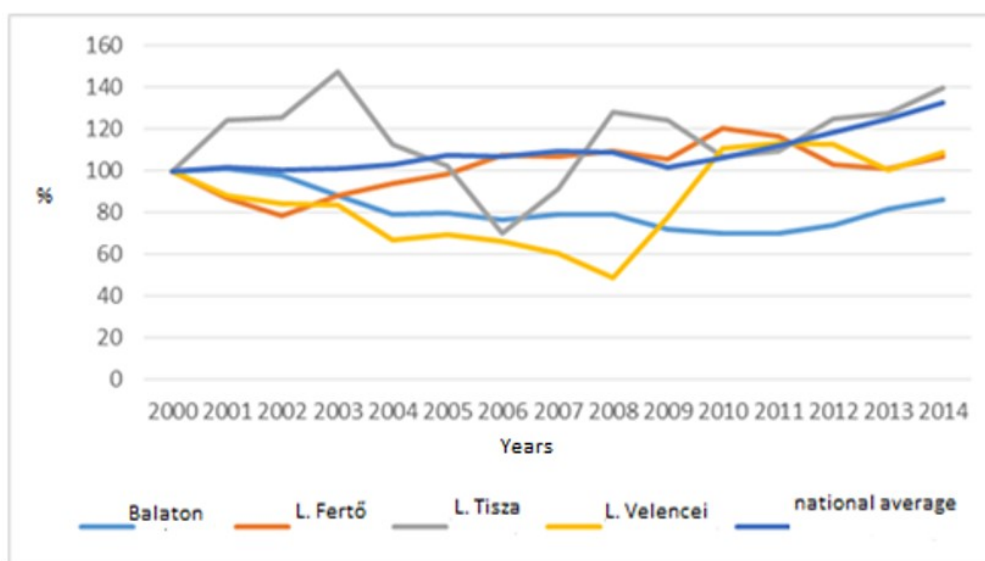

Figure 2: Number of guest nights at public accommodation establishments

Source: Hungarian Central Statistical Office, edited by the authors

In respect of the category currently called “other” (until 2009 it was referred to as “private”) the dominance of Lake Balaton is even more significant. Four out of 10 guest nights are spent there and half of the accommodation capacity can be found there. Compared to 2000 the number of accommodation capacity decreased only in this area and at Lake Velence while at the two other lakes there has been a significant increase (Table 5).

The number of commercial accommodation capacity of the Balaton Region stood at 76 thousand in 2015, which made it number one of the examined regions in the whole examined period. The capacity increased by almost 20% in the region between 2000 and 2015. Only the above mentioned campsites show a decrease, while other types experienced a significant growth. Of the tourist products camp-site tourism lost the most as in 1990 more than 70% of the capacity was in camp sites, this decreased to 32% by 2009.

Table 5: Visitor related data of other (private) accommodation establishments in the lake areas

Lakes	Guest nights, 2015	Guest nights, 2010 (2000=100)	Capacity, 2015	Capacity, 2015 (2000=100)
Lake Balaton	28,4	67,4	44,0	66,7
Lake Fertő	1,1	193,4	0,5	166,7
Lake Tisza	1,2	253,0	2,1	171,1
Lake Velence	0,3	100,5	1,2	79,7
All settlements	100,0	115,8	100,0	97,9

Source: Hungarian Central Statistical Office, edited by the authors

Between 2000 and 2015 the number of guest nights at other accommodation establishments decreased at Lake Balaton and at Lake Velence, while there has been an increase in the other two regions. The most significant increase is at Lake Tisza (Table 4).

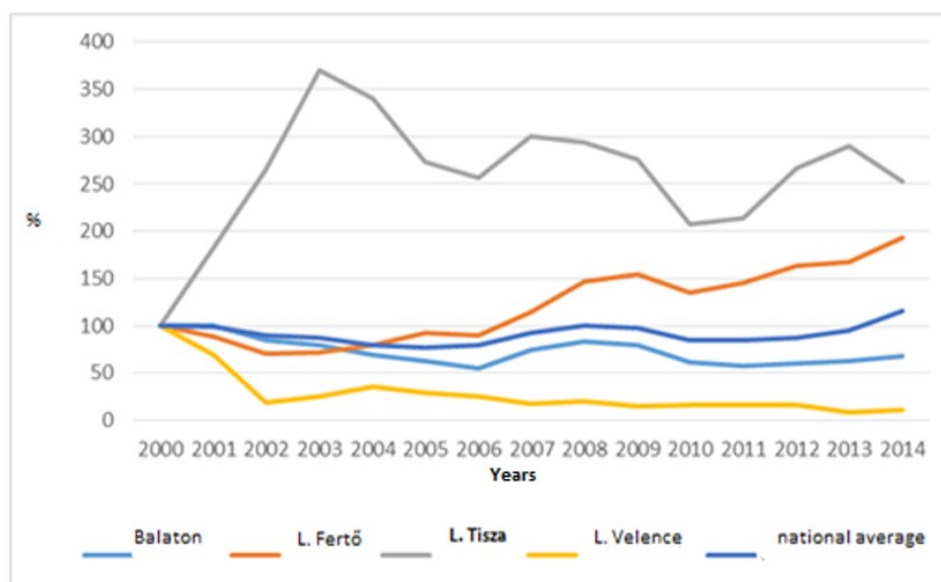

Figure 3: Number of guest nights at other (private) accommodation establishments (percentage) 2000=100.

Source: Hungarian Central Statistical Office, edited by the authors

At Lake Tisza there were 21 thousand visitors in 2000 and it remained similar in 2014. The intrinsic structure of the 2% increase was similar to the domestic ones: Campsites suffered significant – almost 20% - losses, nevertheless hotels had an even worse period as their losses reached almost 25%. The other types show significant increases.

In 2014 almost half of the foreign guests chose campsites followed by hotels. There was a significant increase in connection with the holiday homes as a result of which their ratio currently stands at 13%. The share of other type of accommodation establishments is negligible (Table 6).

The domestic guest nights in the region grew from 123 thousand to 196 thousand, which represent an almost 60% improvement. The greatest, more than double, increase can be observed at hotels, but pensions and holiday homes had a significant increase as well. In 2014 the visitors spent one third of all guest nights at hotels, in 1990 this rate did not even reach 10%.

The rate of pensions and holiday homes is similar (24-20%) respectively. In 1990 campsites were in the fourth place with 80%, currently their rate does not reach 20%.

The Balaton Research

Tourism of Lake Balaton

The Balaton Law originally listed 164 settlements in the Lake Balaton Resort area. Later, with new connections, the number of settlements belonging to the district increased to 180. With acceptance of Tourism Development Government Decree in December 2016 the Balaton tourism area now covers 174 settlements. The legislation has slightly altered the scope of the tourist region of Lake Balaton, since in the future Veszprém and Sümeg belong to this area as well.

Balaton is one of the most important natural resources of our country. The Lake and its surroundings are iconic destinations of Hungarian tourism and do play important role. The area's recreational history dates back to the 19th century (Rátz – Michalkó, 2007). The development of the region and its aspiration to independence were closely linked to the economic development and strengthening of tourism. Bathing at Lake Balaton was first strengthened on the northern shore, the southern shore was only slightly delayed. The image of the region has been strongly formed by the water mass tourism for decades, but in the last period besides this type of tourism, the area offers experiences also for those who interested in spas, wine, natural parks active or cultural- especially festival tourism. There is an increasing number of non-measurable and non-conventional tourists as well (VFR, second home owners or onedayvisitors for example), but the number of summer waterside tourists is still the highest.

According to the data of Hungarian Central Statistical Office domestic demand is the highest and realized mainly during the summer season (3rd quarter of the year). The second – and increasing - most popular season is spring, thanks to the long weekends of Easter, Pentecost, 1st of May and spring school holiday. In autumn the excursion and wine tourist visit the area. Focusing on the data of international demand the German and Austrian visitors made the largest foreign guest share (40% together) in 2016 followed by the Check, Polish and Slovakian guests. Although its share is decreasing, Russian market is still very important in particular that Russian guests typically do not arrive in the high season and their willingness to spend is fairly high.

The strategy of the four-year Balaton is currently being developed. With proper development grants and effective communication the wild variety of tourism attractions and resources can reach the goal.

The tourism businesses of Lake Balaton concentrated in Siófok and Balatonfüred, in line with the tourist traffic data, but the number of business per inhabitant in Hévíz and Zalakaros the highest. Examining the number of businesses, we can state that the highest is the number of catering businesses (mainly restaurants) followed by accommodation (mainly hotels), than by spa and recreational and entertainment and leisure services. More than 60% of the total touristic revenues of the Balaton tourism region came from the income of five cities: Siófok, Balatonfüred, Hévíz, Zalakaros and Keszthely.

Results of the questionnaire survey

The questionnaire research made by the Academy of Tourism of the Budapest Business School University of Applied Sciences took place at Lake Balaton between 2nd of July and the 12th of

July 2015. The research was made by 19 third-year student and they observed 45 settlements near the lake. The focuspoints of the research were Siófok, Balatonfüred, Révfülöp, Keszthely and Fonyód. With the help of tablets the students filled out 30 questionnaires per day so by the end of the research they managed to collect more than 6000 surveys. The survey consisted of 20 simple and multiple choice questions. Besides of the questions focusing on the target groups they were also interested in the travelling habits of the visitors, which attraction and transportation they prefer, how they rate the effects of tourism and the image of Lake Balaton. Foreign tourists were interviewed in English and German.

The local tourists were given a 19-item questionnaire, which mainly focused on how satisfied the locals felt in the particular city. Therefore, the majority of the questions were based on the landscape, socializing, job opportunities and tourism statistics, which we evaluated on a scale from 1 to 5. The enquiries also wanted to find out which attractions the locals are most proud of in their surroundings and what programs they would recommend for visiting tourists.

On the north coast of Balaton, most of the domestic respondents who came from Budapest arrived by car and spent 3-4 days in the particular area, either in the summer cottage of their relatives or friends or in apartments. The respondents went to rest and bathe and stayed mainly in Balatonfüred or near Badacsony. Young couples preferred to visit Balatonfüred, Keszthely or Tihany, pensioners liked Zalakaros and Badacsony, and families visited adventure parks and Veszprém zoo during their stay at Lake Balaton. The respondents agreed that they will visit the Major farm in Salföld and the Tapolca Lake Cave while staying on the north coast. Regarding the evaluating questions, accommodations were rated 4-5 stars, the quality of roads 3-4, service of beaches 4, and quality-price ratio as 3-4 stars. According to them, services and products did not get more expensive even though it's Lake Balaton.

The most pleasant experience of the respondents was mostly the beach and the city of Balatonfüred, and the sight of the Balaton itself. Everyone would recommend Balaton to their friends.

About 80% of the respondents did not use a Széchenyi Recreation Card (SZÉP card) during their stay and about 50% of these never even had it. It was an interesting and unexpected result, because the number of service providers accepting SZÉP card and the revenue generated by it shows a continuous increase during the last years, resulting 257 units and revenue of more than 5 billion HUF in the Lake Balaton region in 2016 (Sulyok-Lőrinczi, 2016). They spent an average of 20-30.000 HUF on accommodation. This is considered rather cheap (those who didn't stay in a cottage were accommodated in an apartment). During the 3-4 days, they spent 15-20.000 HUF on different services per person. The number of passengers was usually around 2-4 persons.

The locals had a similar opinion regarding the evaluations as tourists, but they weren't satisfied with the offered accommodations and they felt like quality accommodations were missing.

The locals all rated the beautiful Balaton environment a 5, and they also agreed, that the landscape of Balaton is also great compared to foreign countries. They shared the opinion that if accommodations were to stay open outside of season, more tourists would arrive, and this would provide locals with more job opportunities. The most local respondents would recommend Balatonfüred, Tihany, the Káli Basin, Salföld and Tapolca Lake Cave to tourists. Locals were most proud of the orderly parks in their area.

According to the employees of the local tourist information office “Tourinform”, it would be worth to organize more active programs in the city and advertise the given opportunities more.

Foreign tourists were really satisfied with the prices, services and helpfulness of the locals at Lake Balaton. They also liked the variety of programs and out of the sights near Balaton they pointed out Tihany abbey and Balatonfüred. The respondent foreign tourists spent 1 week on average on the lake shore.

On the south shore of Balaton, the domestic respondents arrived from Budapest and Somogy county by car and spent about 4-5 days in the area in the cottage of relatives or friends. The other part of the respondents stayed in camping sites, summer cottages or apartments. Among the youth, Siófok and Zamárdi were the most popular holiday destinations, and foreign tourists also preferred these areas. It is worth mentioning, that the popular music festivals of recent years as B.my.lake or Balaton Sound have directed the attention to this settlement. In the TOP 25 Hungarian settlements (by the number of guest nights) Zamárdi was the 18th and has moved 8 places with a 73% increase in guest nights over the last decade (Table 6)

Families liked Balatonlelle and Fonyód, and pensioners mentioned Hévíz as their favourite place to stay. Many young adults and foreigners mainly came because of the Balaton Sound festival in Zamárdi, whereas families liked the Zamárdi adventure park the best. The older age group visited Festetics castle.

Table 6: Sequence of the big lakes settlements in TOP25 by the guest nights

sequence in 2016	settlement	Guest nights 2016	Change of guest nights (%)		Change of sequence	
			2000=100	2008=100	2000=100	2008=100
1.	Hévíz	1056052	+8,6	+16,1	0	0
3.	Siófok	756281	+6,0	+13,3	0	0
5.	Balatonfüred	617567	+3,6	+6,8	0	-1
6.	Zalakaros	500309	+5,1	+32,4	0	+1
18.	Zamárdi	197315	+7,8	+173,0	+1	+8
21	Velence	190052	+114,6	%568,5	+9	+8

Source: Hungarian Central Statistical Office, edited by the authors

The local residents' opinion about the tourism of Balaton

In the course of research about local residents' opinion can be related (7. table), that regarding the first variables of the survey, in the smallest settlement examined by us (in Tihany) the best results were attained. The most frequent answers were: nice and fresh environment, fresh air, calm living conditions, clear and ordered settlement, public safety, services which can be reached easily, solidary local community. The statements belonging to the second part, which had a categorisation from 1 until 5, the two most popular settlements are Hévíz (high season tourist traffic, job opportunities) and Siófok (public transport, real estate prices, study and professional development opportunities, job opportunities), which the tourists mentioned opposite other cities.

Table 7: Satisfaction index

evaluation aspects	Balatonfüred	Hévíz	Keszthely	Siófok	Tihany	3000 > per capita	1000- 3000- per capita	3000< per capita
beautiful natural environment	4,85	4,66	4,57	4,64	4,94	4,55	4,64	4,61
clean air, healthy environment	4,79	4,56	4,32	4,58	4,97	4,44	4,58	4,67
calm living conditions	4,66	4,06	4,22	3,92	4,9	4,36	4,29	4,64
cleanly, organized settlement	4,73	4,28	4,02	4,17	4,72	4,02	4,29	4,27
high season tourist traffic	4,25	4,69	4	4,47	4,09	4,13	4,02	4,18
public safety	4,18	3,66	3,25	3,95	4,69	3,6	3,83	4,15
easily accessible services	3,48	4,03	3,73	4,08	2,81	3,78	3,4	2,67
cohesive local community	2,95	2,97	3,1	3,33	3,47	3,67	3,32	3,68
public transport	3,39	3,09	2,73	3,58	3,59	3,24	2,98	2,97
road conditions	3,42	2,81	2,47	3,27	4	2,97	3,1	3,06
property prices	2,67	2,75	2,98	3,13	2,79	3,26	3,18	3,08
study opportunities	2,92	3,38	3,28	3,28	2,38	3,43	2,49	2,24
job opportunities	2,72	3,22	2,8	3,02	2,65	2,6	2,61	2,77
national average	3,77	3,71	3,5	3,8	3,85	3,69	3,59	3,61

Source: Budapest Business School

Regarding the local residents' residential time mostly, the persons living for a longer time in the region formed a judgement on the effects of the tourism more negatively, the shorter time inhabitants thought the tourism of more positive one, but they were aware of the benefits of the tourism and its disadvantages independently of the time spent in the settlement. It is also a manifest from the analysis that the development of the tourism has been favoured the best by the settlements' new residents. The elder residents were more tolerant opposite the foreign tourists and the harmful environmental effects caused by the tourism were not considered alarming ones. The gender of the respondents influenced their opinions formed about the tourism as well. The women opposed the tourism generally stronger, because of its negative effects, especially because of the increase of the traffic, the noise pollution and delinquency.

Summary

The waterside tourism is still the most sought tourism product in Hungary as well, but lake destinations should focus on the main global trends related to world tourism issues. It means, that besides the traditional coast activities characterized by the 3S (see=water, sound and sun) has to be completed with other offered activities.

Developing active tourism facilities – summer and winter sports, cycling, fishing, horse riding – is important not only for targeting new consumer groups, but also to give an opportunity for areas beyond the water. It is particularly important to win young and people – especially with high solvency - among the tourism products of active tourism the summer- and the winter water sports could be included in the supply elements of the lake tourism with a bigger emphasis, to this big water ski, wakeboard, kitesurf and the today very popular flyboard tracks would be necessary.

For the foreign guests and the forming of qualitative tourism the development of the star grade system of the accommodations would be necessary besides product development such as gastro- and wine tourism (wine festivals, fish baking, pig cuts etc.), health tourism (the vinotherapy can be linked to wine tourism), or cultural tourism.

In the opinion of the respondents the qualitative local products with an extraordinary flavour receive a very small attention. It would be possible to hold a market monthly for local products and producers; here it would be possible to outline the local excellences. The importance of local products are the following: contributes to the sustainability of the environment, making working and earning supplement for the residents, developing local economy, makes shorter food chain and healthier foods and – as an important social impact – in case of more service providers, producers, craftsmen and hosts have a community-building effect as well. The milieu of local producer markets is also an experience for tourists.

Regarding the government decision the national parks have to continue on their areas to build visitor and show centres (in Fenékpusztá, at Kis-Balaton a visitor centre is being built in 2017). The development of the eco-tourism could be a special task on the area of the lake tourism. The National Castle Program launched in the framework of the Széchenyi 2020, is also a new opportunity to the lake destinations (mainly Balaton Region). The first stage of the program affects Sümeg Castle and Bishop's Palace, the second the Kinizsi Castle in Nagyvázsony and in the third stage gives the opportunity for developing three castles in Veszprém County (Döbrönte, Gyulakeszi and Szigliget). The program also offers the opportunity to develop modern museum pedagogical methods, so while preserving the monuments, the advantage of enriching the offer with new experience programs for all generation groups and individuals can be reached.

Change the marketing communication of lake tourism would be necessary as well. Using web2.0 communication interfaces - such as Facebook, YouTube, Twitter, Instagram or Pinterest) is indispensable today.

With the usage of the EU and government resources for tourism, the creation of an independent image of Balaton, Lake Tisza, Lake Fertő and Lake Velence would be important.

References

1. Central Statistical Office (2016): Tourism economy in Balaton Region. www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/veszpremturizmusgazd.pdf
2. Cooper C. et al. (2008): Tourism: Principles and Practice. 4th Edition. Pearson Education Limited: England.
3. Dávid L. – Tóth G. – Kelemen N. – Kincses Á. (2007): A vidéki turizmus szerepe az Észak-Magyarország Régióban, különös tekintettel a vidékfejlesztésre a 2007–2013. évi agrár- és vidékpolitika tükrében. *Gazdálkodás*, 51. évfolyam 4. szám, pp. 38–57.
4. Horváth Z. (2007). A turizmus szerepe a foglalkoztatáspolitikában, a Balaton régióban. *Turizmus Bulletin* 11. 4. 20-29.
5. Káposzta, J.-Nagy, A.-Nagy, H. (2013): Tourism infrastructure index and the distribution of development funds in statistical regions of Hungary *Agrarnyi Vestnik Urala / Agrarian Bulletin of the Urals* 2013:(12) pp. 80-83. (2013)
6. Káposzta, J.-Nagy, A.-Nagy, H. (2014): Efficiency of Hungarian regions in using the development funds for touristic purposes. *Regionalnaja Ekonomika: Jug Rossii / Regional Economy: The South of Russia* 4:(6)pp. 33-39. (2014)
7. Marton I. (2013): A Balaton régió fejlődése. A regionális gondolkodás és a turizmus fejlődésének összefüggései a Balaton térségében. *Acta Scientiarum Socialium* 39 pp. 161–179.
8. Mester T. – Polgár J. – Kiss K. (2006): A Balaton turizmusának az alakulása a statisztikák tükrében. *Turizmus Bulletin* X. különszám. 63-69.
9. Mill R. C. –Morisson A. M. (1992): *The Tourism System. An Introductory Text.* 2nd Edition. Prentice-Hall International Editions.
10. Nagy, H.- Káposzta, J. (2010): Social and regional aspects of the structural and Cohesion Funds in the new EU member states between 2007-2013. In: Peter Bielík (szerk.): *Economics, Social Policy and Citizenship in the European Union – Evidence of V4 Countries and Perspectives for Ukraine.* 258 p. Nitra: Slovak University of Agriculture, Faculty of European Studies and Regional Development, 2010. pp. 148-167. ISBN: 978-80-552-0448-2
11. Rátz T. – Michalkó G. (2007): A Balaton turisztikai miliője. *Turizmus Bulletin* 11. 4. 13-19.
12. Rehák (2011): *Turizmuspolitika Magyarországon.* PhD-disszertáció. Debrecen.
13. Remenyik – Tóth – Molnár (2013): A tóturizmus helyzete és fejlesztési lehetőségei Magyarországon. *Agora.* 2013(10) pp. 90-105.
14. Sulyok M.J. – Lőrincz K. (2016): Building the future based on the past – Tourism around the Lake Balaton. *Pannon Management Review* 6(1-2) pp. 9-18.
15. Tóth G. – Dávid L. (2010). Tourism and Accessibility: An Integrated Approach *Applied Geography* 30: (4) 666-677.
16. www.ksh.hu
17. www.balatonregion.hu/turizmus

LOCAL ECONOMIC ACTIVITIES SERVING GOOD GOVERNANCE IN RURAL AREAS¹

Henrietta Nagy

associate professor

Szent István University, Faculty of Economics and Social Sciences

E-mail: nagy.henrietta@gtk.szie.hu

Abstract

The aim of this study is to give an overview on the concepts and practices of governance and good governance in the world with the recent Hungarian research results. It has always an important issue how good governance can lead to the development and catching up of rural areas, how it can translate economic growth to the welfare of people. Good governance has been placed high on the agenda of development policies, since it is supposed to create an environment in which sustained economic growth becomes achievable. Therefore, good governance has key importance in the development of rural areas which are mainly disadvantaged regions of Hungary and their sustainable development is a must. However, based on their current resources and socio-economic status, rather recession can be observed instead of their development. Several studies have been made in relation to the development potentials of Hungarian rural areas, calling attention on endogenous development strategies. This paper intends to focus on the role of good governance in achieving the expected targets.

Keywords: rural development, governance, good governance, local players

JEL: R10, R58

LCC: HD 72-88

Introduction

The expression of governance basically means the process of decision-making and the process by which decisions are implemented (or not implemented). Governance focuses on the formal and informal actors involved in decision-making and implementing the decisions made. Governance also focuses on the formal and informal structures in place and implement the decisions. Government is one of the actors in governance. Other actors involved in governance vary depending on the level of government that is under discussion. In rural areas, for example, other actors may include influential land lords, associations of peasant farmers, cooperatives, enterprises, NGOs, research institutes, religious leaders, finance institutions political parties, the military etc. All actors other than government and the military are grouped together as part of the civil society (<https://www.unescap.org/sites/default/files/good-governance.pdf>).

The definition offered by Huther and Shah (2005) describes governance as “*a multifaceted concept encompassing all aspects of the exercise of authority through formal and informal institutions in the management of the resource endowment of a state*”. While Kaufmann et al. (2011) define governance as “*the traditions and institutions by which authority in a country is exercised.*” Their approach to governance was adopted by the World Bank and served as a basis

¹ „This work was created in commission of the National University of Public Service under the priority project KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 titled „Public Service Development Establishing Good Governance” and Szent István University.”

for construction of the worldwide governance indicators which were employed in the empirical work of Siudek-Zawojka (2014).

Good governance practices can enable responsible and responsive governments, organisations as well as leaders to make the right decisions with the most effective outcomes. Good governance can be realized at family, community, local, national and international level. In this paper I intend to focus on the rural areas, especially in Hungary. Good governance should aim at the development of the rural areas, using their endogenous resources, thus achieving sustainable economic growth.

Concepts of good governance

Since good governance has been important in development strategies and decision-making structures globally, I collected some concepts from international literature to see the various approaches. According to the United Nations, Good Governance is measured by the *eight factors* of Participation, Rule of Law, Transparency, Responsiveness, Consensus Oriented, Equity and Inclusiveness, Effectiveness and Efficiency, and Accountability.

- *Participation* requires that all groups, particularly those most vulnerable, have direct or representative access to the systems of government. This manifests as a strong civil society and citizens with the freedom of association and expression.
- *Rule of Law* is exemplified by impartial legal systems that protect the human rights and civil liberties of all citizens, particularly minorities. This is indicated by an independent judicial branch and a police force free from corruption.
- *Transparency* means that citizens understand and have access to the means and manner in which decisions are made, especially if they are directly affected by such decisions. This information must be provided in an understandable and accessible format, typically translated through the media.
- *Responsiveness* simply involves that institutions respond to their stakeholders within a reasonable time frame.
- *Consensus Oriented* is demonstrated by an agenda that seeks to mediate between the many different needs, perspectives, and expectations of a diverse citizenry. Decisions needs to be made in a manner that reflects a deep understanding of the historical, cultural, and social context of the community.
- *Equity and Inclusiveness* depends on ensuring that all the members of a community feel included and empowered to improve or maintain their well being, especially those individuals and groups that are the most vulnerable.
- *Effectiveness and Efficiency* is developed through the sustainable use of resources to meet the needs of a society. Sustainability refers to both ensuring social investments carry through and natural resources are maintained for future generations.
- *Accountability* refers to institutions being ultimately accountable to the people and one another. This includes government agencies, civil society, and the private sector all being accountable to one another as well (<http://creativelearning.org/blog/2016/11/08/what-is-good-governance/>).

In addition, in the *European Union*, 12 principles have recently been defined for the good democratic governance by the Centre of Expertise for Local Government Reform as follows:

1. Participation, Representation, Fair Conduct of Elections
2. Responsiveness
3. Efficiency and Effectiveness
4. Openness and Transparency

5. Rule of Law
6. Ethical Conduct
7. Competence and Capacity
8. Innovation and Openness to Change
9. Sustainability and Long-term Orientation
10. Sound Financial Management
11. Human Rights, Cultural Diversity and Social Cohesion
12. Accountability

Local authorities that apply the 12 principles may be awarded the European Label of Governance' Excellence (ELoGE) (<https://www.coe.int/en/web/good-governance/home>). As it can be seen, there are common principles in the abovementioned definitions e.g. rule of law, accountability, participation, transparency, efficiency, responsiveness etc., thus we can see that in the focus of good governance the citizens must be found, how to involve them in developments that serve their needs in a transparent way.

We might agree that good government and good governance cover different issues and methods. For example, according to La Porta et al. (1999) good governance means good for economic growth; for Huther and Shah (2005) it means good for quality of life enjoyed by citizens; for Diamond (2013) it is that promotes democracy and delivers broad improvement in people's life, fights against corruption and power abuse and strengthens the rule of law. Taking these into consideration, we can see the correlation between good governance and spatial development that also aims at the improvement of the quality of life of citizens in the regions.

Grindle (2004) says that the good governance agenda is unrealistically long and growing longer over time. Among the multitude of governance reforms that "must be done" to encourage development and reduce poverty, there is little guidance about what's essential and what's not, what should come first and what should follow, what can be achieved in the short term and what can only be achieved over the longer term, what is feasible and what is not. If more attention is given to sorting out these questions, "good enough governance" may become a more realistic goal for many countries faced with the goal of reducing poverty. Working toward good enough governance means accepting a more nuanced understanding of the evolution of institutions and government capabilities; being explicit about trade-offs and priorities in a world in which all good things cannot be pursued at once; learning about what's working rather than focusing solely on governance gaps; taking the role of government in poverty alleviation seriously; and grounding action in the contextual realities of each country.

The innovation in the approach of good governance means that social actors outside the government are involved in governing, thus sharing the responsibility. One of the major critical views on this also related to such, since accountability criterion and democratic responsibility relates are tarnished. Gábor G. Fodor and István Stumpf (2008) pointed out the different focuses in the various approaches considered by good governance.

Good governance indicators

One of the most well-known indicator on governance is the Worldwide Governance Indicators (WGI) used by the World Bank. They organize and synthesize data reflecting the views of thousands of stakeholders worldwide, including respondents to household and firm surveys, and experts from nongovernmental organizations, public sector agencies, and providers of commercial business information. The latest update of the WGI is based on 35 data sources from 33 organizations around.

The Worldwide Governance Indicators (WGI) project reports aggregate and individual governance indicators for over 200 countries and territories over the period 1996–2016, for six dimensions of governance. The WGI authors define governance as the traditions and institutions by which authority in a country is exercised. This includes the process by which governments are selected, monitored and replaced; the capacity of the government to effectively formulate and implement sound policies; and the respect of citizens and the state for the institutions that govern economic and social interactions.

1. *Voice and Accountability*: the extent to which a country's citizens are able to participate in selecting their government, as well as freedom of expression, freedom of association, and a free media.
2. *Political Stability and Absence of Violence/Terrorism*: the likelihood that the government will be destabilized by unconstitutional or violent means, including terrorism.
3. *Government Effectiveness*: the quality of public services, the capacity of the civil service and its independence from political pressures; and the quality of policy formulation.
4. *Regulatory Quality*: the ability of the government to provide sound policies and regulations that enable and promote private sector development.
5. *Rule of Law*: in and abide by the rules of society, including the quality of contract enforcement and property rights, the police, and the courts, as well as the likelihood of crime and violence.
6. *Control of Corruption*: the extent to which public power is exercised for private gain, including both petty and grand forms of corruption, as well as "capture" of the state by elites and private interests.

These aggregate indicators combine the views of a large number of enterprise, citizen and expert survey respondents in industrial and developing countries. They are based on over 30 individual data sources produced by a variety of survey institutes, think tanks, non-governmental organizations, international organizations, and private sector firms (<http://info.worldbank.org/governance/wgi/#home>). The WGI reflects the subjective opinion based on various surveys (carried out by households, company surveys, experts in private sector, NGOs and state sector agencies).

The six composite WGI measures are useful as a tool for broad cross-country comparisons and for evaluating broad trends over time. However, they are often too blunt a tool to be useful in formulating specific governance reforms in particular country contexts. Such reforms, and evaluation of their progress, need to be informed by much more detailed and country-specific diagnostic data that can identify the relevant constraints on governance in particular country circumstances. The WGI are complementary to a large number of other efforts to construct more detailed measures of governance, often just for a single country. Users are also encouraged to consult the disaggregated individual indicators underlying the composite WGI scores to gain more insights into the particular areas of strengths and weaknesses identified by the data.

Many policymakers and civil society groups use the WGI to monitor performance and advocate for governance reform. The WGI are also used by aid donors who recognize that the quality of governance is an important determinant of the success of development programs. Scholars, too, use the indicators in their empirical research on the causes and consequences of good governance. The WGI show that governance can in fact be measured systematically across countries. And this evidence-based approach yields important insights.

Apart from the World Bank statistics, there are only a few empirical researches for the CEE countries. One of them is a study according to Siudek-Zawojcka (2014) saying is that "building

strong, transparent government and establishing institutions of good governance were placed high on the political and academic agenda for reforming the EU's post-socialist countries; first time during their political and economic transition at the beginning of the 1990s, and then during the EU pre-accession periods. Relationship of various dimensions of state governance quality with economic growth and development in transition states (inter alia the current EU members from the CEE region) was empirically studied by Chousa et al. (2005), Redek and Sušjan (2005) and Próchniak (2011). Chousa and co-authors (2005) observed, in their study of 20 former socialist countries over the period 1990-2000, that institutional efficiency and democracy help their economies grow faster and achieve successful conditional convergence with the EU. Redek and Sušjan (2005), examining the interrelation between institutional quality and economic development in 24 transition countries over the 1995-2002 period, found the positive correlation between per capita GDP and the Heritage Foundation indexes of economic freedom. Próchniak (2011) employed the same indexes to analyze the impact of economic freedom on the economic growth in 10 EU's CEE member states from 1993 to 2009. His findings suggest that more economic freedom fosters economic growth in those countries." In spite of a large body of literature on the subject, there are limited empirical studies assessing the linkage of state governance institutions with economic and social performance of rural areas in the EU, especially in the new member states from the Central and Eastern Europe."

While overviewing the concepts and the measurement methods for good governance, we must not forget about the Good Governance Index – GGI by Nézőpont Intézet, Hungary (2018). This index evaluates and compares the government in 10 CEE countries in the year 2017. The countries examined are Germany, Austria, Poland, Czech Republic, Slovakia, Slovenia, Hungary, Croatia, Romania and Bulgaria. GGI considers good governance being interdependent with development and democracy, but as a separate expression. It is not the development level of the country or the performance in meeting the democratic criteria (even though they may be in relation to each other) that reflect the quality of government, but the operability and successfulness of the government. Government can be efficient if it is clear who takes the responsibility for what. The successful and responsible government is examined based on its economic, social and political achievements. Therefore, GGI is aggregated from 54 indicators in three dimensions (economic growth, quality of life and political stability).

In the methodology, the quantitative indicators for economic growth are the GDP growth, state debt, the volume of industrial production, services, current account, job vacancies, the competitiveness of wages and the corruption and the qualitative ones are competitiveness, budgetary issues, tax policy, industrial policy, service sector, trade, investment, wages and transparency. Taking all these into consideration, when thinking about development strategies for rural areas, we need to primarily focus on job creation, preferably on the production of local products. In order to create the highest value addition, we need to realize the most stages of production and sales locally using local resources. Based on the current situation of rural areas in Hungary, the top challenge strategy-makers face is the improvement of the human resource conditions. After mass migration of active and qualified labor force to more developed regions, people still living in the rural areas are usually underqualified and ageing not to mention the gradual decrease in the number of population.

When considering job creation and establishment of new businesses, the abovementioned features have to be taken into account. Therefore, such activities should be promoted in the rural regions that do not require qualified workforce but are built on endogenous resources. Furthermore, rural development should assist the local products to enter the international market and contribute to competitive business activities, including agribusiness (Káposzta, 2016). According to the Nemzeti Vidékstratégia 2012-2020 (2012), the first pillar of rural

policy is the protection and sustainable use of landscape, natural values and resource. Sustainability approach does not refer to only natural values but economic activities should be financially sustainable as well. Natural endowments offer various opportunities even for people with low qualification, however, the education and training of rural people must always be a priority in development strategy. Collection and selection of herbs, forest fruits for further processing, collection of biomass (e.g. invasive species) for alternative energy use in public institutions, forestry, industrial sectors that require physical manpower can be activities done in rural areas to increase employment rate. Since businessmen from other regions usually do not tend to locate their business activities in such disadvantaged regions - despite of favourable tax policies, tax incentives, the long-term solution is to encourage local people to establish their own enterprises locally. In order to achieve that, human resource development is inevitable, entrepreneurship willingness as well as business, management, finance and other necessary knowledge has to be improved. Good governance in the rural areas should focus on creating living, business and public administration environment that is adjusted to the local conditions and needs. Local people should find their living in the rural areas that could stop the outmigration.

The quality of life indicators in the methodology of Nézópont Institute include unemployment, employment, median wage, saving of the private sector, consumption, material security, crimes, subjective health condition and e-government. The qualitative indicators refer to responses to questions on unemployment, employment, integration, retirement policy, environment protection, family policy, healthcare, education, security policy and public services. It clearly proves that government and governance are not the same, being the latter a much broader scope. In my opinion, good governance along with area-specific rural development strategy could bring the expected improvement in the rural life, thus moderating the regional inequalities within the country.

Conclusions

Considering the achievements of the recent EU regional and rural development policies, we must see that they were not able to realize spectacular success in many rural areas, including Hungary. Several developments have been carried out but they resulted in improvements in certain settlements, while other settlements continued the recession. Good governance could supplement the activities in rural development strategy, creating a favourable environment for living and for businesses as well. If new jobs are created in the rural areas, people tend to spend more, if they can do it locally at local farmers and shops, it is even better. If local enterprises do marketable activities based on local resources and the market needs, they make profit, they tend to invest more locally that could result in common added value for the local community. Or another type of strategy can be to focus on the development of activities and services that are used by people living in other regions e.g. tourism. In that case people from other places visit the rural area, use the local services, buy the local products and thus contribute to local development. Income generated in such a way can be used to create more jobs, to spend on training or production or infrastructure. In my opinion, good governance has a key role also in bringing back people to the labour market, including the high number of minority living in the rural areas of Hungary. I also believe that good governance has to be realized jointly by the local government, local businesses, local population and the civil organizations. That would provide the high rate of representation and inclusiveness as well as involvement as detailed above in the concepts. Good governance may be easy to achieve and realize in practice in a multi-centered country where the counties, provinces are more autonomous, but in a one-centered country like Hungary, with the dominance of the capital, applying good governance methods is more difficult in rural areas that are out of the active blood-streams.

Acknowledgement

„This work was created in commission of the National University of Public Service under the priority project KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 titled „Public Service Development Establishing Good Governance” and Szent István University.”

References

1. Chousa, J.P., Khan, H.A., Melikyan, D. and Tamazian, A. (2005). Assessing institutional efficiency, growth and integration. *Emerging Markets Review* 6(1): 69-84.
2. Diamond, L. (2013). The flow and ebb of democracy's third wave. *The Mongolian Journal of International Affairs* 18: 94-104.
3. Egri Zoltán-Kószegi Irén Rita (2018): A gazdasági-társadalmi (komplex) térszerkezet kelet-közép-európai képe. *TERÜLETI STATISZTIKA* 58:(1) pp. 27-56. (2018)
4. Egri Zoltán (2017): Települési egészséggyenlőtlenségek a gazdasági fejlettség triadikus felbontása alapján. *STUDIA MUNDI - ECONOMICA* 4:(3) pp. 32-44. (2017)
5. G. Fodor Gábor & Stumpf István (2008): Neoweberi állam és jó kormányzás. In *Nemzeti Érték*. 2008/2. 5-26.
6. Grindle Merilee S. (2004): Good Enough Governance: Poverty Reduction and Reform in Developing Countries, <https://doi.org/10.1111/j.0952-1895.2004.00256.x>
7. Huther, J. and Shah, A. (2005). A simple measure of good governance. In Shah, A. (ed.), *Public Services Delivery*. Washington, DC: The World Bank, 39-61.
8. Kaufmann, D., Kraay, A. and Massimo, M. (2011). The Worldwide Governance Indicators: Methodology and analytical issues. *Hague Journal on the Rule of Law* 3(2): 220-246.
9. Káposzta J. (2016): Regionális összefüggések a vidékgazdaság fejlesztésében, *Studia Mundi - Economica* 3:(1) pp. 52-61.
10. Káposzta, J.- Nagy, A.-Nagy, H. (2013): Tourism infrastructure index and the distribution of development funds in statistical regions of Hungary *Agrarnyi Vestnik Urala / Agrarian Bulletin of the Urals* 2013:(12) pp. 80-83. (2013)
11. Káposzta, J.- Nagy, A.- Nagy, H. (2014): Efficiency of Hungarian regions in using the development funds for touristic purposes. *Regionalnaja Ekonomika: Jug Rossii / Regional Economy: The South of Russia* 4:(6)pp. 33-39. (2014)
12. Kozári József (2003): A mezőgazdasági szaktanácsadás finanszírozása a nyugat-európai országokban. *GAZDÁLKODÁS* 47:(5) pp. 67-71. (2003)
13. Kozári József-Tóth Krisztina (2011): The role of extension in the technical improvement of agricultural enterprises. *NAUKOVIJ VISZNYIK* 168:(3) pp. 34-39. (2011)
14. Kulcsár László-Kozári József (1998): A vidékfejlesztés új stratégiája Magyarországon. *GAZDÁLKODÁS* 42:(4) pp. 11-21. (1998)
15. La Porta, L., Lopez-de-Silanes, F., Shleifer, A. and Vishny, R. (1999). The quality of government. *Journal of Law, Economics, and Organization* 15(1): 222-279
16. Nagy, H.- Káposzta, J. (2010): Social and regional aspects of the structural and Cohesion Funds in the new EU member states between 2007-2013. In: Peter Bielik (szerk.): *Economics, Social Policy and Citizenship in the European Union – Evidence of V4 Countries and Perspectives for Ukraine*. 258 p. Nitra: Slovak University of Agriculture, Faculty of European Studies and Regional Development, 2010. pp. 148-167. ISBN: 978-80-552-0448-2

17. Nemzeti Vidékstratégia 2012-2020 (2012), <http://videkstrategia.kormany.hu/download/4/37/30000/Nemzeti%20Vid%C3%A9kstrat%C3%A9gia.pdf>
18. Nézőpont Intézet Nonprofit Kft: A közép-európai országok Jó Kormányzás Indexe (2018), Budapest, p. 136
19. Oláh I. - Ritter K.- Tóth T. (2013): The role of local communities in the disadvantaged rural areas In: Szendrő Katalin, Soós Mihály (szerk.) Proceedings of the 4th International Conference of Economic Sciences. 595 p. Kaposvár: Kaposvár University, 2013. pp. 547-553. (ISBN: 978-963-9821-62-0)
20. Próchniak, M. (2011). Determinants of economic growth in Central and Eastern Europe: The global crisis perspective. *Post-Communist Economies* 23(4): 449-468.
21. Redek, T. and Sušjan, A. (2005). The impact of institutions on economic growth: The case of transition economies. *Journal of Economic Issues* 39(4): 995-1027.
22. Tóth, T. (2008): Applying Methods and Processes Used in Regional Planning and Analysis to Regional, Rural and Small Area Development In: Peter Bielik, Bogdan Klepacki, Sergii Kvasha (szerk.) AGRICULTURAL MARKET AND TRADE: Evidence and perspective of V4 Region and its Neighbour – Ukraine. 157 p. Warsaw: Editorial House Wies Jutra, 2008. pp. 105-119. (ISBN:83-89-503-62-x)
23. T. Siudek- A. Zawojcka (2014): Quality of national governance and rural development: The case of the European Union countries, EAAE 2014 Congress ‘Agri-Food and Rural Innovations for Healthier Societies’ August 26 to 29, 2014 Ljubljana, Slovenia
24. <http://creativelearning.org/blog/2016/11/08/what-is-good-governance/>
25. <https://www.coe.int/en/web/good-governance/home>
26. <http://info.worldbank.org/governance/wgi/#home>

MOTIVATIONS AND ATTITUDES TO ENTREPRENEURSHIP IN HUNGARY BASED ON A 2015 EXAMINATION

Csilla Czeglédi¹, László Hajós², Péter Kollár³, Zsuzsanna Kuna Marosné⁴, Andrea Mikáczó Miskolciné⁵, Erika Varga⁶

^{1,5,6} associate professor, ² professor, ³ teaching assistant, ⁴ PhD student
Faculty of Economics and Social Sciences, Szent István University, Gödöllő
E-mail: varga.erika@gtk.szie.hu

Summary

Our research was committed to exploring the reasons and attitudes of becoming an entrepreneur in Hungary today. It can be concluded that most respondents could not relate to starting their career as an entrepreneur right after graduation. Reasons include lack of practice or experience, personality flaws (lack of self-assurance), ideas, opportunities and some financial concerns such as lack of capital. To make a positive note, however, we must remark that there were some students who are willing to be entrepreneurs only after collecting some experience, practice and capital.

Abstract

A country's economic success depends on the profitability of its enterprises. Regarding entrepreneurship, however, opinions differ to a large extent. In addition to the social and economic conditions, the significance of entrepreneurship education is also dealt with in our paper. The primary objective is to give an insight into what it is like to be an entrepreneur in today's Hungary. The key findings of students' and entrepreneurs' questionnaires directed at the necessary knowledge, competencies, skills and willingness to set up an enterprise are also presented.

Keywords: enterprise, entrepreneurial competencies, Hungary, education, empirical examination

JEL: E71, L26

LCC: LC65-67.68

Introduction

First, some of the social and economic aspects of Hungarian entrepreneurship are overviewed. Then, the key role and significance of entrepreneurial education is outlined followed by the summary and main findings of our primary research. The qualitative part includes questionnaires filled in both by active entrepreneurs and students of higher education who will be the entrepreneurs of the future followed by some conclusions drawn and recommendations made.

The socio-economic development of a nation is dependent on knowledge, innovation, and entrepreneurship to a great extent.

According to the EU's definition "Entrepreneurship is a key competence for growth, employment and personal fulfilment. Entrepreneurship refers to an individual's ability to turn ideas into action. It includes creativity, innovation and risk taking, as well as the ability to plan and manage projects to achieve objectives. This supports everyone in day-to-day life at home

and in society, makes employees more aware of the context of their work and better able to seize opportunities, and provides a foundation for entrepreneurs establishing a social or commercial activity” (European Commission, 2006).

An issue for debate is whether entrepreneurs are born with some innate characteristics or it can be learnt via training and education. In the latter case training and education costs incurred for the sake of becoming an entrepreneur can be considered as human capital investment. Human knowledge evolves as the result of a long, costly process, which is like an investment process (Petőné Csuka, 2015).

In an economic sense, being an entrepreneur in Hungary has some benefits as the market rates are low and enterprises can obtain relatively cheap credit nowadays and also there is a wide range of project application opportunities and sources to both establish or develop companies. In the past few years it has become significantly simpler to set up an enterprise but the issue of becoming an entrepreneur does not solely depend on macroeconomic indicators.

Our paper examines the special features of entrepreneurs on the one hand; and characteristics, reasons, objectives, motivations as well as attitudes from the students’ part to become an entrepreneur under the current Hungarian economic/market conditions, on the other hand.

Entrepreneurial environment

When analysing the entrepreneurial environment in Hungary, the Central Statistical Office (KSH, 2017) makes note of the following influencing factors:

- demographic overview,
- labour market data,
- education,
- standard of living,
- macroeconomic data,
- industrial performance, and
- data on the environment and energy.

We are going to provide a short review of the demographic situation, the labour market, education, the standard of living and macroeconomic data as in our opinion these are the factors that are very likely to influence the entrepreneurial environment and have a direct impact on the willingness of becoming an entrepreneur.

While analysing *the demographic environment* it was pointed out by the Hungarian Central Statistical Office that the population started to decline in 1981 and due to its continuous decrease in the 1990s it reached its low point in 1999. In terms of natural decline, the process was accelerated between 2009 and 2012 followed by a slowdown between 2012 and 2014 and again, it has been accelerating since 2014¹. Despite the decreasing tendency of mortality since 1993 it is still high. The population of Hungary amounted to 9 million 799 thousand on 01 January 2017 which is 31.2 thousand fewer than in the previous year².

This figure reflects an unfavourable position of *labour supply*. In the past five years both employment and unemployment rates have significantly been improving. Between 2013 and 2017 the rate of employment rose from 51.2% to 59.3% while unemployment rate decreased

¹ https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_wdsd001a.html

² <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo2016.pdf>

from 10.2% to 4.2%, which has surpassed the EU average. The number of job vacancies has been on the rise.

The *education level* of the population has been improving as in 2016 32% had a general certificate of secondary education while the ratio of those with a higher education degree was 24% for the age group between 25 and 64³.

Regarding *standard of living* gross average salaries were 6.1% higher in 2016 than in 2015 while consumer prices increased by 0.4 % in 2016 as of 2015⁴.

In terms of *entrepreneurial willingness*, the number of enterprises was increasing from 420.671 in 2016 to 450.901 in 2017 which equals to a 7% -rise. According to the statistical data of the Hungarian Central Statistical Office (HCSO) most enterprises take the form of SMEs that play a significant role in the economy, job creation and boosting employment alike. Of the 2.7 million employees at enterprises approximately 2 million (72%) works for SMEs and 66% are individual entrepreneurs as 95% of SMEs are made up by micro enterprise with fewer than 10 employees.

The economy, politics and society have a profound impact on education, which basically determines entrepreneurship and the willingness of becoming an entrepreneur. At the same time, however, skills and competences also count.

The EU has worked out such an action plan that is aimed at such Union and member state measures that support entrepreneurship in Europe based on the following three pillars:

- entrepreneurship education and development of trainings;
- establishing proper business environment;
- showing examples and targeting certain groups.

Several EU-surveys show that 15-20% of secondary school students formerly involved in mini company programmes will establish an enterprise later. Students involved in entrepreneurial education will have developed business knowledge and sense, which means improving their basic skills and attitude including creativity, initiative, endurance, teamwork, understanding risks and developing a sense of responsibility. This is the entrepreneurial mindset that will make action from ideas and significantly improve employability.

Nastase (2012) found that university education strengthens the ability of innovation and entrepreneurial potentials.

Egerova et al. (2017) pointed out a slight degree of entrepreneurial willingness among students who studied entrepreneurship in business training programmes. They also showed that the family has a significant impact on entrepreneurship. However, no correlation was found between practice and entrepreneurial willingness. Their findings indicated that self-efficacy was ranked slightly higher by those who had participated in entrepreneurship education in comparison to those who had not.

According to Malebana and Swanepoel (2014) universities also serve as a good basis for entrepreneurship. However, students stated to have shortage of creativity, risk taking and entrepreneurial knowledge.

³ <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo2016.pdf>

⁴ <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo2016.pdf>

Varga (2015) also stated in her examinations that most correspondent and full-time students would like to improve their language knowledge, IT skills and entrepreneurial spirit mainly. To be a successful entrepreneur requires flexibility, good sense of decision making, discretion, risk taking and endurance that universities should train and teach. In terms of motivations for selecting jobs we could find that students need practice orientated courses and visiting instructors' lectures s find them important in their studies. (Kozma, 2013; Kozma et al., 2012; Csehné et al., 2017)

Benneworth and Osborne (2015) found out that entrepreneurial education was not on the list of priorities although the European Commission recommends its inclusion in the curricula.

Of course, there is a need for the natural intuitive abilities arising from the entrepreneurs' personalities, however, the pre-designed resource combinations, the collision of opportunities and strengths, the conscious inventory of threats and risks will help the efficiency of the planning and organizational process. While processing the case study, it was experienced that a good idea on its own is generally not enough for success; it is necessary to combine it with conscious decision-making activity in order to separate the possible and the desired solutions (Kozma-Gyenge, 2015).

Material and methods

Our primary examination deals with exploring the reasons, motivations, willingness, objectives and attitudes of entrepreneurship in today's economic and market environment of Hungary. In the research both qualitative and quantitative methods were applied to explore the reasons and motives behind. Data were collected in 2015 in the form of questionnaires filled in by active ongoing entrepreneurs (n=18) on the one hand, and the would-be entrepreneurs, i.e. the students in higher education (n= 297), on the other hand.

We were aiming at replying to the four research questions drafted at the beginning.

- How do the respondents assess the conditions of running an enterprise in Hungary?
- What reasons and factors in the background played a role in establishing an enterprise?
- What knowledge, skills and abilities are necessary to run a business?
- To what extent is willingness expressed by career starters for setting up an enterprise?

Our primary objective with the questionnaire was to explore the motivations of establishing an enterprise and the difficulties of running it. Closed questions and attitude related statements that had to be answered on 5-point Liker scales were applied in the questionnaire as the Likert scale provides the respondents with options from which they select the one that best aligns with the view such as the extent how much they agree or disagree with a statement.

The following part summarises our samples used for the examination in short. First, the sample of the entrepreneurs is presented followed by that of the students.

First, let us give an insight into some socio-demographical features of the respondents.

Half of the respondents were younger than 40 while the other half was older. Twenty-five percent were women and 75% men. Fifty percent have been entrepreneurs for more than 10 years and 61% have had employees. Thirty-eight percent have set up several enterprises but at present 84 percent have only one business. Seventy-five percent have a degree in higher education. Eighty-three percent work in the service sector. Seventy-eight percent regarded their

academic achievement above the average. Family patterns and background in setting up an enterprise was not significant for the respondents (only for 50% of them).

The other examined sample was the group of students.

Altogether we received 297 assessable questionnaires filled in by the students of Szent István University. Sampling was non-representative, accidental and it resulted in 68% female and 32% male respondents; 76.1% bachelor students and 23.9% master students or at a higher level. Seventy-eight and a half percent of the respondents are full time students and 21.5% are part-time students.

Results

Results of the entrepreneurs' questionnaire

Figure 1 illustrates the strategic attitude of entrepreneurs, which concludes that the entrepreneurs selected were not flexible enough; instead, they tended to stick to their original ideas. They were characterised by examining business models and using resources sensibly. For the company's smooth operation high-level HR, financial, strategic and managerial knowledge (including crisis management), communication and marketing knowledge are essential. The average number of points to the statements concerned is below 3. Networking, i.e. social capital, is also of vital importance.

The product/service of the responding entrepreneurs do not differ from the standard (2.5 points) so this also underpins the importance of planning and strategic operation.

Figure 1 Parts of the strategic attitude of the examined entrepreneurs (mean on a 5-degree scale)

Source: authors' own research

This result may also suggest that the Hungarian enterprises are not creative enough. Entrepreneurs follow existing business models and produce products and provide services that proved to be a success for other companies. In our opinion creativity could be gradually developed starting from the kindergarten to higher education and even at workplaces. Encouraging children, students and employees to find better solution for an existing problem by being creative and cooperative is of vital importance.

Figure 2 presents the motivations of setting up a business. Unfortunately, the role of higher education was regarded to be less and less enterprise-friendly (an average of 2.78 points). A minor role was played by the family (another business person in the family as a role model) on setting up an enterprise (an average of 2.67%), but the family as a supportive environment is important (an average of 3.83), similarly to colleagues (an average of 3.5) but the most important impacts are made by friends (an average of 4.0). During the in-depth interviews the role of making friends while studying in higher education was stressed when it later comes to social capital. However, it is undoubtedly the original business idea that supports the process of becoming an entrepreneur the most.

The role of an invited guest to university in setting up a business is very weak. The reason might be that such an event rarely happens although successful entrepreneur may provide enthusiasm to the students in addition to being their role model. This method should be used more frequently, but it is very important that the guest be authentic rather than a successful entrepreneur.

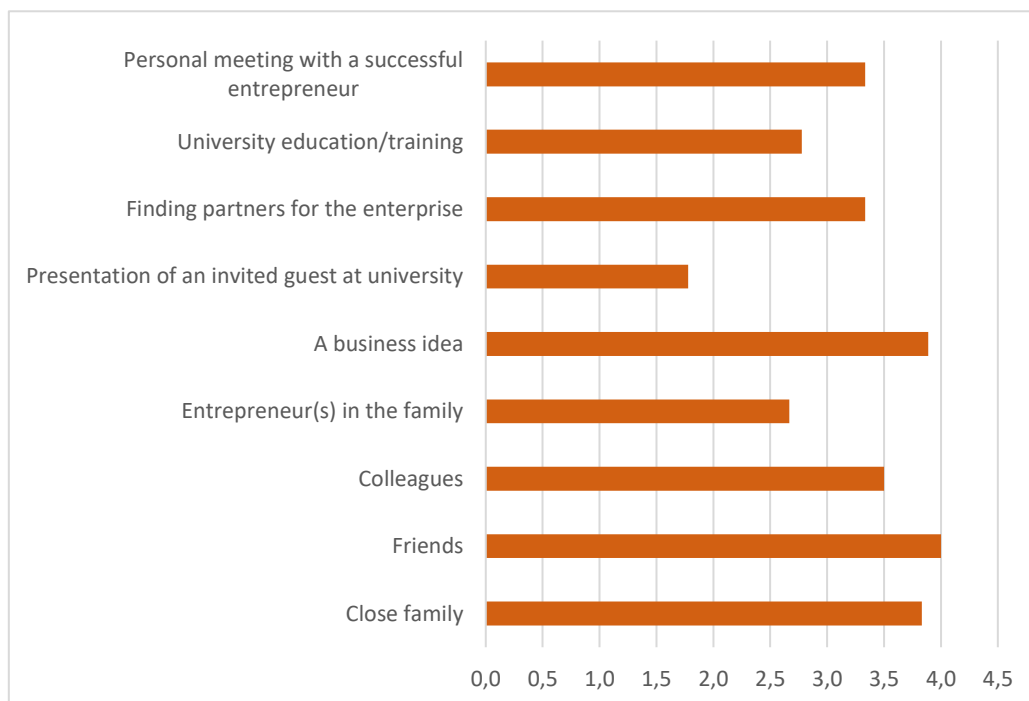

Figure 2 The motivation of the examined entrepreneurs to set up a business (mean on a 5-degree scale)

Source: authors' own research

Results of the students' questionnaire

Most of the students (83.2%) have had work experience and only 16.8% lacked any experience. More than half (52.9%) are employed at present while 47.1 are unemployed or between jobs and 14.8% are or were entrepreneurs (freelancers or company owners). The areas of study were

also analysed in the research: 37.0% are engaged in technical or other practice-oriented areas, 36.4% study business/management while 7.7% are in natural sciences and 18.9% in other areas.

We also examined how much time the respondents devoted to the enterprise (such as business plans, establishing a company, finances of small enterprises etc.) and studying Business/Management and Entrepreneurship on a 5-degree scale ranging from very little to rather little, medium amount and quite much to very much in their opinion. The results are presented by Figure 3.

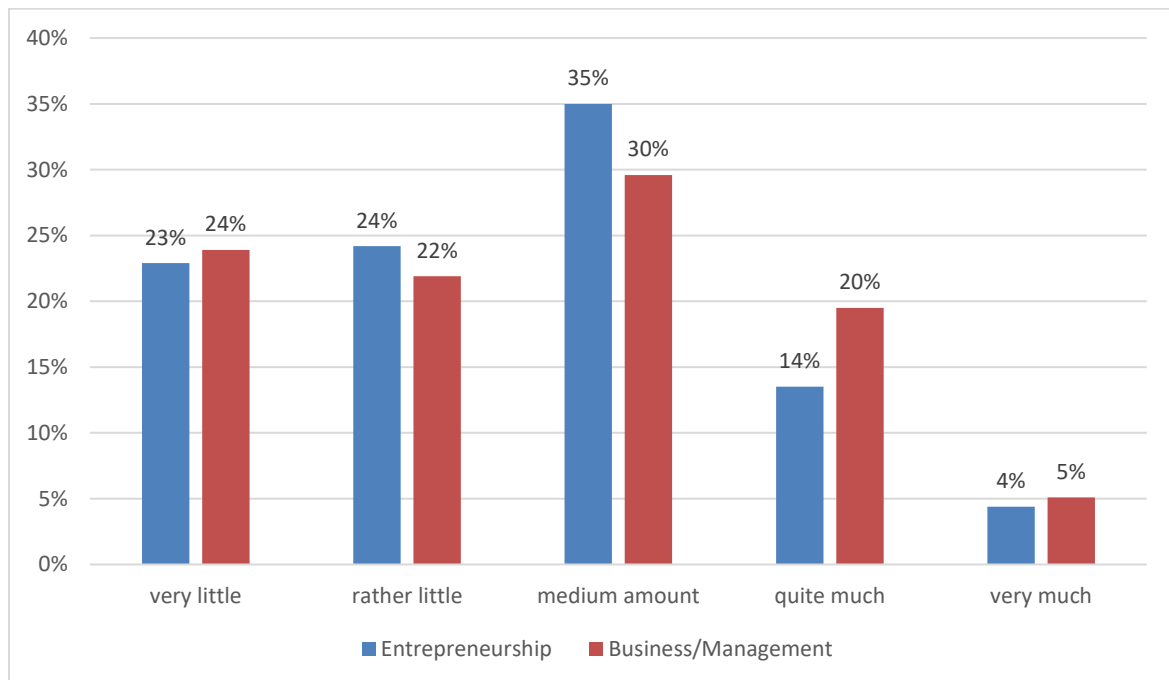

Figure 3 How much time is devoted to the enterprise and studying Business/Management and Entrepreneurship? (%)

Source: authors' own research

Based on the figure it can be concluded that the respondents typically spend little time on studying management and only 18% devoted quite much or very much time on Entrepreneurship and 25% Business/Management, respectively. This is of special importance considering the fact that more than 36% of the respondents study in business programmes. Even though their curricula include subjects on business and entrepreneurship, however, they still feel they spend only little time on these disciplines.

The area or industry where the graduates would like to work was also analysed. Figure 4 shows that the respondents would opt for being an employee in the private sector right after graduation and expressed low level of willingness either to being employed in the non-profit sector or being an entrepreneur. When it comes to the 5-year plans of the current students, the private sector is still the most attractive for them while the statement 'I would like to be the (co-) owner of a company 5 years after graduation' received 1-point higher value.

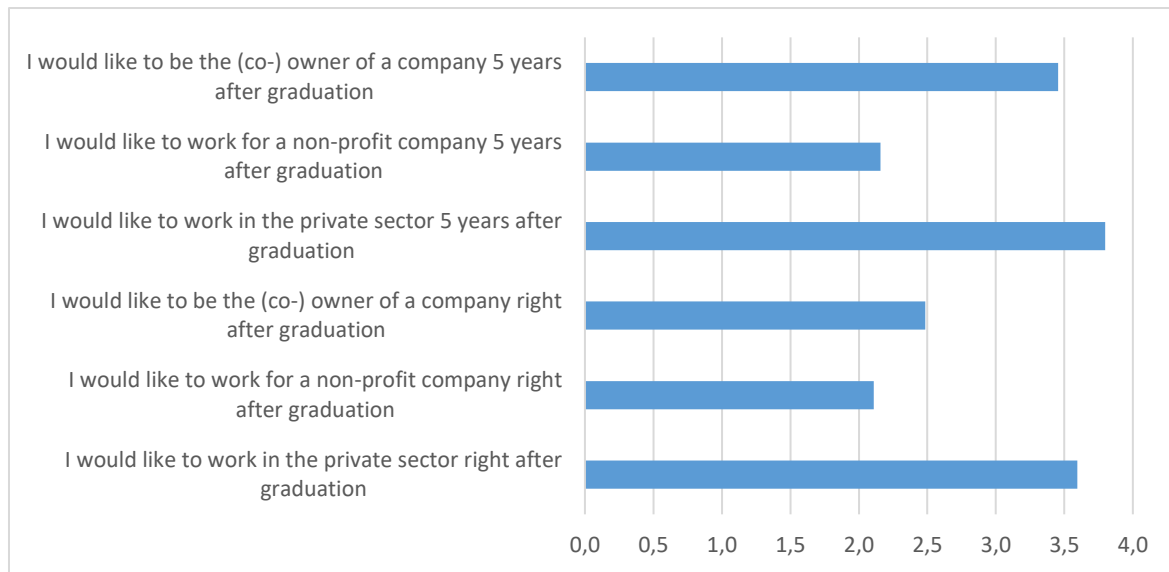

Figure 4 To what extent do you agree with the statements in the figure? (mean on a 5-degree scale)

Source: authors' own research

Furthermore, we also analysed what factors influence the statements below and to what extent, and also an answer was sought whether gender or work experience affect career plans and if there is an entrepreneurial pattern in the immediate environment to follow.

Table 1 Respondents' career plans after graduation (mean on a 5-degree scale)

		right after graduation in the private sector	right after graduation at a nonprofit organisation	right after graduation as (co)owner of a company	5 years after graduation in the private sector	5years after graduation at a nonprofit organisation	5years after graduation as (co)owner of a company
gender	male	3.69	2.00	2.72	3.82	1.97	3.46
	female	3.54	2.17	2.34	3.78	2.27	3.45
work experience	Yes	3.64	2.13	2.48	3.80	2.15	3.49
	No	3.40	2.00	2.50	3.78	2.20	3.30
entrepreneur in the environment	Yes	3.91	2.02	2.67	3.85	2.04	3.69
	No	3.24	2.21	2.28	3.74	2.29	3.19

Source: authors' own research

Data reflect all the three hypothetical differences. Willingness to establish an enterprise and being employed in the private sector is stronger in the case of men. Willingness to set up a company is stronger if there are entrepreneurs in the immediate environment, e.g. in the family. Work experience also correlates strongly and has a beneficial impact on both entrepreneurial willingness and working in the private sector.

We also examined what the respondents' opinion was on establishing an enterprise. The students' attitude was examined on a semantic differential type scale. On the basis of the results it can be concluded that the respondents regard setting up a company generally useful and the think it is worth doing it as this is something positive. The data of Table 2 serve as a very good summary.

Table 2 Students’ opinion on establishing a company on a 5-degree scale (%)

	In general, establishing a company on a 5-degree scale is					
	1	2	3	4	5	
useless	2.4%	1.7%	31.6%	30.6%	33.7%	useful
there is no point	4.7%	6.4%	39.7%	33.0%	16.2%	it is worth it
negative	4.0%	5.1%	33.3%	29.6%	27.9%	positive

Source: authors’ own research

The following part analyses to what extent students are self-confident and certain they are in performing some of the tasks in running an enterprise presented by Figure 5. Respondents assessed these activities on a scale from 1 to 5 where 1 meant being “the least able” and 5 being “the most able” categories (Figure 5).

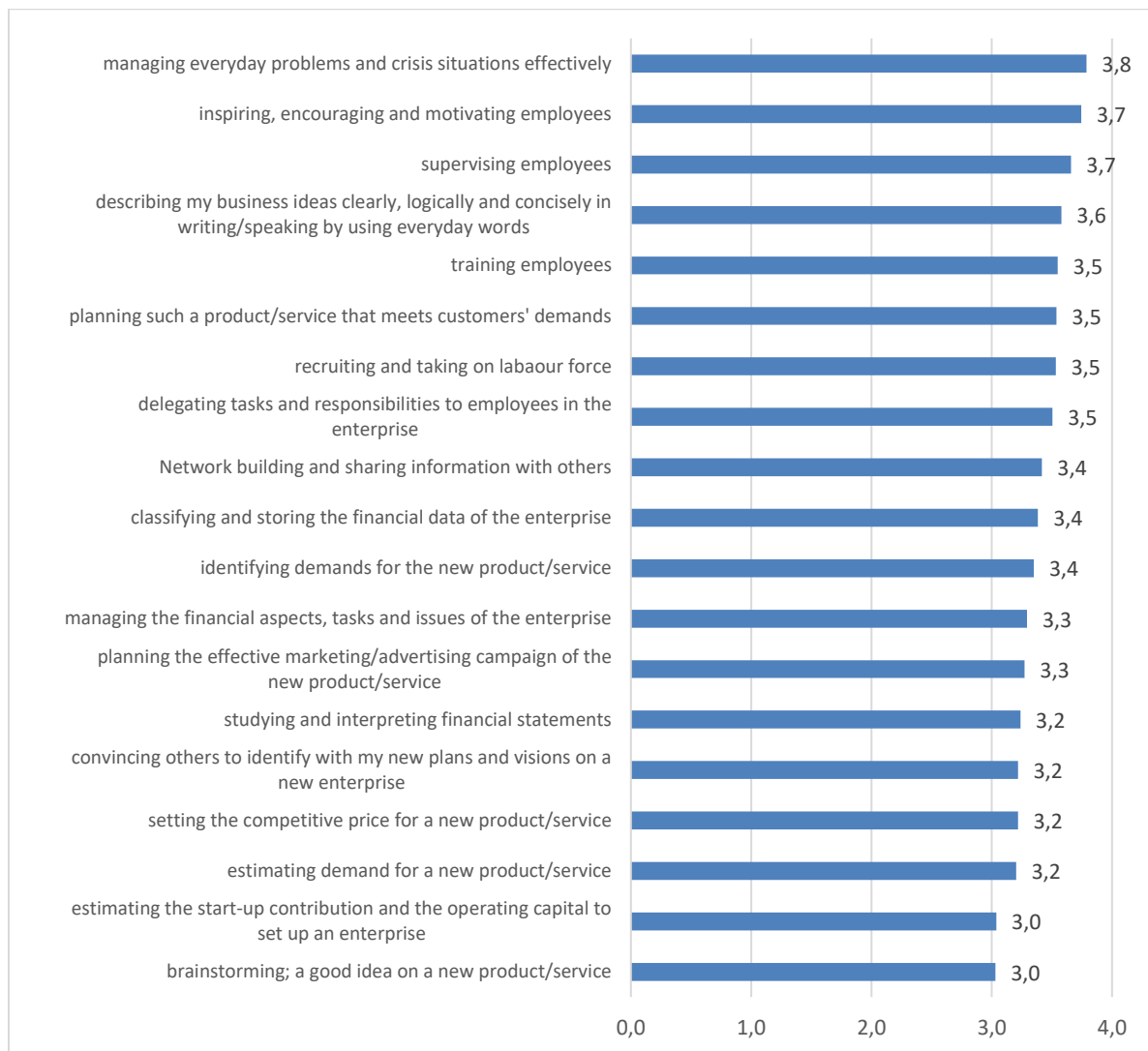

Figure 5 The self-confidence of students in performing activities at the enterprise (mean on a 5-point Likert scale)

Source: authors’ own research

The findings reflect that the respondents think they are the most able to manage everyday problems and crisis situations the most effectively, inspiring, motivating and encouraging employees as well as supervising them. They are the least able to study and interpret financial statements, setting the competitive price for a new product/service, convincing others, estimating demand for a new product/service, estimating start up contribution and the necessary operating capital to set up an enterprise as well as brainstorming. It is an interesting fact that values do not go under the average of 3 points in any of the cases. In spite of the fact that the responding students are not generally characterised by wanting to be an entrepreneur in the future, they seem to be quite self-confident in performing the task that are necessary for running an enterprise.

Conclusions and recommendations

Being an entrepreneur in today's Hungary was made easier due to lower interest rates on the market (easy credit) and more relaxed legal constraints. The education level of the population has improved, which can be a remedy for labour shortage by making use of adult training and alternative re-trainings. However, some other factors could be improved to stimulate entrepreneurship such as reducing taxes (although we can mention the reduction of corporate tax rate to 9% from 1 January 2017 or social contribution in two phases from 27% to 22% from 2017 and to 20% from 2018, respectively). If the expenditure on research and education as of GDP reached the average of EU-28, entrepreneurial environment and the ratio of entrepreneurs would improve.

Nowadays entrepreneurial environment is always changing, which poses challenges to entrepreneurship. Respondents identified both external and internal (personal) barriers to setting up an enterprise. A more transparent and flexible legal background free from bureaucratic burdens that supports entrepreneurs was recommended. As for internal, personal conditions and requirements they named entrepreneurial spirit, personality, motivation, challenge, independence, professional opportunities and money but unemployment was also mentioned as a deterrent. In terms of personality traits, characteristics and knowledge self-assurance, object orientation, flexibility, a high level of cooperation, communication skills and coping with stress were mentioned. Speaking foreign languages was also thought important together with an adequate level of professional (e.g. financial) knowledge.

Surprisingly, the role of higher education was only mentioned in the context of gaining professional knowledge, project and strategic planning. They also highlighted its role in accumulating social or networking capital which can be essential in setting up an enterprise although they do not think that higher education supports entrepreneurship. Lack of practice-oriented education and failure in presenting best practices and lifelike, real situations were also raised as important issues. The professional content of education should be reviewed and adapted to market conditions. It is also an important remark that personality traits could exclusively be modified by behavioural means (Czeglédi et al., 2016). The development of key competences in the National Framework of Education⁵ (communication, natural sciences, digital, mathematical, social, entrepreneurial, aesthetical-artistic) should be prioritised at all levels of education in practice rather than theory as at present education is dominated by theory.

According to the respondents, it is the business idea that mostly supports the process of becoming an entrepreneur. When setting up an enterprise the existing and functioning family

⁵ http://ofi.hu/sites/default/files/attachments/mk_nat_20121.pdf

business is less decisive in becoming an entrepreneur. On the contrary, the family as a supportive environment was pointed out to be of high importance.

In conclusion, higher education must play a great role and take responsibility in putting enough emphasis on teaching subjects that are necessary for becoming an entrepreneur when drafting the curricula and assist young graduates as career starters with the first steps in the world of enterprise. Teaching entrepreneurship is not only beneficial in establishing an enterprise, innovative enterprises or job creation but also in other aspects of life. Higher education programmes on developing entrepreneurial mindsets and skills do not only improve entrepreneurship but also the skills that are necessary to realise and make use of opportunities in life. The use of experiential learning methods is of vital importance to improve entrepreneurship and skills, as well. In addition to the traditional methods in higher education, there is need for multidisciplinary, practice-oriented education that also requires restructuring frameworks.

List of references

1. Benneworth, P. – Osborne, M. (2015): Understanding universities and entrepreneurship education: towards a comprehensive future research agenda <https://www.openaire.eu/en/search/publication?articleId=dedup> accessed on 28 February 2018
2. Csehné Papp I. – Szabó K. –Schwarczová, L. – Hajós L. (2017): Ocakavania a predstavy „Z” generácie univerzitných studentov od thru práce. (EXPECTATIONS AND VISIONS OF „Z“ GENERATION OF UNIVERSITY STUDENTS IN RELATION TO THE LABOUR MARKET). *Acta Oeconomica Universitatis Selye*, 6: (1) pp. 23-38.
3. Czeglédi, Cs. – Hajós, L. – Kollár, P. – Marosné Kuna, Zs. – Miskolciné Mikáczó, A. – Varga, E. (2016): Vállalkozó ismeretek oktatásának lehetőségei, TANULMÁNYKÖTET a 7. BBK előadásából, Vol. 2. Óbudai Egyetem, Budapest.
4. Egerova, D. – Eger, L. – Micik, M. (2017): Does entrepreneurship education matter? Business students' perspectives *Tertiary Education and Management*. ISSN: 1358-3883 (Print) 1573-1936 (Online) Journal homepage: <http://www.tandfonline.com/loi/rtem20> accessed on 28 February 2018
5. European Commission (2006): Implementing the Community Lisbon Programme: Fostering Entrepreneurial Mind-sets through Education and Learning (COM/2006/0033)
6. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52006DC0033> accessed on 7 March 2017
7. Kozma, T. (2013): A minőségbiztosítás szerepe és fejlesztése a felsőoktatási intézményekben és annak hallgatói értelmezése a gyakorlatban. Doktori disszertáció SZIE GSZDI Gödöllő, 208 p.
8. Kozma, T. – Dunay, A. – Illés, B. Cs. (2012): University degrees versus requirements of the labour market: What should be the students prepared for in higher education? In: Csaba Bálint Illés (ed.) *Proceedings of the International Conference on Management of Human Resources, 2012: Volume II*. 282 p. Gödöllő, Magyarország, Rosental Kft, pp. 355-361.
9. Kozma, T. – Gyenge, B. (2015): The secret to business success after the crisis a business model in an enterprise. *Journal of Central European Green Innovation*. 3:(2) pp. 71-82.
<https://ageconsearch.umn.edu/record/206663/files/Kozma%20-%20Gyenge.pdf>

10. Malebana, M.J. – Swanepoel E. (2014): The relationship between exposure to entrepreneurship education and entrepreneurial self-efficacy Southern African Business, 18 (1), 1–26 p.
11. Nastase, C. (2012): The interactions between entrepreneurial education and business. In: The USV Annals of Economics and Public Administration, VOLUME 12, ISSUE 2(16), 7-13. p.
12. Petóné Csuka, I. (2015): Human capital theories from the perspective of education Corporate Social Responsibility and Human Resource Management in V4 Countries. International Scientific Conference. June 4-5, 2015 Nitra, Slovakia. pp. 202-207
13. Varga, E. (2015): A személyes kompetenciák ártértékelődése az emberi erőforrás menedzsment és a gazdasági felsőoktatás szemszögéből. PhD értekezés, Szent István Egyetem.

Electronic sources

1. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo2015.pdf>,
2. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_qvd018a.html
3. http://ofi.hu/sites/default/files/attachments/mk_nat_20121.pdf